

TERÜLETI-TÁRSADALMI KÉRDÉSEK A MAI MAGYARORSZÁGON

Válogatás a Zsigmond Király Főiskola
szociológus hallgatóinak diplomamunkáiból

Szerkesztette: Laki Ildikó

Zsigmond Király Főiskola

2014.

©Kubinszky Balázs, Molnár Antal, Bulátkó Gábor, 2014

© Zsigmond Király Főiskola, 2014

ISBN 978-963-9559-53-0

A szöveget gondozta: **Laki Ildikó** főiskolai adjunktus (Zsigmond Király Főiskola), tudományos munkatárs (MTA TK Szociológiai Intézet)

A kiadványt nyelvileg ellenőrizte és lektorálta: **Molnár Krisztina** tudományos munkatárs (Zsigmond Király Főiskola)

A kiadványt lektorálta: **Grajczár István** főiskolai docens (Zsigmond Király Főiskola)

A kötetet megjelentetését támogatta:

Felvezető

A jelen kötet a Zsigmond Király Főiskola 2013-2014-ben végzett és végző szociológia szakos hallgatóinak diplomamunkáiból készült azzal a céllal, hogy látható legyen, hallgatóink mi iránt érdeklődnek, hol és milyen területen tevékenykednek vagy kívánnak elhelyezkedni e diplomával a kezükben. A kötet három szakdolgozatot kíván bemutatni, amelyek mindegyike területi-társadalmi kérdéseket dolgoz fel.

Kubinszky Balázs dolgozata a területfejlesztés rejtelsein keresztül ragadja meg a nyugat-magyarországi régió, ezen belül pedig Sopron városának jelenlegi fejlődési vonalát. A szerző kiváló íráskészséggel és a téma iránti elköteleződéssel egy szakmailag komoly és megalapozott munkát adott ki kezéből, ezáltal valóban méltónak tekinthető munkájának megjelenítése. A dolgozat elméleti munka, leginkább a településszociológia és a regionális tudományok határán mozogva.

Molnár Antal némileg máshonnan ragadja meg a területi-társadalmi viszonyok kérdését, egy Budapest melletti település területi-térbeli helyzetét, illetve helyi társadalmát mutatja be részletesen, egyben személyes hangvétellel. A dolgozatban erőteljesebb a természeti, továbbá gazdasági és földrajzi vonal, ezáltal megtöri az amúgy száraznak tűnő általános szociológiai vonalat.

A kötetet egy gyakorlati szakember gyakorlati munkája zárja. **Bulátkó Gábor** dolgozata a hajléktalanokról szól, arról a társadalmilag kirekesztett társadalmi csoportról, melynek élettere, jövőképe egyértelműen a társadalom segítő szándékától, újraintegrálásától függ. A munka érdeme: hitelessége, emberközelisége és a szerző téma iránti igen mély elköteleződése.

A kötetet ajánlom azoknak, akik a települések, az ott zajló folyamatok iránt érdeklődnek, valamint azoknak, akik a szociálismunka valódi oldalát és árnyoldalát egyaránt látni kívánják.

Budapest, 2014. január

Laki Ildikó (szerkesztő, konzulens tanár)

Kubinszky Balázs: A hűség városának térbeli, társadalmi mutatói

(A szakdolgozati konzulens tanára: Laki Ildikó)

Bevezetés

„Egy nagy város csupaszon terül a nyilvánosság szeme elé, felfedve minden olyan jellemvonást melyek általában kisebb közösségekben elfedve maradnak. A város felszínre hozza az emberi természet jó és rossz oldalait. Ez a tény, amely minden másnál jobban alátámasztja a nézetet, miszerint a város a leginkább alkalmas klinikai vagy laborszerű környezet, melyben az emberi természetet és a társadalmi folyamatokat a legkedvezőbb és legeredményesebb módon tanulmányozhatjuk.”¹, írja Robert E. Park 1925-ben a településszociológia egyik nagyszabású alapművének tartott 'A városi közösség, mint térbeli mintázat és morális rend' c. könyvében. Park ezzel a megközelítéssel tulajdonképpen tömör ars poeticáját is adja a város társadalomtudományi kutatásának, a város-szociológiának.

A város – a településformák legmagasabb szintje – több mint egyszerűen egy nagy település. Az összefüggés inkább fordított, nem a nagy lakosságszám vagy a jelentős földrajzi kiterjedés tesz egy települést várossá, hanem a városi *funkciók* megjelenése teszi vonzó élettérré a települést, ezáltal elindítva a népesség beáramlását és ezzel szükségszerűen a területi kiterjedés növekedését is. Az első városok keletkezését legtöbbször Vere Gordon Childe – ausztrál régész – elmélete nyomán a neolitikus forradalmat követő időszakra datálják (kb. i.e. 10.000-5.000, földrészenként eltérő időben), melynek során az ember a nomád vadászó-gyűjtögető életmódról a letelepedett földművelő életformára tért át. Az első városok funkciói az élelem lokális termelése mellett a védelmet is szolgálták, hiszen az állandó lakhely biztonsága nagyobb volt a vándorló ideiglenes lakhelyeknél. A középkorra a városok fontos kereskedelmi központokká is váltak, a megtermelt terméktöbblet itt került piacra, a közlekedési útvonalak is a városokat követték. „A modern urbanizáció azonban az ipari forradalom nevű komplex, számos gazdasági és társadalmi elemet tartalmazó folyamat részeként vette kezdetét.”²

¹ Robert E. Park: The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment, 1925. Chicago: University of Chicago Press, <http://thisbigcity.net/25-of-the-best-urbanism-quotes/> (letöltve: 2013.10.04.) saját fordítás

² Pirisi Gábor és Trócsányi András: Általános társadalom- és gazdaságföldrajz, <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html> (2013.10.04.)

A városok megkülönböztetése más településtípusoktól tudományáganként különböző szempontok alapján történik. „A *jogi városfogalom* abból a középkori hagyományból ered, hogy a város kiváltságos hely, amely valamiképpen jogi értelemben is kiemelkedik környezetéből – innen ered a ma is használt városi cím vagy rang.”³ A városi cím azonban nem feltétlenül esik egybe a *funkcionális városdefinícióval*. *Statistikai szempontból* a különbségtétel meglehetősen pragmatikus: általában önkényesen meghúzott határvonalak választják el a várost a lélekszám és/vagy népsűrűség adatai alapján a kisebb településtípusoktól. Ráadásul ezek a határok legtöbbször országonként eltérőek, így a nemzetközi összehasonlítást is nehezítik.

Földrajzi értelemben Mendöl Tibor geográfus definíciója szerint „azt a települést tekintjük városnak, amely a területi munkamegosztásban a központi, magasabb szintű, nem hétköznapi funkciókra specializálódott”⁴ Ezt a meghatározást alkalmazza az 1987-es Urbanisztikai Kézikönyv is. *Építészeti szempontból* a beépítés sűrűségét szokás a város és falu közötti különbségtétel alapjául tenni. A modern városiasodás kezdetekor szintén szembevetendő differenciáló jelleggel bírt a kétféle településtípus *foglalkoztatási szerkezete* is, azaz hogy falun jellemzően agrártevékenységből éltek, míg a városokra az ipari és szolgáltatási – szekunder és terciér – szektorokban való munkavégzés volt jellemző. Ez a különbség mára kevésbé meghatározó. A mai városok komplex jellegűek, és ez a tulajdonságuk méretükkel együtt növekszik, ezért tisztán funkcionális alapon már aligha lehet megkülönböztetni az egyes városokat egymástól. Ugyanakkor a városi funkciókat szokás hierarchikus rendszerbe szervezni és ez alapján *alap-* (pl. infrastruktúra, temető, bevásárlási lehetőség), *közép-* (pl. középiskola, fekvőbeteg-ellátás, kulturális intézmények) és *felsőfunkciókat* (mint pl. felsőoktatási intézmények, magasabb szintű közigazgatási szervek, magas fokú egészségügyi ellátás, stb.) megkülönböztetni. Az adott város domináns funkciója jellemző tulajdonság lehet (pl. egyetemi város, üdülőváros, iparváros, mezőváros, stb.), de nagyobb városok esetében általában nem emelkedik ki egyetlen funkció így ez a fajta megkülönböztetés egyre kevésbé alkalmazható.

Dolgozatomban a városfejlesztés és rehabilitáció elméleti folyamatát és dokumentumait majd ezt követően Sopron Megyei Jogú Város térbeli, társadalmi bemutatását, kritikai elemzését tűztem ki célul. Véleményem szerint Sopron fejlődése a viszontag-

³ Pirisi Gábor és Trócsányi András: Általános társadalom- és gazdaságföldrajz, <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html> (2013.10.04.)

⁴ Pirisi Gábor és Trócsányi András: Általános társadalom- és gazdaságföldrajz, <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html> (2013.10.04.)

ságos 20. századi magyar történelem ellenére sem tört meg, noha természetesen az események hatása alól kivonni nem tudta magát, ennek ellenére helyzeti előnyét az ország átlagához viszonyítva mind a szocializmus évei, majd a rendszerváltás sokkja, mind pedig napjaink gazdasági válsága alatt képes volt megőrizni, még ha ez az előny sok esetben csak relatív előny is az egyébként olykor kedvezőtlen tendenciák mellett. Ennek alátámasztását elemzésemben a Nyugat-dunántúli Régió és azon belül Sopron MJV fejlettségi mutatóin keresztül mutatom be és – ahol lehetséges – összehasonlítom országos adatokkal, kitérve eközben gazdasági, demográfiai, társadalmi mutatókra egyaránt.

A dolgozat elsősorban leíró jellegű, a bemutatás során azonban hangsúlyt szeretnék helyezni a város rendszerváltást követő fejlődési sajátosságaira, melyek véleményem szerint az országos átlaghoz viszonyítva jelentősen kedvezőbben alakultak. Ennek okainak tárgyalása éppúgy a dolgozat témája, mint lehetséges következményeinek felvázolása, a város mai jövőképe és potenciáljának feltárása. Ennek során ismertetem általánosságban a városok fejlődésének mérföldköveit, a várostervezés- és fejlesztés komplex folyamatát, ezen belül különös tekintettel a városrehabilitáció szakterületeire.

A hűség városának konkrét bemutatását a tágabb környezetének ismertetésével kezdem, ezért a térbeli, társadalmi elemzés logikailag az EU NUTS II tervezési-statisztikai régiók szintjéről indulva halad a városi majd városrészi szintek felé. Sopron jellemzése során a dolgozat írásakor hatályos – 2008-as – Integrált Városfejlesztési Stratégia struktúráját követem.

A dolgozat – témájából fakadóan – tehát elméleti, összegző jellegű írás így a készítéséhez használt módszertan elsősorban urbanisztikai, városfejlesztési és városrehabilitációs szakirodalmak ismertetésén, konkrét városfejlesztési dokumentumok kritikai elemzésén és – leginkább a 2011-es népszámlálás eredményeit tartalmazó – statisztikai adattáblák elemző összehasonlításán alapul. Ezt szeretném helyenként – soproni születésű és azóta itt élő emberként – saját meglátásaimmal kiegészíteni.

A városfejlesztés, városrehabilitáció rögzös útjai

A városok fejlődési ciklusainak általánosan elfogadott elméletét először 1981-ben az ún. holland iskola (Klaassen, Paelinck, van den Berg) fogalmazta meg. E szerint a városok növekedése több fejezetre bontható folyamat, melyekben a népességszám változása nem véletlenszerűen, hanem – a fejlett országokra vonatkozóan – univerzális érvényű rendszer szerint folyik. Ezek a szakaszok a város növekedését jelentő *urbanizációtól* kiindulva, az elővárosi gyűrű kialakulását takaró *szuburbanizáción* és a rurális térségek nagyobb ütemű lélekszám növekedését fedő *dezurbanizáción* keresztül az ún. *reurbanizációs* szakaszig terjednek, melynek során a ciklus bezárul és ismét a városközpontok népességének nagyarányú növekedése figyelhető meg.

Enyedi György társadalomföldrajz kutató az általános cikluselméletet két szempontból egészítette ki. Egyrészt a negyedik szakasz alternatív értelmezését adja azáltal, hogy megállapítja, hogy a reurbanizációs szakasznak nevezett fejlődési szakaszban valójában nem növekszik a városi népesség, e helyett a térszerkezet átformálódása történik.⁵ Másrészt pedig azáltal, hogy a ciklusok közötti átmenetet kiváltó mechanizmus alapjaként a gazdaságot, annak is hosszútávú ciklusait – az ún. Kondratyev-ciklusokat – nevezi meg.

„A modern urbanizmus folyamatosan újraformálja a teret”⁶, állítja David Harvey brit antropológus és geográfus. A várostervezés feladata, hogy ez a folyamatos újraformálódás ne spontán módon, a különböző érdekeltek pillanatnyi erőviszonyait és lobbijerejét tükrözve menjen végbe, hanem széles körű társadalmi érdekegyeztetést követően kialakított stratégiai fejlesztési célokat követve. Belátható, hogy ez messze túlmutat pusztán műszaki, építészeti kérdések megoldásán. Ugyan a városfejlesztési és városrehabilitációs folyamatok talán leglátványosabb része valóban az épített környezet alakítása, ezt – legalábbis jó esetben – egy hosszú, interdiszciplináris tervezési folyamat előzi meg. Úgy is mondhatjuk, hogy a fizikai megvalósítás ebből a szempontból csak eszköz a társadalmi rendszerbe való beavatkozáshoz, hiszen nem csak a társadalom formálja a teret, hanem fordítva is. Az építkezések a tervezési folyamat után a megvalósítás első lépcsőfokát jelentik, melyek lebonyolítása viszonylag rövid távon megoldható, de tervezett, várt – társadalmi – hatásait csak hosszútávon fejtik ki.

⁵ Enyedi György: A városnövekedés szakaszai – újragondolva, Tér és Társadalom, 25. évf. 1. sz., 2011.

⁶ Anthony Giddens: Szociológia, Osiris Kiadó, Budapest 2008. p695

A várostervezés egyik alapidokumentuma az 1998-as Új Athéni Karta. Előzménye az 1933-as Athéni Karta, mely a CIAM (Congres Internationaux d'Architecture Moderne, magyarul „Modern Építészet Nemzetközi Kongresszusa”) 4. kongresszusának eredményeként született meg a funkcionális város problémájával kapcsolatban. Elsősorban a különböző rendeltetésű városrészek egymással való kapcsolatát vizsgálták (terület-felhasználási módok definiálása). Azt, hogy mi a leghelyesebb megoldás a várostestet alkotó lakónegyed, a gyárnegyed, az igazgatási negyed és a szórakozást, pihenést szolgáló városrészek elhelyezése, fekvése, kialakítása, kapcsolatai, közlekedése, stb. terén. A kongresszus dokumentuma az Athéni Charta nevet kapta. Évtizedeken keresztül – még a második világháborút követő években is – ez volt a városépítési tervezés elméletének és gyakorlatának az alapja. Az Athéni Charta a várost regionális összefüggésében szemléli, öt funkcióját – lakás, munka, üdülés, közlekedés, történeti emlékek megőrzése – határozza meg és javasolja, hogy a tervezésben e funkciókat vegyék figyelembe.

A Várostervezők Európai Tanácsának (VET) 1995-ös (ismét athéni) gyűlésén határozat született a karta korszerűsítéséről, minek eredményeként 1998-ban a közgyűlés elfogadta a várostervezés új kereteit lefektető Új Athéni Kartát. A Karta – az 1994-ben tartott európai környezetvédelmi miniszterek első konferenciájának csehországi színhelyéről elnevezett Dobris-jelentésre alapozva öt kulcskérdést emel ki fő tervezési szempontként: a levegőminőség, zaj, közlekedés, lakásminőség és a zöldterületek megközelítésének és kiterjedésének problémaköreit. Emellett szorgalmazza a jobb kommunikációt, a nagyobb lakossági részvételt a döntési folyamatokban. A tervezés alapvető szerepét a város fejlődéséhez és igazgatásához szükséges térbeli keretek biztosításában határozzák meg. Tíz ajánlást fogalmaz meg a dokumentum a jövőre nézve⁷. Célkitűzései közé tartozik a helyi szintű tervezési folyamatban való széleskörű részvétel erősítése, a szubszidiaritás elvének fokozott alkalmazása mellett. Minél teljesebb körben kerülnek a tervezési fázisban bevonásra a különböző társadalmi rétegek, annál nagyobb eséllyel lesz átfogóan sikeres a projekt. A sikeres városfejlesztési kezdeményezések azok, melyek a közösségi terek alakításával a társadalmi érintkezés formáit is befolyásolják, méghozzá a kívánt módon. A Karta egyaránt fontosnak tartja a városok esztétikai megjelenésének helyreállítását és megőrzését, valamint a technikai fejlődéshez való alkal-

⁷ Az Új Athéni Charta, Várostervezők Európai Tanácsa, 1998. <http://www.e-epites.hu/1230> (letöltés: 2013.08.15.)

mazkodást, az új – leginkább információs – technológiák optimális kihasználását a városlakók érdekében.

Természetesen elengedhetetlen követelmény a modern várostervezés során a környezeti szempontok fokozott figyelembevétele, a fenntartható fejlődés elvének követése. Ez a gyakorlatban a nagyobb léptékű beavatkozások részletes környezeti hatástanulmánnyal való előzetes vizsgálatát jelenti. A városi fejlesztéseknek azonban nem csak környezeti, hanem gazdasági szempontból is fenntarthatónak kell lenniük. Hasznosságuknak mind gazdasági, mind pedig társadalmi haszonteremtő képességükben is meg kell jelennie az Új Athéni Karta iránymutatása szerint.

Napjainkban a technikai fejlődéshez való alkalmazkodás – a városképet, település-szerkezetet fokozottan meghatározó hatása miatt – egyik legfontosabb aspektusa a közlekedés városi szövetbe illesztése. A mobilitás, különösen a közösségi közlekedés tudatos és tervezett fejlesztése így nem maradhatott ki a Karta ajánlásai közül sem. A várostervezés során továbbá előnyben kell részesíteni a vegyes funkciók megjelenését a nagy kiterjedésű egyfunkciós területhasználattal szemben. Végül, de nem utolsósorban az ajánlások a lakosság egészségi és biztonsági szempontjainak fokozott figyelembevételére vonatkozó ponttal záródnak. Az Új Athéni Charta szelleme szerint „A folyamat a tervezők és néhány más szakma képviselőinek, így az építészeknek, a mérnököknek, a tájépítészeknek, a környezettervezőknek, a közgazdászoknak, a szociológusoknak, a művészeknek és más szakértői csoportoknak a párbeszédére is terjedjen ki.”⁸

A városfejlesztési kérdések másik európai alapdokumentuma az ún. Lipcsei Charta, melyet a tagállamok 2007-ben a németországi Lipcse (Leipzig) városában fogadtak el a fenntartható európai városokról. A tagállamok városfejlesztésért felelős miniszterei közös városfejlesztés-politikai elvekben és stratégiákban állapodtak meg. A megállapodás keretében született főbb kötelezettségvállalások a következők:⁹

- a Lipcsei Charta tartalmának saját országukban történő nemzeti integrációja
- az *integrált városfejlesztés* kereteinek nemzeti szinten történő megvalósítása
- kiegyensúlyozott (európai) területi fejlődés támogatása

Integrált városfejlesztés alatt azt értjük, hogy a folyamat során felmerülő problémákat és érdekeket a lehetséges legnagyobb mértékben kell figyelembe venni. „A fizikai be-

⁸ Az Új Athéni Charta, Várostervezők Európai Tanácsa, 1998. <http://www.e-epites.hu/1230> (letöltés: 2013.08.15.)

⁹ Lipcsei Charta, Preambulum <http://www.e-epites.hu/1238> (letöltés: 2013.09.03.)

avatkozások mellett, azokhoz szorosan kapcsolódva – az esetek döntő többségében a városi élet nem fizikai (társadalmi, gazdasági, kulturális, stb.) körülményeinek alakítására irányuló tevékenységek megtervezésére és végrehajtására is szükség van.”¹⁰

A településrendezés feladata alapvetően a település területének, ingatlanainak felhasználására és beépítésére vonatkozó szabályok kialakítása. Az 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről (röviden: építési törvény / Éptv.) a feladatok megvalósulását az alábbi eszközökkel biztosítja:

A településfejlesztési koncepció 10-15 évre szól és a település jövőképét, fenntartható fejlődésének irányát jelöli ki.

A településszerkezeti terv legfeljebb 10 évre szól és az egyes területek felhasználását, térszerkezetét, kívánt infrastrukturális ellátottságát tartalmazza a település egészére kiterjedően.

A szabályozási terv, megközelítőleg azonos a településszerkezeti tervvel, azzal az eltéréssel, hogy nem csak a teljes településre terjedhet ki, hanem egyes telkekre, telektömbökre vonatkoztatva is készülhet.

A helyi építési szabályzat készülhet egész településre és részére is. Meghatározza a bel- és külterületek határát, a beépítésre szánt területeket, a beépítés feltételeit.

Az építési törvény által kínált eszközök azonban csak a település fizikai, műszaki vonatkozású fejlesztésére szolgálnak, és nem tartalmazzák a feladat komplex, integrált szemléletű szabályozását. Ennek dokumentuma a Lipcsei Chartában megfogalmazott elvekre épülő Integrált Városfejlesztési Stratégia (IVS). Az IVS középtávú (7-8 évre szóló), stratégiai szemléletű, de megvalósítás-orientált tervezési dokumentum, amely meghatározza a városok középtávú városfejlesztési tevékenységeit. A települések képviselőtestülete határozatban hagyja jóvá a stratégiát. Elkészítése nem kötelező a települések részére, de olyan szempontból is ajánlatos, hogy a központi költségvetésből származó forrásokra történő pályázatok elbírálásakor a források felhasználását alátámasztó IVS meglete komoly helyzeti előnyt jelent a dokumentummal rendelkező településeknek. A stratégia „adattartalma és elemzési mélysége sokkal inkább függvénye annak, hogy egy város szerkezete mennyire bonyolult illetve milyen gazdag az ellátott funkciók köre, mint annak, hogy mekkora a város népessége vagy kiterjedése.”¹¹

¹⁰ Városfejlesztési kézikönyv, 2. kiadás; NGM Területfejlesztésért és építésügyért felelős szakállamtitkárság 2009. http://www.terport.hu/webfm_send/3989 (letöltés: 2013.08.13.)

¹¹ Városfejlesztési kézikönyv, 2. kiadás; NGM Területfejlesztésért és építésügyért felelős szakállamtitkárság 2009. http://www.terport.hu/webfm_send/3989 (letöltés: 2013.08.13.)

Az Integrált Városfejlesztési Stratégia dokumentumának tartalmazni kell a város szerepének meghatározását a településhálózatban, az Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptióhoz való illeszkedés bemutatását, a város funkcióinak bemutatását térségi szinten (regionális, megyei, kistérségi feladatait). A településhálózati térben való elhelyezkedés tisztázását a város jelenére vonatkozó helyzetelemzés követi a térbeli különbségek bemutatásával és idősoros adatokra épülve a főbb tendenciák bemutatásával. Minimális elvárás a helyzetértékelés során a következő rész-területekre való kitérés:

- városszerkezet
- gazdaság
- társadalom
- települési környezet
- közszolgáltatások
- korábbi fejlesztések

A fenti felsorolásból is jól látszik, hogy az IVS készítése során – elnevezéséhez hűen – a kezdetektől fogva valóban az integrált szemléletmód tükröződik. További fontos alapkövetelmény a stratégiával kapcsolatban, hogy az környezeti és gazdasági szempontból egyaránt hosszútávon is fenntartható legyen.

A dedukció elvét tovább folytatva a város helyzetének elemzését az egyes városrészek bemutatása követi. Ennek során a település teljes egészének területét logikus, hézag- és átfedés-mentes felosztás alapján városrészekre kell tagolni, mely felosztás igazodhat a településszerkezeti tervhez, de eltérő is lehet attól. Célszerű a felosztást áttekinthető térképen jelölni. Az IVS minden városrészre ki kell, hogy terjedjen. Leggyakrabban SWOT-elemzések egészítik ki a városrészi bemutatásokat, melyek hozzájárulnak az önkormányzat jövőbeli fejlesztési döntéseinek prioritizálásához. Általában a fejlesztési célok a SWOT-elemzésben megjelenő gyengeségeinek kezelésére, enyhítésére irányulnak.

„Az IVS ajánlott tervezési *módszertana* a jövőkép eléréséhez vezető útként határozza meg a város által követendő stratégiát.”¹² A módszertan előfeltétele tehát, hogy létezzen egy széles körű társadalmi részvétel alapján kialakult, reális, hosszú távon (15-20 év alatt) – megvalósítható jövőkép. Ezt – ahogy az Éptv. által biztosított eszköz-

¹² Városfejlesztési kézikönyv, 2. kiadás; NGM Területfejlesztésért és építésügyért felelős szakállamtitkárság 2009. http://www.terport.hu/webfm_send/3989 (letöltés: 2013.08.13.)

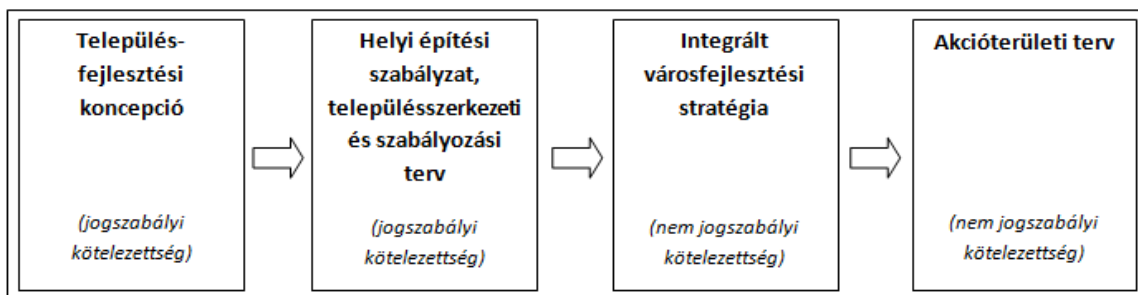
rendszer bemutatása során láttuk – általában a településfejlesztési koncepció tartalmazza. A jövőkép városról városra különböző, a helyi adottságokhoz igazodó célokat fogalmazhat meg, mint pl. (de nem kizárólag) demográfiai, településarculati, gazdasági vagy az életminőség javítására vonatkozó célokat.

További részletezésben az IVS a beavatkozás konkrét területeit jelöli ki, melyeket akcióterületnek hívunk. Ezek városmérettől függő számú – de általában nem több mint 8-10 – fejlesztési területek, melyek lehetnek mind rehabilitációs, mind pedig zöldmezős intézkedések is. Az akcióterületekkel szemben alapvető elvárás, hogy egymástól tisztán elkülönüljenek és a tervezett intézkedések megvalósíthatóak legyenek. Az így térben lehatárolt konkrét fejlesztési feladatokkal kapcsolatban akcióterületi tervek készülnek, melyek struktúrája hasonló az IVS-hez, de természetesen csak az érintett rész-területre vonatkoznak.

Az IVS elválaszthatatlan részét képezi az ún. *anti-szegregációs terv*, melynek „azt kell bemutatnia, hogy középtávon, az elkövetkező 7-8 évben, mely szegregátumokban, illetve veszélyeztetett területeken milyen típusú fizikai és nem-fizikai beavatkozásokat tervez a település, annak érdekében, hogy a szegregáltsági fok, azaz az alacsony státuszú lakosok magas koncentrációja csökkenjen, és lehetőség szerint közelítsen a városi átlaghoz.”¹³ Területi alapú szegregációnak azt nevezzük, amikor a különböző csoportok közötti társadalmi távolság egyúttal térbeli távolsággá is válik. A szegregáció jellemzője, hogy állandósítja a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az anti-szegregációs terv két részből épül fel, az első a jelenlegi helyzetet felmérő, bemutató leírás, mely az IVS helyzetértékelő részében foglal helyet, míg a második a feltárt problémákra kidolgozott programokat tartalmazza és az IVS stratégiai részében, az akcióterületek után kap helyet. Több szegregátummal rendelkező településen javasolt prioritási sorrendet felállítani az intézkedések kapcsán, míg olyan kedvező helyzetű települések esetében, ahol egyáltalán nem találhatók szegregátumok, az anti-szegregációs tervnek a tervezett településfejlesztési programok esetleges szegregációk kialakulásához vezető hatásainak megelőzésére kell koncentrálnia.

¹³ Városfejlesztési kézikönyv, 2. kiadás; NGM Területfejlesztésért és építésügyért felelős szakállamtitkárság 2009. http://www.terport.hu/webfm_send/3989 (letöltés: 2013.08.13.)

1.sz. ábra: A városrehabilitációs fejlesztések előkészítéséhez szükséges dokumentáció

Forrás: Városrehabilitáció 2007-2013. Kézikönyv a városok számára (2007.10.05 kiadás)

A Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport 2010-es 'Kézikönyv a részvételi városmegújításról' c. kiadványa, amellelt, hogy elismeri az IVS előnyeit (melyek pl. a konkrét tartalmi elemek vagy a korábbiakhoz képest jóval integráltabb megközelítés) kritikával is illeti a gyakorlatát, mondván, hogy a stratégiák elkészítése tapasztalatok alapján rendkívül rövid időn belül történik és ezzel óhatatlanul csorbul a folyamatban való széleskörű társadalmi részvétel lehetősége. Ezzel véleményük szerint az IVS elveszti valós célját és „a városrehabilitációs pályázatok szükséges, gyorsan előállítandó mellékleteivé degradálódnak.”¹⁴

Terület és településfejlesztés kapcsolata

A terület- és településfejlesztés két egymáshoz szorosan kapcsolódó szakterület, melyek vizsgálata több szempontból is együttesen indokolt. A települést és kontextusát (tágabb térségét), tekintettel, hogy egymással interdependens viszonyban vannak, nem célravezető elkülönítve elemzésünk tárgyává tenni.

Alapvetően a területfejlesztés településfejlesztési célokat is szolgál és fordítva. A nemzetközi gyakorlatban általában közösen kezelik a két szakterületet, hazai sajátosság a szétválasztásuk törvényi szinten is. Ez sűrűn illetékességi konfliktusokhoz is vezet, a többszintű (lokális vagy önkormányzati, regionális, országos) tervezés során. Ennek feloldására alapszabályként a *szubszidiaritás* elvét kell követni, mely szerint a döntése-

¹⁴ Kézikönyv a részvételi városmegújításról, Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport, 2010. p14

ket azon a lehető legalacsonyabb szinten kell meghozni, melyen a megfelelő információk ehhez rendelkezésre állnak.

A városrehabilitáció, mint speciális térség/településfejlesztési feladat

A városrehabilitáció a városok korábban kialakult, de eredeti funkcióit csak hiányosan betöltő, az adott kor igényeinek nem megfelelő területeinek, szerkezeti egységeinek továbbfejlesztésére, átalakítására vonatkozó, célorientált akciók, eljárások gyűjtőneve, az urbanisztika egyik leggyakoribb tevékenységi területe. A városrehabilitáció legtöbbször hosszú – általában egy vagy több évtizedes – tevékenységsorozat, amely mindig egy körülhatárolt területen, tudatos tervezés eredményeként valósul meg, rendszerint az adott terület szerepvesztésének, kedvezőtlen társadalmi folyamatainak megakadályozása és megfordítása, az adott terület társadalmi és gazdasági szempontból is fenntarthatóbb helyzetbe hozása érdekében.

Jelentősége a II. világháború után folyamatosan nőtt – ami érthető módon a háborúban sérült, vagy gyakran teljesen megsemmisült településrészekkel függ össze. Természetesen, mint sok minden másban, a városrehabilitációban is eltérő fejlődési utat járt be Nyugat- és Kelet-Európa. A legszembevetőbb különbség – ami csak napjainkban látszik feloldódni – a programok során tapasztalható együttműködés mélységében mutatkozott sokáig. „Magyarországon, a szakemberek a városrehabilitációt még egyértelműen a fizikai (épített) környezet felújításával azonosítják, holott a területi tervezés nem kizárólag csak fizikai értelemben vett tervezés és területhasznosítási tevékenység, hanem társadalmi, gazdasági, környezeti és politikai folyamatok összessége, melynek működtetéséhez stratégiai gondolkodás szükséges.”¹⁵

Az integrált városfejlesztési stratégia logikai keretében a városrehabilitáció két altípusát különböztetik meg:

- a funkcióbővítő és
- a szociális rehabilitációt.

Előbbi során egyes meglévő városi funkciók megerősítését vagy bővítését szolgáló beruházásokat értünk, míg utóbbi célja a leromlott, gettósodó városrészek felemelése. Ezek a városrészek az IVS-en belül általában az anti-szegregációs tervben jelennek

¹⁵ Egedy Tamás: Városrehabilitáció és életminőség, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2009. pp 56-57.

meg, de ez nem jelenti azt, hogy szociális rehabilitációt csak szegregátumokban lehetne végezni. A kétféle rehabilitációs megközelítés nem minden esetben különül el egymástól élesen, a gyakorlatban előfordul az ötvözésük is.

Egedy Tamás városkutató szerint a sikeres városrehabilitáció elengedhetetlen feltétele a hatékony irányítás és koordináció. „A „bottom-up” (alulról-szerveződő) kezdeményezések koordinálásában rendkívül fontos egy olyan független közösségi fórumnak a megkeresése vagy létrehozása, amely a felújítás döntéshozatali folyamatában résztvevő összes szereplőt egyesíti.”¹⁶ Ennek az irányításnak a kiemelt felelőssége, hogy minden közvetve és közvetlenül érintett társadalmi csoport – különösen a saját érdekük képviselésére legkevésbé képes, alacsony státuszúak csoportjai – bevonásra kerüljön a rehabilitációs folyamatba.

A funkcióbővítő városrehabilitáció alapvető célja az egyes városi területek olyan integrált, akcióterületi alapú megújítása, amely hozzájárul a város gazdasági, társadalmi prosperálásához. Ennek keretében a fejlesztések megvalósulhatnak pl. a városi infrastruktúra területén, a környezet és/vagy épített örökség óvása érdekében vagy közcélú feladatokat ellátó intézmények kapcsán mind a fizikai állag, mind pedig az ellátott funkciókra nézve megújítására és/vagy bővítésre. Ezek a fejlesztések hozzájárulhatnak a közösségi életterek minőségi javulásához, új (elsősorban gazdasági) tevékenységek megjelenéséhez, az ún. barnamezős területek csökkentéséhez, újraélesztéséhez, nem utolsósorban pedig a város(rész)ről kialakult kép kedvező módosításához.

Az integrált nézőpont jelen esetben azt jelenti, hogy egy adott akcióterületen belül az egyes fejlesztési elemek egymáshoz kapcsolódnak, egymás hatásait erősítik, s együttesen illeszkednek egy tágabb stratégiai koncepcióba. Kíváncsú már a tervezés során a piaci szereplők későbbi bevonásának feltételeit szem előtt tartani. Ez megvalósulhat egyrészt az önkormányzat saját aktív ingatlanpolitikai tevékenységével, mikor önkormányzati telkeket (vagy akár magántulajdonú telkek felvásárlásával) értéknövelő infrastruktúra-fejlesztéseket követően értékesít. Természetesen ennek alapja, hogy a település rendelkezzen elegendő saját forrással a beruházás lebonyolításához. Erre Magyarországon ritkán adódik példa, jellemzőbb, hogy az önkormányzat a területén magánberuházást tervezőkkel folytatott tárgyalásain városfejlesztési megállapodás keretében

¹⁶ Egedy Tamás: A sikeres városrehabilitáció,
<http://www.varosrehabilitacio.net/media/files/Varosrehabilitacio/varosrehabestarsadalomcikkek/2Egedy2cikk.pdf> (letöltés: 2013.09.15.)

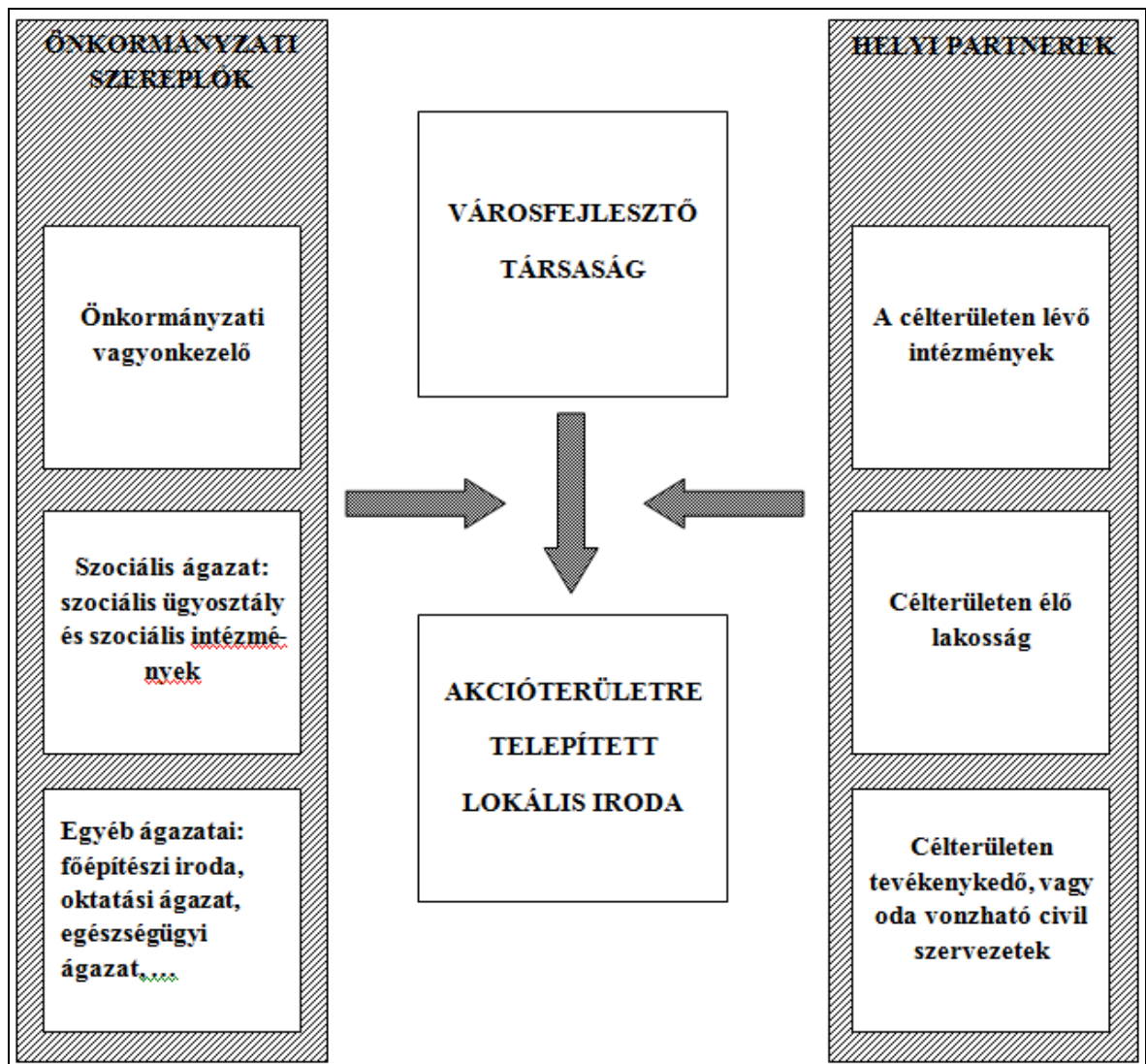
ben köt ki közcélú fejlesztéseket a magánberuházás feltételül. Végül pedig elképzelhető a magán- és közszféra közös beruházása is, PPP-projektek keretében, ami az angol private-public partnership kifejezés rövidítéséből ered. A PPP-projektek előnye a magántőke bevonása által megnyíló nagyobb pénzügyi mozgástér, kockázata viszont a társadalmi érdek sérülése a magántőke profittermelő célja miatt. A mai magyar realitás azonban az, hogy fokozottan indokolt a magántőke bevonása, mert az önkormányzati források kevésnek bizonyulnak átfogó projektek megvalósításához, így önmagukban inkább csak a rehabilitáció kezdeményezésére alkalmasak.

A *szociális városrehabilitáció* olyan területeket érint, melyek már valamilyen szempontból hátrányos helyzetűnek tekinthetők. Magyarországon általánosságban elmondható, hogy a szegényebb helyzetben levők fokozatosan kiszorulnak a városi területekről. Ez azért is jelent problémát, mert a szociális városrehabilitáció alapvetően városi program, így sokszor pont azokon nem tud segíteni, akiknek a leginkább szüksége lenne rá. Éppen ezért a Városfejlesztési Kézikönyv fontosnak tartja olyan politika megvalósítását, mely ez ellen a folyamat ellen hat, és a nehéz sorsú családokat a városok területén tartja.

A szociális városrehabilitáció akcióterületei a települési átlagtól mind társadalmi, mind fizikai állapot tekintetében lényegesen elmaradott városrészek. A felzárkóztató programok célja a hátrányos helyzetű lakosság életminőségének és esélyeinek javítása. Ezek a programok irányulnak úgy a közösségre, mint az épített környezetre is egyaránt. Magyarországon elsősorban a nagy kiterjedésű lakótelepek gettósodásának megelőzése, hagyományos építésű, de leromlott városrészek szegregációs folyamatainak megállítása és a főként romák által lakott telepek rehabilitációja vagy felszámolása állnak a szociális városrehabilitáció célpontjában. Az érintett területeken élők mobilizációja szempontjából nagyon körültekintő intézkedések szükségesek, megelőzendő az olyan hirtelen és nagy léptékű fejlesztéseket, amelyek a drasztikus változások hatására a hátrányos helyzetű lakóközösséget kiszorítják a területről, ezáltal ahelyett, hogy a rehabilitáció kedvezményezettjeivé válnának, még inkább vesztesei lesznek csak a változásoknak. Ezzel a terület fizikai felértékelése ugyan megtörténik, de a társadalmi probléma nem enyhül, csak más helyszínre helyeződik át. Ezt a folyamatot nevezik *dzsentrifikációnak*, mikor is a rehabilitáció következményeként megnövekedett lakásárak a magasabb státuszú rétegek beköltözésének vonzásával kiszorítják a szegényebb rétegeket. A magasabb státuszú csoportok beköltözése és ezáltal a kevert szociális mix

létrejötté természetesen kívánatos folyamat, mindaddig, amíg ez nem történik olyan mértékben és ütemben, ami a szociális mix helyett az alacsony státuszú lakosság teljes kiszorítását eredményezi. Fontos tehát a hirtelen változások tervszerű kiegyensúlyozása.

2.sz. ábra: A szociális városrehabilitáció lehetséges szervezeti modellje

Forrás: Városfejlesztési kézikönyv

Nagyobb volumenű programok előtt ezért érdemes néhány kisebb léptékű, ún. pilot-projektet végrehajtani. Ezek sikere növelheti a rehabilitáció támogatását és a lebonyolítás közben fény derülhet addig nem ismert tényezőkre, konfliktusokra, érdeksérelmekre. „Amennyiben a projekt jelentős átalakulásokat hoz a lakónegyed fizikai, társadalmi

és gazdasági környezetében, fontos, hogy a kezdeményezést kisebb kísérleti projektekkel teszteljük.”¹⁷ A sikeres rehabilitációs projektek nem csak a megvalósításra, de a megvalósítás utáni fenntartásra is különítenek el pénzügyi keretet és tartanak fenn szervezetet.

Pénzügyi forrásigény vonatkozásában a szociális rehabilitáció – a funkcióbővítő rehabilitációval összehasonlítva – még nagyobb terhet jelent a végrehajtó önkormányzat számára, hiszen itt lényegesen rosszabb kiindulási állapotok jellemzőek és mind az épített környezet, mind pedig a helyi közösség is rehabilitációra szorul. Ugyanakkor a sikeres rehabilitáció – költségeit és társadalmi hasznát tekintve is – hatékonyabb, mint a végletes állapotba jutott szegregátumok felszámolása.

A program lebonyolításához szükséges időtáv is jóval hosszabb a szociális városrehabilitáció esetében, a probléma komplexitásából kifolyólag. A sikeres megvalósítás és a későbbi konfliktusok elkerülése igen széles körű konzultációt és érdekegyeztetést igényel, ez mind növeli a tervezés és a lebonyolítás időtávját. Az épített környezet ugyan alakítható rövidebb (1-2 éves) időtávon belül is, ám a társadalmi környezeten csak hosszú távon (min. 7-8 éves időtáv) lehet elérni változásokat. Farkas Péter szerint ez olyan „probléma, amit még nem tudott megnyugtatóan megoldani a modern társadalom és gazdaságszervezés, hiszen mind a gazdaság, mind a politika közvetlenül érdekelt a rövidebb időtávú megoldásokban.”¹⁸

A korábban már idézett Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport nem tartja szerencsésnek a városrehabilitációs kérdések ilyen módon történő két részre (funkciómegújító és szociális rehabilitációra való) szakítását. Ennek oka egyrészt az, hogy véleményük szerint a funkcióbővítő rehabilitáció mindig sokkal nagyobb támogatottságnak örvend, mint a népszerűtlen szociális beavatkozások. Másrészt pedig elmentmondónak tartják az IVS integrált szemléletmódjával, hogy „a város megújításának csak együtt kezelhető és együtt is kezelendő funkcionális (fizikai) és szociális (társadalmi) aspektusait szétszakítja.”¹⁹

¹⁷ Egedy Tamás: A sikeres városrehabilitáció, <http://www.varosrehabilitacio.net/media/files/Varosrehabilitacio/varosrehabestarsadalomcikkek/2Egedy2cikk.pdf> (letöltés: 2013.09.15.)

¹⁸ Farkas Péter: Egymásba kapaszkodva, L'Harmattan Kiadó, Budapest 2006. p74

¹⁹ Kézikönyv a részvételi városmegújításról, Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport, 2010. p15

Tehát megállapíthatjuk, hogy a városok tudatos tervezését a városfejlődési ciklusoknak köszönhető természetes folyamatokhoz való alkalmazkodás és a különböző rehabilitációs célok követése egyaránt indukálhatja. Bármelyik is legyen az intézkedéssorozat kiindulási alapja, közös bennük a komplex szemléletmódra való törekvés. „A sikeres városmegújítási politika kidolgozása különösen nagy kihívást jelent, mivel egyidejűleg több fronton indítandó akciókat követel”²⁰, írja Giddens.

Az Európai Unió irányelvein alapuló Integrált Városfejlesztési Stratégia azt a célt szolgálja, hogy ezeket a különböző fronton szükséges beavatkozásokat feltárja és egymással összeegyeztesse. A későbbi sikeres megvalósítás érdekében reális célok megfogalmazása szükséges, miközben arra is törekedni kell, hogy a fejlesztések következtében érintett legkülönbözőbb társadalmi csoportok mindegyike profitáljon a változásokból.

A funkcióbővítő és a szociális városrehabilitációk tulajdonképpen alig különböznek egymástól a folyamatokat tekintve. Céljaik eltérőek lehetnek, de ez sem szükségszerű. A legfőbb különbséget talán úgy lehetne megfogalmazni, hogy míg a funkcióbővítő városrehabilitáció a városi átlagnál nem rosszabb mutatókkal rendelkező akcióterületek további fejlődését tűzi ki célul, addig a szociális városrehabilitáció keretében a városi átlagtól valamilyen szempont(ok)ból (közműellátottság, közlekedés, épületállomány állaga, stb.) elmaradó területek átlagszínvonalhoz való közelítése és tartós felzárkóztatása a cél.

A Nyugat-dunántúli Régió és helyzete

Területi, társadalmi bemutatás

A Nyugat-dunántúli Régió Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyék területét öleli fel. Területét és lélekszámát tekintve 11.328 km²-rel az ország második legkisebb régiója, alapterületben mindössze a Közép-magyarországi Régiót megelőzve. Az ország területének a 12 %-án terül el, ennek 36%-át foglalja el Győr-Moson-Sopron megye, 30%-át Vas megye, 34%-át pedig Zala megye teszi ki. A Nyugat-Dunántúl természetföldrajza rendkívül változatos képet mutat. Területén két nagytáj húzódik: a Kisalföld és a Nyugat-magyarországi peremvidék. Középtájai: Győri-medence, Marcal-medence, Komárom-Esztergomi-síkság, Alpokalja, Vas-Soproni-síkság, Kemeneshát, Zalai dombvi-

²⁰ Anthony Giddens: Szociológia, Osiris Kiadó, Budapest 2008. p706

dék. A változatos felszínű táj vízfolyásokban és természetes, illetve mesterséges állóvizekben gazdag. A régióban fontos szerepet játszanak a folyók, tavak; nagyobb vízfolyások: a Rába, Duna, Zala, kisebb vízfolyások pedig: Pinka, Gyöngyös, Répcse és az Ikva. A régió – egyedülálló módon – négy országgal (Szlovákia, Ausztria, Szlovénia és Horvátország) érintkezik, aminek köszönhetően jelentős nemzetközi átmenő forgalommal rendelkezik. Keleti irányból a Közép-dunántúli, déli irányból pedig a Dél-dunántúli régió határolják.

A régió arculatát mind alföldi, mind középhegységi jellegű térségek határozzák meg. A régió éghajlatát döntően meghatározza, hogy az ország azon területe, amely a legközelebb fekszik az Atlanti-óceánhoz. A Kisalföld éghajlatában csak kisebb mértékben jelennek meg az alföldi klimatikus sajátosságok, az említett atlanti klímaövhöz való közelség, valamint a kis kiterjedés következtében. Éghajlata mérsékelt meleg, mérsékelt száraz, enyhe télű. A nyugat-magyarországi peremvidék nagy része a mérsékelt meleg, nedves, enyhe télű éghajlati körzethez tartozik. További jellemzője az alacsony hőmérséklet-ingadozás, valamint az országos szinten bőséges csapadék.

A régió számos Tájvédelmi Körzetnek (TK) és Természetvédelmi Területnek (TT) ad otthont:

Tájvédelmi Körzetek: Szigetközi TK, Pannonhalmi TK, Soproni TK, Kőszegi TK, Sághegyi TK

Természetvédelmi Területek: Nagycenki Hársfasor TT, Pannonhalmi Arborétum TT, Soproni Botanikus Kert TT, Kámonai Arborétum TT, Sárvári Arborétum TT, Szelestei Kastélypark TT, Jeli Arborétum TT és a Körmendi Kastélypark TT, Zalakomári Madárrezervátum TT, Hévízi-tó TT, Keszthelyi Kastélypark TT

986.793 fő (a KSH 2011-es népszámlálási adatai alapján) lakosával szintén a második legkisebb régiónak számít, népességben csak a Dél-dunántúli Régiót megelőzve. Magyarország településeinek ötöde található itt, népességének mintegy tizede él itt.

Az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR) interneten elérhető Regionális, megyei, kistérségi és települési helyzetképe (REMEK) adatbázisa szerint 2005-2010 között a vándorlási egyenleg (1000 lakosra jutó odavándorlás és elvándorlás különbsége) a – Budapest „primate city”²¹ jellege miatt – tradíci-

²¹ Cséfalvay Zoltán: Helyünk a nap alatt...Magyarország és Budapest a globalizáció korában, Budapest: Kairosz/Növekedéskutató, 1999., pp 152-167.

onálisan nagy vonzerejű Közép-magyarországi Régió mellett egyedül a Nyugat-dunántúli régióban pozitív, azaz ez a két régió jelenik meg migrációs célként a nevezett időszakban. Ennek véleményem szerint elsősorban gazdasági okai vannak, melyeket a régió gazdaságának jellemzése során fejtek ki részletesen.

A pozitív vándorlási egyenleg ellenére a régió népessége folyamatosan csökkent az elmúlt 10 évben, a 2001-es 1.003.000 főről 2011-re 990.000 főre. Ez azt jelenti, hogy a fentebb jelzett pozitív vándorlási egyenleg sem tudja ellensúlyozni a – egyébként a többi régióhoz képest legkedvezőbb, de még mindig negatív – természetes szaporodási/fogyási rátát. Ezért – ahogy a Közép-magyarországi Régiótól eltekintve az egész országban – itt is negatív a tényleges fogyás/szaporodás értéke, amely mutató a születések és a halálozások különbözete mellett a belföldi és a nemzetközi vándorlások egyenlegéből adódó népességszám növekedést, illetve csökkenést is tartalmazza.

Ebben a régióban található a legtöbb megyei jogú város, nevezetesen a három megyeszékhelyen – Győr, Szombathely és Zalaegerszeg – kívül Sopron és Nagykanizsa. A régió 25 kistérséget, 648 települést (ezek közül 26 várost) foglal magába. A 25 kistérségből hét Győr-Moson-Sopron megyében található, kilenc-kilenc pedig Vas és Zala megyében.

„A térségben 2011 végén az 500 főnél kisebb lélekszámú községek előfordulása a leggyakoribb. A három megye településeinek több mint a fele tartozott ebbe a népesség kategóriába. Az alacsony népességszámú falvak sűrű hálózata leginkább Vas és Zala megyét jellemezte. A népesség eloszlása a településekével fordítottan arányos. Erőteljes a népességkoncentráció, minden második ember a települések két százalékát kitevő tízezer lélekszámon felüli városokban élt. A helységek legnagyobb csoportját alkotó félezer főnél kisebb lélekszámú falvakban a népesség mindössze 8,7%-a lakott.”²² „Az öregedő községek túlnyomó többsége (77,6%) az aprófalvas településszerkezetű Vas és Zala megyében található. Mint ahogyan az összes település esetében, az öregedőknél is az 500 főnél kisebb lélekszámúak vannak többségben e két megyében.”²³

„Annak ellenére, hogy a Nyugat-Dunántúl népességét tekintve Magyarországon a kisebb régiók közé tartozik, gazdasági teljesítőképessége tekintetében messze felülmúlja

²² Turizmus a Nyugat-Dunántúlon, KSH 2012.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorturizmus.pdf> (letöltés: 2013.09.11.)

²³ Öregedő falvak a Nyugat-Dunántúlon KSH 2011.

<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyororegedofalvak.pdf> (letöltés: 2013.09.11.)

az országos átlagot, különösen a vidéki átlagot.”²⁴ A Budapestet mint fővárost is magába foglaló Közép-magyarországi Régió után a második helyen áll 2009-ben az egy lakosra jutó bruttó hazai termék alapján. A régióban a turizmus fontos szerepet tölt be a gazdasági életben. A fontosabb turisztikai területek közül ki kell emelni az egészségturizmust, amelynek alapját a gyógy- és termálvizek gazdagsága képezi. Számos település rendelkezik gyógyfürdővel, a régió Európa-hírű természetes tava a Hévízi-tó. A büki, a zalakarosi és a sárvári fürdők is jelentős nemzetközi hírnévre tettek szert az elmúlt évtizedekben. A REMEK adatbázisa szerint a Nyugat-dunántúli Régió második helyen áll a kereskedelmi szálláshelyeken töltött vendégéjszakák eloszlásában, és ismét csak a Közép-magyarországi Régió előzi meg ebben a kategóriában is. „A három nyugat-dunántúli megye turizmusát figyelembe véve Zala teljesítménye a legmeghatározóbb, a vendégéjszakákat tekintve részesedése 46%.”²⁵

Az ország nyugati határregiónaként földrajzi fekvése jelentős előny a régió számára a Kelet-magyarországi Régiókhoz képest. „1989-et követően a rendszerváltozással, a piacgazdaságra való áttéréssel és a határok megnyílásával a korábban periférikus szerepet betöltött régió Magyarország és az Európai Unió közötti kapocsként éledt újjá. Határmenti térségeiben a rendszerváltozás előtt a nehézipari fejlesztések katonai-politikai okokból elmaradtak, ezért a piacgazdasági átmenet jóval könnyebben ment végbe.”²⁶

A foglalkoztatottak aránya az aktív korú népességhez képest 2010-ben a TEIR adatai szerint 52%, ami ismét a második legkedvezőbb adat a Közép-magyarországi Régió (54%) után. Ugyancsak a Közép-magyarországi Régió az egyetlen, amelyik a 2005-2010-es időszakban alacsonyabb munkanélküliségi rátát volt képes felmutatni, de a vizsgált időszakban alig magasabb, mint fele a munkanélküliségi ráta az országos átlagnak (8,4%) is. (Nyugat-dunántúli Régió 5,4%)

A – ha mást nem belföldi összehasonlításban – kedvező mutatók egyik legfőbb oka – véleményem szerint – a külföldi tőkebefektetések jelentős mértéke lehet. A régió ugyanis az országos szintű külföldi tőkebefektetések 33%-át vonzotta magához 2009-ben a TEIR adatai alapján, míg a soron következő Közép-dunántúli Régió csak 5%-ot

²⁴ Nyugat-Dunántúl <http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/nyugat-dunantuli-regio> (letöltés: 2013.09.11)

²⁵ Nyugat-Dunántúli Idegenforgalma – 2012. január-december; Statisztikai Tükör VII. évf. 10. szám, 2013.02.15. KSH <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/regiok/gyoridegen/gyoridegen1212.pdf> (letöltés: 2013.08.18.)

²⁶ Nyugat-Dunántúl <http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/nyugat-dunantuli-regio> (letöltés: 2013.09.11.)

tudhatott magáénak ebben a kategóriában. (Első helyen ismét a Közép-magyarországi Régió állt 57%-kal.)

A legjelentősebb külföldi vállalatok a régióban elsősorban az autóiparhoz köthetők, mint pl. a győri AUDI vagy a szentgotthárdi General Motors üzemek, de bőven akadnak ezek beszállítói között is olyanok, akik az értékesítés nettó árbevétele alapján a régió top20 vállalkozása közé tartoznak az APEH és az MKIK 2009-es 'A régiók 20-20 legnagyobb vállalkozása' c. kiadványa alapján. „A nyugat-dunántúli befektetések kiemelkedően magas hányadát, 84%-át a közúti járműgyártásban eszközölték.”²⁷ Ezen belül is „a vállalkozások a megyék közül Győr-Moson-Sopronban járultak hozzá a legnagyobb arányban a nemzetgazdasági kibocsátáshoz. A járműgyártás fontos szerepet tölt be a foglalkoztatásban is.”²⁸

„Mindezekén túl említést érdemel, hogy a járműgyártás ebben a régióban járult hozzá a legmagasabb arányban (41%-kal) az ipar hozzáadott értékéhez. Ennél nagyobb hányadot képviseltek az ágazat szereplői az ipari teljesítményből Győr-Moson-Sopron megyében (61%-kal részesedtek), Vasban egynegyedét hozták létre, Zalában viszont mindössze 0,9%-át adták.”²⁹

A szolgáltatásokat tekintve „2004-ben Magyarországon a bruttó hozzáadott érték közel kétharmadát, a Nyugat-Dunántúlon pedig több mint felét ezen ágazatcsoport adta.”³⁰ 2005. év végén a Nyugat-Dunántúlon több mint 118 ezer vállalkozás, a nemzetgazdaságban működők 77,5%-a végzett szolgáltató tevékenységet. Ez az arány az országosnál élénkebb szolgáltatói kedvet mutat. Különösen Győr-Moson-Sopronban magas az aktivitás, közel nyolctizedes. Ezt tükrözi a területi elhelyezkedés is, a szolgáltató vállalkozások 44,6%-a Győr-Moson-Sopron megyében, 31,5%-a Zalában, 23,9%-a Vasban volt bejegyezve. A vállalkozások többsége, több mint négytizede ingatlanügyletekkel, gazdasági szolgáltatással foglalkozott. További egyötöde a kereskedelem, 12,2%-a pedig az idegenforgalomban tevékenykedett. Kiemelkedően magas volt Győr-Moson-Sopronban az ingatlanügyletek, gazdasági szolgáltatás (47,3%), Zalában pedig a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás (21,4%) ágba tartozók részaránya.

²⁷ Külföldi tőke a régiókban, KSH 2012. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorkulfoldi.pdf> (letöltés: 2013.08.17.)

²⁸ A járműipar helyzete és szerepe a Nyugat-Dunántúlon, KSH 2011. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorjarmuipar.pdf> (letöltés: 2013.09.10.)

²⁹ A járműipar helyzete és szerepe a Nyugat-Dunántúlon, KSH 2011. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorjarmuipar.pdf> (letöltés: 2013.09.10.)

³⁰ A szolgáltatások helyzete Nyugat-Dunántúlon, KSH, 2006. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorszolgalatasok.pdf> (letöltés: 2013.09.15.)

A Nyugat-Dunántúlon 2000 és 2005 között csökkent a mezőgazdasági termelést folytató gazdaságok használatában lévő földterület kiterjedése és aránya. 2005-ben az általuk hasznosított terület az öt évvel korábbihoz képest 9%-kal, 771 ezer hektárra esett vissza, így részesedésük a régió területéből a korábbi 75%-ról 68%-ra mérséklődött. A változások ellenére a földterület hasznosításában a közép- és nagyüzemek szerepe maradt a meghatározó, kétharmadán ők gazdálkodtak. Mindez igaz annak ellenére is, hogy az ezredforduló óta az általuk művelt terület nagysága 13%-kal csökkent, az egyéni gazdaságoké pedig lényegében nem változott. A művelési ágak többségében a területek nagyobb hányadát a növénytermeléssel foglalkozó gazdaságok művelik. 2005-ben a régió 721 ezer hektár termőterületének 0,7%-a (5 130 hektár) – szemben az országos 1,5%-kal – tartozott a gyümölcsös művelési ágba. Ez azt jelentette, hogy az itteni gazdaságok művelték a magyarországi gyümölcsösök területének közel 6%-át.

A Húség Városa

A Soproni-medence területe az i.e. 4-5. évezredben már lakott terület, írja Gömöri János.³¹ Később illírek és kelták telepedtek le erre felé. „Az i.sz. 1. század elején a rómaiak alapítottak várost ott, ahol ma a belváros terül el – Sopron lényegében most is ugyanott és alig nagyobb területen él, mint római elődje, Scarbantia.”³² Nevét a honfoglalást követően kapta, Suprun nevű ispánjáról. 1277-ben IV. László király szabad királyi város címet adományozott a városnak. A város a trianoni békeszerződést követően nyerte el a Civitas Fidelissima (Húség városa) címet, az 1921. december 14-én tartott népszavazás eredményének emlékéül. Ugyanakkor a békeszerződés hatására vonzáskörzetének kb. 2/3-át Ausztriához csatolták.

„Sopron, mint 50.000-nél nagyobb lakosságszámú város, Győr-Moson-Sopron megye második, a Nyugat-dunántúli Régió negyedik legnagyobb városa, 1990 óta megyei jogú város, hazai viszonylatban a nagyvárosok közé tartozik.”³³

Fekvését tekintve az osztrák határ mentén – a Soproni-hegység, a Soproni-medence és a Fertőmelléki-dombság találkozásánál – található, városközpontja és a legközelebbi határátkelő (Kelénpatak / Klingenberg) között alig 8 km a távolság. A megyeszékhely 85 km-re, a főváros mintegy 215 km-re fekszik. Földrajzilag délről a Soproni-hegység (a Soproni Tájvédelmi Körzet része), észak/észak-keletről a Fertő-Hanság Nemzeti

³¹ Gömöri János: A Borostyánkő út tájai és emlékei

³² Sopron várostörténet <http://szig.sopron.hu/szechenyivetelkedo/varostortenet.html> (2013.10.05.)

³³ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február
http://www.sopron.hu/upload/concept/TVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p206

Park területe határolja. A várost három irányból (észak, nyugat és délről) mindössze 5-10 km választja el az osztrák területektől. Keletre az ország testéhez egy szűk (kb. 10 km széles) nyaktaggal kapcsolódik, mely – a Fertő-Hanság Nemzeti Park túlnyomórészt nádassal borított területét leszámítva – valójában kevesebb, mint 3 km-es, közlekedésre alkalmas sávot jelent.

A Soproni-hegység klímája szubalpin, míg a Fertőmelléki-dombság tájegységét szubatlanti jellegű éghajlat jellemzi. Állandó jellegzetes szele a nyugati irányból fújó, hegyi bukószél, az ún. főnszél.

A város környéke természetes vizekben gazdag, mind ivóvízellátás (saját vízműkutakról biztosított) mind pedig gyógyfürdők és egyéb rekreációs célokra hasznosítható vizek tekintetében.

A város területe a 2008-as Integrált városfejlesztési stratégia (a továbbiakban: IVS) leírása alapján 168.960 km², melyből 148.300 km² külterület (ennek jelentős része erdő valamint a Fertő-Hanság Nemzeti Park része) és 20.660 km² belterület. Szűk értelemben véve a belterület 17.224 km²-es része esik Sopronra, míg a fennmaradó 3.436 km² a közigazgatásilag a városhoz tartozó, de hozzá nem közvetlenül csatlakozó települések területét fedi le. „Ezek a területileg elkülönült településrészek a következők: Sopronkőhida, Tómalom, Görbehalom, Ó-Hermes, Új-Hermes, Brennbergbánya és Balf, 6-14 km-re helyezkednek el a központi belterülettől.”³⁴

A rendszerváltást követő években a tercier szektor és a lakásépítési szektor beruházásai kimerítették a területi terjeszkedés lehetőségeit így azt „mára a természetileg értékes, védett és védelemre szánt területek lezárták.”³⁵

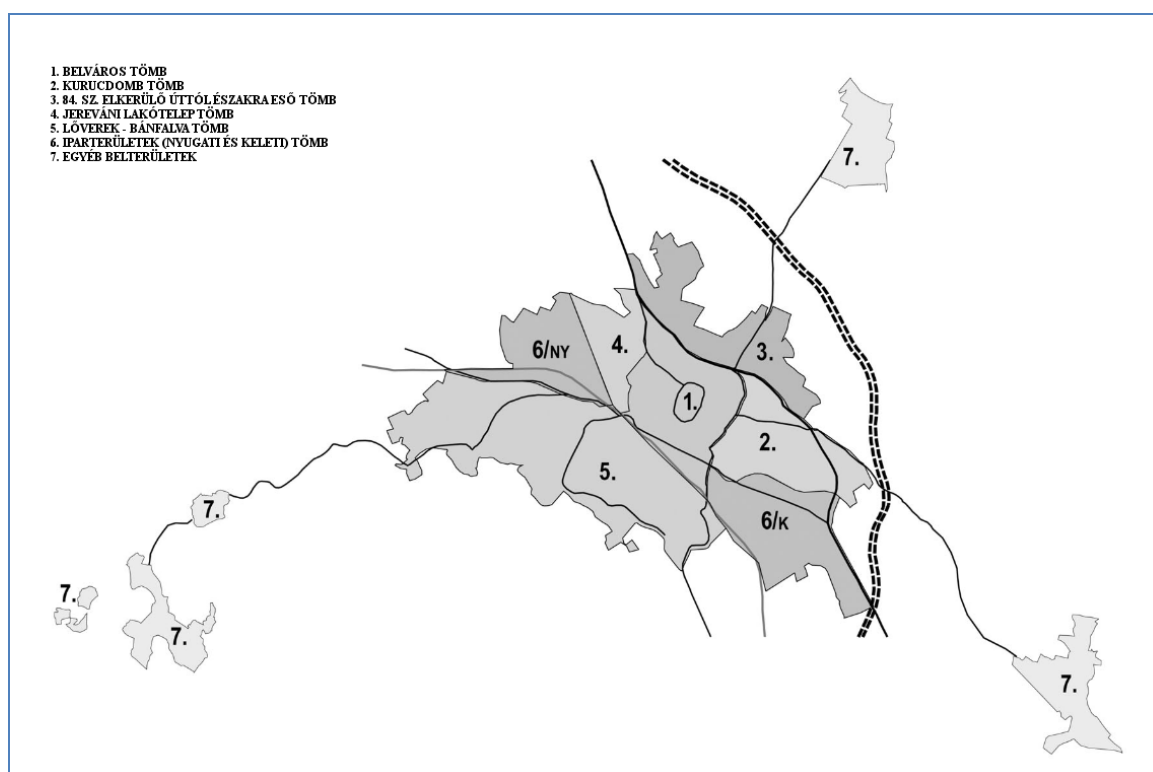
A települést az IVS 7 városrészre osztja fel, melyek megfelelnek az stratégiakészítés követelményeinek, azaz az egyes övezetek átfedés és hézagmentesen fedik le a város teljes területét. Az egyes városrészek felosztását a 3. sz. szemléltető ábrán láthatjuk. Az ábráról is jól látszik, hogy a 7 városrész felosztását leginkább a közlekedési hálózatok befolyásolták: „a vasút, és a 84-es út, valamint a történelmi városmag gyűrűirányú útja, a Várkerület, illetve az abból kiinduló sugárirányú utak, mint pl. a Lackner Kristóf út, az Újteleki utca, az Ötvös utca valamint a Szent Mihály utca.”³⁶

³⁴ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p44

³⁵ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p44

³⁶ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p45

3. sz. ábra: Sopron belterületi városrészeinek felosztása a 2008-as IVS-ben

Forrás: Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február

Sopron *lakónépessége* – a KSH definíciója szerint azon személyek összessége, akiknek egyetlen lakóhelyük az összeírás helye, illetve ha több lakóhellyel rendelkeznek, az összeírás helyét tekintik életvitelszerű lakóhelyüknek – a 2011-es népszámlálás adatai³⁷ szerint 60.548 fő, ebből 28.889 férfi és 31.659 nő – azaz 1.000 férfira 1.096 nő jut. Ez a legutóbbi – 2001-es – népszámlálás óta 4.373 fős többletet jelent, azaz tíz év alatt mintegy 7,8%-os növekedés tapasztalható. „2001 és 2011 között Pest megye mellett egyedül Győr-Moson-Sopronban nőtt a lélekszám az országban”³⁸ – állapítja meg a KSH 2011-es területi kiadványa. Szembetűnő, hogy ebben az időszakban a megyei teljes lélekszám növekedés (9.212 fő; 438.773 főről 447.985 főre) közel felét (47,5%-át) a soproni népességnövekedés egyedül adja!

Ennek oka az IVS helyzetfeltáró összegzése szerint „a határmenti elhelyezkedésből fakadó magasabb életminőség elérhetősége, az ausztriai lehetőségek által motivált *bevándorlás*.”³⁹

³⁷ KSH 2011. évi népszámlálás, Területi adatok, Győr-Moson-Sopron megye http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_08_2011.pdf (letöltés: 2013.10.06.)

³⁸ KSH 2011. évi népszámlálás, Területi adatok, Győr-Moson-Sopron megye http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_08_2011.pdf (letöltés: 2013.10.06.)

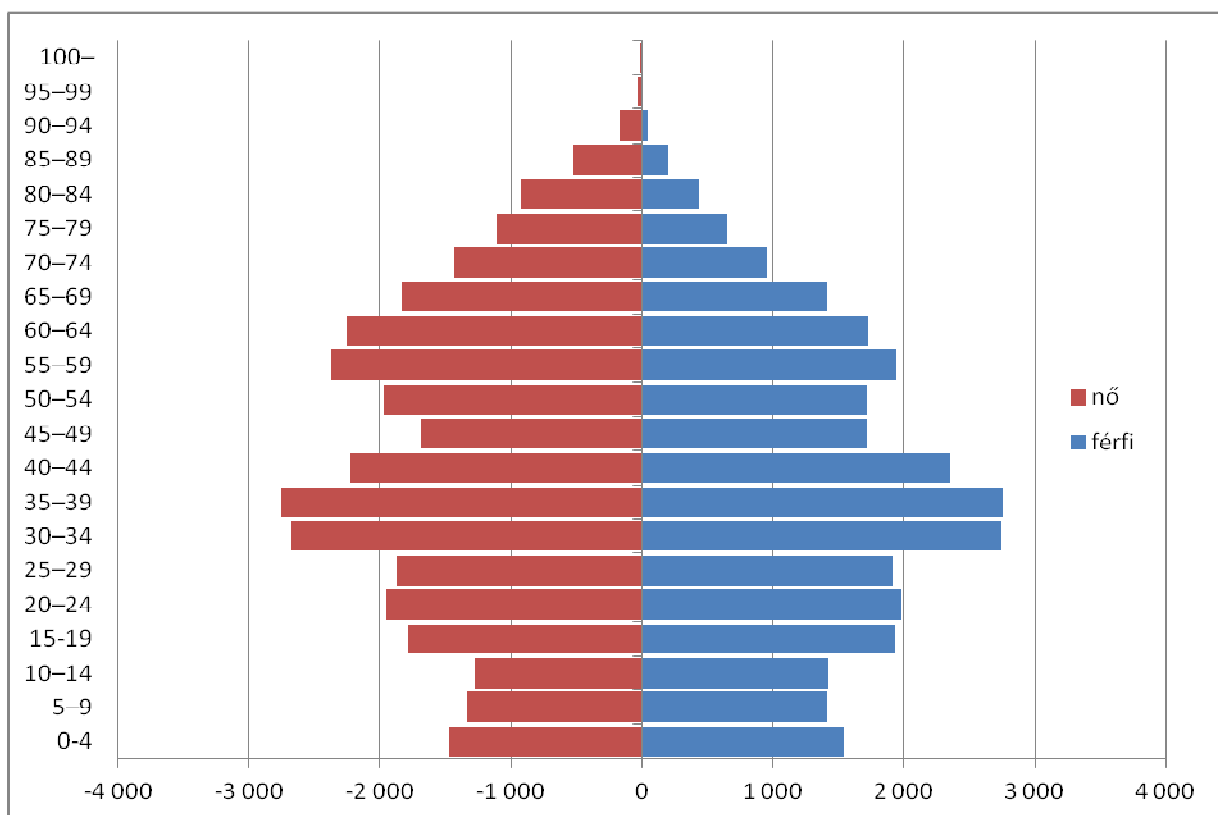
³⁹ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február

A bevándorló népességről külön statisztika ugyan nem készült, de az IVS vizsgálati alapján jellemzően legalább középfokú végzettségű és gyermektelen, fiatal felnőttek teszik ki a bevándorlók nagy részét.

A lakosság korösszetételét az általános magyarországi (és európai) tendenciáknak megfelelően az *előregedés* jellemzi. A város öregedési indexe (a 100 gyermekkorúra (0-14 éves) jutó időskorú (65 év feletti) aránya) 2001-ben 95 – a belvárosban ugyanakkor ez az érték 138 volt az IVS vonatkozó adatai szerint.⁴⁰

A város lakónépességének nemek szerinti korfáját a 4. sz. ábra szemlélteti. A 2011-es népszámlálás területi adatai szerint a városi öregedési indexe 10 év alatt 162-re emelkedett. A városrészek az IVS szerint korstruktúra szerint erősen differenciáltak. Az idősödő korosztály területi koncentrációja a belvárosi területekre jellemző leginkább. Az önkormányzat 2007-es felmérése alapján a Belváros városrész lakosságának 21%-a 60 év feletti. A fiatalabb, gyermekes korosztály leginkább a város külső, kertvárosias lakókörzeteiben lakik, ez a szuburbanizációra jellemző folyamatot erősíti.

4. sz. ábra: Sopron MJV lakónépességének nemek szerinti korfája 2011-ben

http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p61

⁴⁰ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február

http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p63

A városi háztartások átlagos létszáma 2,29 fő (az országos átlag 2,36 fő), és a háztartásban élők száma szerinti megoszlása is megközelítőleg illeszkedik az országos átlaghoz. A háztartások körülbelül 1/3-át (32,15%) teszi ki az egyszemélyes és kb. ugyanekkora részt (30,73%) a kétszemélyes háztartások. 3 fő él a háztartások 19,62%-ban, míg ennél több 17,50%-ban.

A 2011-es népszámláláskor a megkérdezettek 78,51%-a vallotta magát magyarnak, 8,55%-a valamilyen nemzeti kisebbséghez tartozónak, de 13,59%-kal igen jelentős a választ megtagadók aránya is ebben a kérdésben. A legnagyobb létszámú kisebbségek a német (3.448 fő, 5,26%), a cigány (449 fő, 0,69%) valamint a horvát (348 fő, 0,53%). A további nemzeti kisebbségek csak együtt tesznek ki további 396 főt (0,60%-ot).

A 2011-es census idején a lakosság 57,93%-a vallotta magát valamilyen felekezethez tartozónak, 11,44% semmilyen felekezethez nem sorolta magát, míg 29,13% nem kívánt a kérdésre válaszolni (a fennmaradó 1,50% ateistának vallotta magát). A felekezeti tagok száma szerint legjelentősebb közösség a római katolikusoké 29.007 fővel, ami a teljes lakosság arányában 47,91%-ot jelent, míg a magukat valamilyen felekezethez tartozó válaszadók arányában 82,70%-ot. Őket követik az evangélikusok (3.197 fővel, 5,28% a teljes lakosság arányában), majd a reformátusok (1.844 fő, 3,05% a teljes lakosság arányában). Az egyéb vallási irányzatokhoz tartozók száma együttesen éri csak el a 1,50%-ot a teljes lakosság arányában (906 fő).

A város munkanélküliségi rátája a legutóbbi népszámláláskor 3,1%, ami az országos szintnél (12,60%) jóval kedvezőbb, de még a régiós (egyébként országos összehasonlításban legalacsonyabb) 8,27%-hoz képest is. Ehhez azonban relatív alacsony – bár az országos átlagnál (39,67%) még így is magasabb – foglalkoztatási arány társul 44,5%-kal. A határmenti fekvésnek köszönhetően a lakónépesség egy jelentős része Ausztriában dolgozik. Ahogy korábban írtam ez a tényező az országon belüli migráció legfőbb kiváltója is.

A háztartások foglalkoztatási struktúrája nagyjából egyezik az országos átlaggal: a város háztartásainak 36,71%-ban csak 1 fő foglalkoztatott él, 25,33%-ban 2 fő, míg 3 foglalkoztatottal csak a háztartások 5,73%-a rendelkezett a legutóbbi népszámláláskor. Sopron lakásállománya 26.863 lakást és lakott üdülőt számlál. A használat jogcíme szerinti megoszlása szignifikáns eltéréseket mutat az országos átlaghoz képest, nevezetesen: a városban található lakóingatlanok nagyobb hányada bérelt, mint országos átlag.

lagban. Ez valószínűsíthetően szintén az utóbbi évek jelentős migrációjának tudható be. Sopronban 85,96%-a saját tulajdonú használat (szemben az országos 91,57%-kal) és 12,70%-a bérelt (szemben az országos 7,09%-kal). A lakásállomány korösszetétele kedvezőbb az országos átlagnál. Az IVS megállapítja, hogy különösen a '80-as/'90-es éveket követően az ingatlanfejlesztők a migrációs folyamatokra reagálva jelentős számú új lakást építettek. Ez is hozzájárulhatott a KSH által közölt adatokhoz, miszerint Sopronban a lakások 27,15%-a a rendszerváltást követően épült, míg országos szinten ez a mutató csak 16,08%. Ezzel egyidejűleg „nőtt a lakásállomány modernizációs foka, ám a lakások alapterületének és szobaszámának növekedésében jellemzően nincs változás. Átlag alapterület 1998-ban: 79,3 m², 2005-ben: 76,9 m². (IVS, 2008.) Ez elmarad a régiós nagyvárosok átlagától, ahol ez az érték valamivel 80 m² felett van.”⁴¹ A lakások átlagos alapterülete a 2011-es népszámlálás adatai szerint tovább csökkent, a legtöbb lakás (6.676, a teljes lakásállomány 24,85%-a) az 50-59 m²-es alapterületű kategóriába tartozik, míg országos átlagban a 100 m² feletti lakóépületből van a legtöbb. Az egy lakásra jutó alapterület 2011-ben a városban 70 m², országos szinten pedig 77 m². (KSH, 2011.) Komfortfokozatok tekintetében a soproni lakásállomány kedvezőbb képet fest, mint az országos átlag, hiszen az összkomfortos lakások aránya 19,92 százalékponttal magasabb, egyben pedig a teljes városi lakásállomány 79,30 %-át adja. A város közműellátottsága kitűnő, közel 100%-os. (KSH 2011.)

„Sopronban 7.649 regisztrált vállalkozás van, az ezer lakosra jutó vállalkozások száma 134”⁴², írja 2008-ban az IVS, ezzel a régióban az utolsó előtti helyen áll. Ezzel szemben kedvezőbb a társas vállalkozások száma, mely a régión belül itt a legmagasabb. (IVS 2008.)

Országos szinten is jelentős ipari létesítmények tradicionálisan nincsenek a városban, aminek oka, hogy a rendszerváltás előtti politikai helyzet stratégiaiilag nem kedvezett annak idetelepítésére. Annál jelentősebb viszont a bevásárló- és egészségturizmus, mely ágazatok már a rendszerváltást megelőző években domináns szerepet tölthettek be a város életében. Általánosságban is megállapítható a tercier szektor meghatározó jellege a városi gazdaságában: „a vállalkozások 85%-a ebben a szektorban tevékenyke-

⁴¹ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p47

⁴² Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p67

dik, az ipar és építőipar együttes aránya csaknem eléri a 13%-ot, kb. azonos súllyal, a mezőgazdaságban pedig kb. a vállalkozások 2%-a működik.”⁴³

„A legnagyobb árbevételt elérő vállalkozások többsége külföldi tőkével működik. A legnagyobb ipari foglalkoztató a Heineken Sörgyár mellett a Swedwood bútor és az AwF autóalkatrész gyár”⁴⁴ volt az IVS készítésekor.

A mezőgazdasági tevékenységek hagyományosan a szőlőművelés, kert- és gyümölcsös művelés köré szerveződnek. A soproni borvidéket – mely napjainkban 259 hektár szőlőt ölel fel – „már a XIV. század elején Magyarország legjelentősebb borvidékei között tartották számon, melynek kereskedelmi kapcsolatai messze túlnyúltak az ország határain.”⁴⁵ Az állattenyésztés mára gyakorlatilag teljesen megszűnt. Magyarország második legnagyobb (a Pilisi Parkerdő után) parkerdeje található viszont a Soproni-hegységben, mintegy 7.000 ha erdőfelülettel.

„Igen fontos Sopron gazdasági teljesítménye szempontjából, hogy a nagy foglalkoztatók nagyobb része a non-profit szférában működik. Ez azt is jelenti, hogy az IVS készítőinek becslése szerint a munkavállalók legalább egy negyede nem a versenyszféra alkalmazottja.”⁴⁶

A Hűség Városának legellentmondásosabb része a Belváros, lakosságszám alapján a legnagyobb – az összlakosság 35%-nak otthont adó – városrész. Két fő egységre bontható szerkezetileg. A Várkerületen belül eső része a szűkebb értelemben vett, történelmi belváros, intenzív beépítésű, műemlékekben, védett épületekben és régészeti emlékekben gazdag. A másik, a belső városfalon kívül eső része, a történeti előváros, melyre a hosszúkás telekforma jellemző, ezeken gyakran egymás mögé felfűzött épületekkel. Az IVS fő kérdése e városrészrel kapcsolatban „hogyan lehet alkalmassá tenni a régi idők által létrehozott városszerkezetet a mai kor 'használati követelményeinek'”.⁴⁷ Ellentmondásos ez a városrész abban az értelemben, hogy míg a városba látogatóknak ez az egyik fő turisztikai attrakció, addig az itt élőknek a régi kor városszerkezetéből adódó kötöttségek inkább akadályként jelennek meg. A városrész épületál-

⁴³ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p70

⁴⁴ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p71

⁴⁵ Jandl Kálmán: Sopron, a Kékfrankos fővárosa <http://www.soproniborvidek.hu/hu/borvidek.php> (2013.10.07.)

⁴⁶ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p74

⁴⁷ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p51

lományának műszaki állaga nem képviseli a mai kor színvonalát. Sok bérlakás található itt, ezen belül is leginkább szociális bérlakások – így az alacsonyabb státuszú, előrege-dő lakosság jellemző. A kialakult helyzetért az IVS a múlt század '50-es éveinek szoci-álpolitikáját is felelőssé teszi, mert „a rossz adottságú bérlakások lakói (akiknek jelen-tős része egy átgondolatlan gazdaságpolitika keretében nagy számban vált tulajdonos-sá) szociális helyzetüknél és életkoruknál fogva nincsenek abban a helyzetben, hogy ingatlanjukat akárcsak fenntartani képesek legyenek, vagy azon értéknövelő beruházá-sokat hajtsanak végre.”⁴⁸ Műemléki környezet lévén az ingatlanfejlesztők beruházási megfontolásai során a belváros nem tudja felvenni a versenyt a város peremén kialakí-tott, új, zöldmezős lakónegyedeivel. Emellett az autóval való közlekedés és parkolás nehézsége is tovább fokozza a városrész vonzerejének csökkenését a lakók, ill. keres-kedelmi, üzleti egységek szemében. Igazgatási intézmények sora található itt ezzel szemben, melyek nappali ügyfélforgalma szintén jelentős célforgalmat generál, de nem alkalmas a terület vitalizálására, súlyosbítva ezzel az előbb felsorolt problémákat. Mindezen tényezők együtt kedvezőtlen, szuburbanizációs folyamatokat indítottak el a városban. Az IVS a helyzet kezelésére komplex feladatok megvalósítását irányozza elő.

A belső várfalon kívül eső rész nem fest ilyen homogén képet. A Várkerület a város legintenzívebb kiskereskedelmi övezete, szinte valamennyi épületben üzletet, szolgál-tató egységet, egészségügyi praxist, irodákat találhatunk – a lakófunkció nem jellemző. Az utóbbi években a kereskedőknek fokozott kihívásokat jelentenek a város peremterü-lein épült nagyobb, jobb közlekedési és parkolási helyzettel rendelkező bevásárló-központjai, valamint a csökkenő intenzitású bevásárló-turizmus, ezért mára számos üz-let bezárt. A szolgáltatások, különösen az egészségügyi szolgáltatók (fogászat, esztéti-kai sebészet) továbbra is vonzó célpontok a nyugati – elsősorban osztrák – ügyfélkör számára. „Sopron városát sokan a fogorvosok, orvosok városának is nevezik.”⁴⁹ Az ÁNTSZ 2007-es felmérése szerint 246 orvosi magán-rendelő üzemelt a városban, melynek a fele fogászat volt. (IVS 2008.)

Az IVS különböző fejlesztéseket irányoz elő, melyek közül máig megvalósult a Fő tér felújítása, közműveinek és térburkolatának cseréje, a Tűztorony és környéke re-

⁴⁸ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p165

⁴⁹ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p113

konstrukciója, a várfal sétány kialakítása. Még megvalósításra vár a tervezett parkolóház építése, valamint a Várkerület komplex rekonstrukciója.

A belvárostól keletre fekvő Kurucdomb városrész kertes beépítésű, egyes részein jelenleg is beépülő kertvárosias lakóövezettel. Körülbelül 5 ezer fős lakosság száma (IVS 2008.) az újonnan épülő lakóegységek miatt folyamatosan bővül. „Ebben a városrészben él a település szociálisan leginkább rászoruló rétegének egy része”⁵⁰. Jelentősebb vonzerővel bíró intézményei a kórház, a városi bíróság és ügyészség, a városi könyvtár valamint az evangélikus temető.

Itt található az Anger-réti sporttelep valamint a műemlék Szélmalom, mindkettő állapota felújítást igényelne, amit az IVS fejlesztési, rehabilitációs célokként ki is jelöl. A városrész alapvető funkciója a lakófunkció, amire „a városrész hosszú távon is kíválóan alkalmas.”⁵¹

A Jereván lakótelep (egyben az IVS egyik városrésze) nagyvárosias, telepszerű beépítésű. 3.800 lakásban kb. 10.400 fő él itt az IVS szerint, lassan előregedő népességgel. Ugyan a lakótelepi beépítés sem városképi, sem a mai kor egyéb elvárásai szempontjából nem kedvező, a hasonló kiterjedésű és lélekszámú övezetekhez képest számos előnyt élvez a Jereván városrész – amik persze nem teszik vonzó célponttá, de enyhítő körülményként figyelembe vehetők a lakónegyed értékelésekor. Ilyen körülmények a „jó intézményi és infrastrukturális ellátása, a központ közelsége, magas zöldfelületi aránya és elfogadható térarányai.”⁵² A városrészben található bevásárlóközpont, óvoda, általános- és középiskola valamint sportcentrum is. A városrész területi kiterjedése csekély, beépítése következtében azonban rendkívül sűrűn lakott, az IVS szerint a város lakosságának 18%-a él itt. A hasonló paneles építési rendszerű övezetekben gyakran tapasztalható példákkal ellentétben nem alakult ki szegregáció. Az épületek nagy része emeletes. Mintegy 100 db önkormányzati tulajdonú lakás található a Jerevánban. Értelemszerűen a lakótelepi városnegyed domináns funkciója a lakó funkció, a (foglalkoztatásra alkalmas) vállalkozások száma elenyésző.

A város – területi értelemben véve – legnagyobb övezete a Löverek–Bánfalva városrész, mely a várost keresztülszelő vasútvonaltól dél-nyugatra, a Soproni-hegység felé helyezkedik el, körülbelül a város területének 1/3-ának megfelelő területen. Jellemző

⁵⁰ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p107

⁵¹ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p173

⁵² Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p55

beépítése a telkes, családi házas beépítés, ebből kifolyólag kevésbé intenzíven lakott, a teljes városi lakónépség mintegy 1/4-ének ad otthont, nagy kiterjedésének köszönhetően azonban így is a második legnagyobb lakosságú (13.000 fő – IVS 2008.) településrész. A városrész méretéből is következően megjelenése nem egységes. Bánfalva kertvárosias képet fest, míg a negyed központhoz közeli (vasút melletti) részeit intenzívebb, városias beépítés jellemzi. Az Alsó- és Felső-Lőverek területe nagyvonalú telekméretű villanegyed. A rendszerváltás előtti idők – mai szemmel nézve terhes – hagyatéka a városrészben a kb. 1.300 fő által lakott József Attila - lakótelep, 4 emeletes, panelrendszerű társasházaival.

A városrész keleti és nyugati végén is további lakó funkciójú beépítésre szánt nagy kiterjedésű területek találhatók (az Ágfalvi úti lakónegyed folytatásában és az Egeredi-dombon), ezek infrastrukturális feltárása azonban még nem megoldott.

Számos vendéglátóhely és szálloda, panzió található ebben a városnegyedben. Az IVS szerint itt található a város kereskedelmi szálláshelyeinek több mint 2/3-a. A városrész rendkívül gazdag zöldfelületekben, közparkokban, sportlétesítményekben (pl. a városi uszoda és strand) – de itt található a Nyugat-Magyarországi Egyetem fő épületkomplexuma, valamint botanikus kertje is.

Az alapvetően lakófunkciójú övezetben megtalálható számos oktatási intézmény a bölcsődétől az egyetemig. Környezeti szempontból ez a város legvonzóbb belterülete, amit az ingatlanárak is tükröznek. Érdekes, hogy a belváros után a legtöbb vállalkozás ebben a városrészben van bejegyezve, több mint az összes vállalkozás 1/4-e. (IVS 2008.)

Az IVS fejlesztési célokat e városrész kapcsán alapvetően az egyetemhez kapcsolódóan irányoz elő, az Alkalmazott Művészetek Intézetének kiállítótermének biztosításával, valamint az egyetem területére tervezett új könyvtárpépület – pályázati forrásoktól függő – megvalósításával.

Az ipari városrészek a település 3 különböző pontján találhatók meg, ezek közül az IVS városrészi szinten kettőt – a tradicionális észak-nyugati és az új dél-keleti iparterületet – tárgyal, a harmadik az Északi városrészben található Aranyhegyi ipari park.

Az ÉNy-i terület a vasút mellé települt, fekvése a múlt század első felére jellemző nyugati gazdasági orientációt tükrözi, mely a szocializmus ideje alatt meggyengült. Közlekedési kapcsolatai nem kielégítőek, ami jelentős teherforgalmat indukál a városon keresztül. Fekvése légszennyezés szempontjából, az uralkodó szélirány miatt sem kedvező. Itt található többek között a Heineken (korábban Soproni) sörgyár.

A terület egy része barnamező, azaz „korábban használt, jelenleg használaton kívüli vagy alulhasznosított terület, mely nincs mező- vagy erdőgazdasági művelés alatt és nem borítja természetes növénytakaró vagy belterületi zöldterület. Jellemzően többségében mesterséges felszínborítás jellemzi, beépített vagy burkolt terület, gyakran városi térségben található egykori iparterület, gazdasági terület, vasútterület, illetve felhagyott, használaton kívüli laktanyaterület.”⁵³ Kedvezőtlen adottságai ellenére hosszú távú fennmaradására számít a szerkezeti terv a meglévő infrastruktúra miatt. (IVS, 2008) Lassú átalakulása ugyanakkor elkezdődött: a városhoz közelebb eső részein lakóövezeti funkciók jelentek meg, a tercier szektor jelentősége pedig folyamatosan veszi át az ipari, termelő egységek helyét.

A DK-i iparterület zöldmezős beruházásként valósult meg az ezredfordulót követő időszakban. Zöldmezősek az „olyan építéssel járó beruházások, melyeknek helyszíne korábban nem beépített, nem burkolt terület.”⁵⁴ A város keleti 'kapujában', a 84-es főút mellett és a győri valamint szombathelyi vasútvonalak között terül el, így kiváló közlekedési kapcsolatokkal rendelkezik. Számos gyártelep, logisztikai központ, kereskedelmi egység található ma már itt, ennek ellenére további nagy kiterjedésű zöldmezős bővítési terület áll még rendelkezésre későbbi beruházásokra. A terület tulajdonjoga magánkézben van.

Itt található a soproni szennyvíztisztító telep és a GYSEV rendező pályaudvara és logisztikai központja is.

A lakosok száma mindkét ipari területen elenyésző, 2001-ben az ÉNy-i iparterületen 700 fő, míg a DK-in 442 fő élt (IVS 2008.), ezzel Sopron legkisebb lakosságú városrészét adják.

Az integrált városfejlesztési stratégia fizikai beavatkozást igényelő fejlesztési célként a közlekedési és a közműhálózat bővítését tűzte ki ezeken a területeken. Ezen kívül az önkormányzat és a vállalkozások közötti együttműködés intenzívebbé tétele, valamint további befektetők ide vonzása (az egyetem és tanácsadó, lobbicégek bevonásával is) szerepel még terveikben.

Az Északi városrész vegyes funkciójú övezet, megtalálható a lakó, kereskedelmi és mezőgazdasági művelő funkciók mellett az ipari hasznosítás egyaránt. „Egyetlen közös jellemzőjük, hogy a 84. sz. főút elválasztja őket a várostesttől.”⁵⁵ Ez egyben a fő közle-

⁵³ Barnamező <http://www.terport.hu/fogalomtar/barnamezo> (letöltés: 2013.10.08.)

⁵⁴ Zöldmező <http://www.terport.hu/fogalomtar/zoldmezo> (letöltés: 2013.10.08.)

⁵⁵ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február

kedési feltárást is megnyugtatóan rendezni a területnek. Az Északi városrész „a legkisebbek közé tartozik, mindössze 3.000 lakója van, azaz Sopron lakosságának mintegy 5,3%-a él itt.”⁵⁶ Itt található a megye legnagyobb egészségügyi gyermekotthona.

A korábban említett – Északi városrészben kialakított – Aranyhegyi ipari park (ipari-innovációs övezet) anomáliáját jelzi, hogy az agyagbánya rehabilitációjával létrejött területen idővel társasház-beruházások is megjelentek ott, ahol egyébként közel 20 vállalkozás települt már le. A város 2005-ben inkubátorházat épített ide, a gazdasági élet élénkítése céljával, melynek létjogosultságát az azóta eltelt idő azonban megkérdőjelezi ezért az önkormányzat az épület eladását határozta el, ami azonban máig még nem történt meg. Itt található a Wienerberger működő téglagyára, valamint számos kereskedelmi egység (autószalonok, építőanyag-kereskedés, stb.). A városrész nyugati fele – a Virág völgy – értékes, bár kis kiterjedésű szőlőművelő terület, ahol azonban mára lakóépületek is megjelentek. Régészeti értékét emeli déli részén található római kori amfiteátrum fennmaradt része. Az IVS a terület további beépítését nem javasolja.

Az IVS külön városrészbe sorolja a város központi területétől leszakadt, de közigazgatási területéhez tartozó néhány egyéb - korábban felsorolt - településrészt, melyek alapvetően nem festenek homogén képet, de közös jellemzőjük, hogy különböző mértékben, de többé-kevésbé mind, az erősödő Sopronba irányuló migrációs folyamatok során szűkössé vált városi lakóhelyek utánpótlásául is szolgálnak.

Az IVS szerint Sopronban jelenleg *nincsen szegregátum*, ezért az anti-szegregációs tervének célja a szegregátumok kialakulásának megakadályozása.⁵⁷ „A soproni viszonylatban rosszabb státuszú területek döntően a belvárosban helyezkednek el, mely városrész a 2007-2013 között megvalósuló funkcióbővítő típusú városrehabilitáció akcióterülete.”⁵⁸

A városlakók szociális helyzete is jóval kedvezőbb az országos átlagnál, amit első sorban szintén a határközeli fekvésének – illetve ennek gazdasági hatásának – köszönhet. A rendszerváltást megelőző és azt követő kb. 1-1 évtized ideje alatt ennek hatására – különösen az országos átlaghoz képest – magas életszínvonalat tudtak kialakítani a soproniak. Mára – ugyan országos összehasonlításban még mindig vonzó területnek

http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p54

⁵⁶ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február
http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p176

⁵⁷ Sopron MJV Önkormányzata: Anti-szegregációs terv, 2008. február
http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_anti_szegregacios_terv_2008.pdf (2013.10.08.) p3

⁵⁸ Sopron MJV Önkormányzata: Anti-szegregációs terv, 2008. február
http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_anti_szegregacios_terv_2008.pdf (2013.10.08.) p28

számít gazdasági szempontból a város, ezt mutatják a migrációs adatok is – ez a helyzet megváltozott, és a romló tendenciákat mutat. Az IVS az erre mutató problémák közül kiemeli a még mindig relatív csekély számú (1.885 fő, 2011. KSH), de közel 50%-ban tartósan munkanélküliek helyzetét, valamint az önkormányzati támogatásra szoruló családokat, hajléktalanokat. „A szociális ellátórendszer munkatársai szerint mintegy 100-120 fő támogatása, közösségbe illeszkedésének segítése nem megoldott”⁵⁹, ők hajléktalanként élnek a város területén.

Az előregedő társadalom velejárójaként jelentkezik ezeknek az embereknek a szociális ellátási igénye (nappali ellátó intézmények és bentlakásos intézmények fenntartása pl.), mely egyre nagyobb terheket ró az önkormányzatra.

A város egészségügyi ellátó rendszere kedvező helyzetben van. A Soproni Erzsébet Oktató Kórház és Rehabilitációs Intézet rekonstrukcióját követően az ország egyik legmodernebb kórházává és súlyponti kórházzá vált. „A város kedvező adottságai és Balf gyógyvize együttesen tették lehetővé a betegségek megelőzésére, gyógyítására és rehabilitációjára alkalmas gyógyászati központ, az Állami Szanatórium létrejöttét”⁶⁰, melynek fő szakterületei a kardiológia, neurológia és a reumatológia.

Sopronban már a rendszerváltást megelőzően minőségi szolgáltatásokat nyújtó, magán-orvosi rendelők hálózatának kiépülését indukálta a határ nyugati oldaláról érkező, erre irányuló fizetőképes kereslet. Ez a legszembetűnőbben a fogászati magánrendelők nagy számában jelentkezik, de korántsem csak erre a szakterületre korlátozódik.

Az IVS – a lakosság jó egészségügyi helyzetére és az egészségügyi ellátórendszer kedvező állapotára való tekintettel – két súlyponti fejlesztési területet jelöl ki ezen a téren: az egyik a prevenció erősítése, a másik pedig egy – az idősebb korosztály szociális és egészségügyi ellátását egyaránt célzó – gerontológiai centrum létrehozásának terve – jelen állapot szerint leginkább az idősök által sűrűn lakott Jereván lakótelepen.

Sopron közlekedési kapcsolatait a város speciális fekvése erősen befolyásolja. Tulajdonképpen Ausztria irányába minden szempontból kedvezőbbek a feltételek, különösen a schengeni határnyitás óta, hiszen több irányból közelíthető meg a város és a legközelebbi (osztrák) autópálya csatlakozás is csak mintegy 15 km-re van a központtól.

⁵⁹ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p102

⁶⁰ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p112

Keletre az ország törzséhez – a város fekvésének leírásakor már jelzett – szűk folyosón nyílik csak lehetőség a 84. sz. főúton történő feltárássra. Tervben van az M85-ös gyorsforgalmi út közeljövőben történő kiépítése, ami tovább szűkíti majd ezt a sávot. Napjainkban a legközelebbi magyar autópálya-kapcsolat Győrnél az M1-es autópálya, kb. 90 km-re keletre a várostól.

„Sopron Közlekedésfejlesztési Konceptiója alapján jelenleg a városba belépő személygépkocsi forgalom 23%-a munka/oktatás célú (azaz ingázó), 20%-a vásárlás célú utazás. A hazatérők (valószínűleg Ausztriában dolgozók) aránya 18%. Viszonylag jelentős az ügyintézés is (20% körüli), a szórakozás/szabadidős célú utazás viszont csak 5-8%.”⁶¹

A vasútvonalak nem csak közlekedési, hanem városszerkezeti szempontból is meghatározóak a város számára, hiszen keresztülszelik a települést. Sopron vasúti csomópontnak számít, Ausztria és Magyarország felől is két-két vágány vezet a városba. Tervek szerint a győri és szombathelyi vasútvonalakat a városba érkezés előtt összekötik, így jelenlegi győri vonal által adott (zaj- és forgalmi) terhelést egy vonalra koncentrálnák. A vasúti pálya városközponti vezetése kellemetlenséget okoz a zajterhelése miatt, valamint az autós és gyalogos közlekedésben is, hiszen jelenleg csak két helyen van külön szintű vasúti keresztezés kiépítve – a Kőszegi úton és az Ady Endre úton.

A helyi- és helyközi buszjáratok pályaudvarának központi fekvése egyrészt kedvező az utazóközönség szempontjából, másrészt az itt lakók, valamint a városi közlekedési hálózat terhelése szempontjából nem kívánatos forgalmat generál.

A városon belüli úthálózat „gyűrűs-sugaras rendszerű” (IVS 2008.). „A kerékpározás részaránya a közlekedés egészéből alacsony, valószínűleg a városon belüli kerékpárutak hiánya miatt”⁶², bár ez az utóbbi néhány évben változni látszik. A parkolás leginkább a belváros területén problémás, amin a néhány éve épült városi mélygarázs sem enyhít sokat. Az IVS jogosan veti fel az idegenforgalmi autóbuszok parkolásának a problémáját is.

Sopron 2008. februári integrált városfejlesztési stratégiája tartalmazza természetesen – a stratégiakészítés kívánalmainak megfelelően – annak végrehajtása által célzott jövőkép ismertetését is, melyet a dokumentum készítésekor feltárt problémák megoldásával,

⁶¹ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p149

⁶² Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p155

kedvezőtlen folyamatokba történő sikeres beavatkozással lehet – hosszútávon – elérni. Ezt a célt az IVS következőképpen foglalja össze tömören: „*Sopron, Liszt városa legyen olyan határmenti kapu és térségi központi funkciókkal rendelkező város, egyben a CENTROPE régió egyik kulturális központja, nemzetközi turisztikai desztináció, melyben a minőségi életkörülmények hátterét modern szerkezetű gazdaság működése adja.*”⁶³

A megvalósítás középtávú – az IVS időbeli hatáskörére korlátozott – eszközeit a városvezetés a gazdaságfejlesztés különböző formáiban, a hatékonyan szervezett turizmusban, a Nyugat-Magyarországi Egyetemmel való szorosabb együttműködés kialakításában, az épített örökség akcióterületi városrehabilitációkon keresztül történő fokozott védelmében valamint az aktív és hatékony városmarketing megvalósításában látja.

E célok konkrét megvalósításának érdekében tervezik többek között a város ingatlangazdálkodási tervének elkészítését, nem pénzügyi típusú ösztönzők alkalmazását (pl. a jelenleg is létező, a város legnagyobb adófizetőinek köszöntésére vagy a mecénások Lackner Kristóf díjának átadására szervezett programok), a város jelenlegi intézményeinek szervezeti felülvizsgálatát, fejlesztését valamint szükség szerint új szervezetek létrehozását (pl. városfejlesztő cég létrehozása).

Az IVS részletesebben két megközelítést is adja a jövőképnek, egy pozitív és egy negatív scenáriót is felvázol, attól függően, hogy sikerül-e és milyen fokon az eltervezettek megvalósítása. A pozitív kimenetel lényegében valamennyi intézkedés messzemenő sikeréből indul ki, véleményem szerint bizonyos kérdésekben még hosszútávon is – de középtávon egészen biztosan – realitástávoli ambíciókkal, mint pl. amikor a soproni munkahelyek Ausztriát megelőző kereseti és munkafeltételeit vizionálja.

A negatív forgatókönyv a gazdaságfejlesztési kezdeményezések sikertelenségeire és ennek következményeire fókuszál. A stratégia készítőinek optimista beállítottságát jelzi, hogy ez a jövőkép terjedelmében körülbelül harmada az előzőnek. Szembetűnő az is, hogy a negatív jövőkép az intézkedések kudarcát tartalmazza, és annak veszélyével fenyeget, hogy Sopron nem tud javítani a jelenlegi helyzetén, de az a kimenetel, miszerint a város helyzete a programok sikertelensége vagy a nem megfelelő programok vá-

⁶³ Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február
http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.) p15

lasztása hatására rosszabbra is forduljon, mint a mai, egyáltalán nem jelenik meg a dokumentumban.

Múlt, jelen, jövő a különutas fejlődésben

Immanuel Wallerstein a tőkés világot a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt hely alapján centrumra, félperifériára és perifériára felosztó gazdasági világ-rendszer elmélete szerint a magyar gazdaság a modern korban a tőkés világ-gazdasági rendszer perifériájaként működött. A szocializmus éveiben – a tervgazdálkodás bevezetésével – ezen a rendszeren kívülre került az ország, majd a rendszerváltással újra csatlakozott hozzá.

Magyarország jelenlegi pozíciója nem egyértelmű, a periféria és a félperiféria közötti, és a véleményem szerint különösen az utóbbi években a (nem csak a) gazdasági folyamatokba történő szokatlanul erőteljes állami beavatkozás csak növeli a távolságot a centrumtól. Sopron helyzete ebben a rendszerben a nyugati határhoz közeli – és különösen a Bécshez közeli – fekvése miatt a történelem során rendre speciálisnak tekinthető. Wallerstein rendszerében félperiférikus helyzetűnek, míg a szocializmus éveiben a kapitalizmus és a tervgazdálkodás rendszerei közötti – területi értelemben – átmeneti helyzet jellemzi. Természetesen a város fekvése révén sem tudja kivonni magát a központi államhatalom és az ország egészének helyzete által meghatározott adottságok alól. (A szocializmus Sopronban is szocializmus...) Ennek ellenére a külső – egy időben a vasfüggönnyel akármennyire is korlátozott illetve korlátozni próbált – többnyire kedvező impulzusok hatásai vitathatatlan nyomot hagytak és hagynak ma is a városon. Ezek az impulzusok nem pusztán anyagi jellegűek, bár kétségtelen ez az egyik legszembetűnőbb hatása a nyugati országhatárhoz közeli fekvésnek. Emellett szerintem legalább ilyen fontos a vegyes kulturális hatás, ami minden határközeli régióra jellemző. Sopronban ez nem csak a határ közelségéből adódik, hanem az 1. világháborút lezáró béke előtti területi és nemzetiségi status quo-ból egyaránt. Emellett a magyar fővárostól háromszor olyan messze fekszik, mint az osztráktól. Mai („schengeni”) szemmel nézve természetes ennek a földrajzi távolságban jelentkező különbségnek társadalmi, gazdasági értelemben való tükröződése is, ezt azonban a vasfüggöny mesterséges határvonala hosszú évtizedeken keresztül eltorzította. Míg a nyugati orientálódást a gyakorlatilag lezárt határ akadályozta, addig a másik irányban az országon belüli periférikus fekvés jelentett korlátokat. A korlátozások ellenére Sopron kapocs szerepet töltött

be a Nyugat és Kelet között. Szimbolikus jelentésű ebből a szempontból, a vasfüggöny 1989.08.19-i átvágásának sopronpusztai helyszínválasztása is.

A Nyugat-dunántúli Régió bemutatásakor láthattuk már, hogy nemzetgazdasági jelentőségű ipari létesítményeket a hidegháborús helyzetből kifolyólag határközeli területekre nem telepített az akkori vezetés. Ez természetesen Sopronra különösen igaz volt, tekintettel, hogy területe mintegy félszigetként nyúlik be az osztrák államba. Ennek következményeként a város és lakossága életében kevésbé is alakult ki a nagyipari vállalatok működésétől való függőség, mint az ország egyes területein, így a piacgazdaságra való áttérés is kisebb 'traumával' járt, mint országos szinten. Az országos átlaghoz viszonyított kedvezőbb kiindulási feltételek azonban azt is jelentették, hogy a rendszerváltást követő időkben a központi költségvetés felzárkóztató, fejlesztő, ill. rehabilitációs kiadásainak rangsorolásakor Sopront és a régiót kevésbé hozták előnyös helyzetbe, az ország számos más területén nagyobb szükség volt (és van) ilyen irányú beavatkozásokra. A Magyarországra beáramló külföldi működő tőke fő útvonala – a Bécs és Budapest között húzódó M1-es autópálya – mentén jól látható az infrastruktúra vonzerejének hatása a gazdaságra. Az autópálya útvonala a megyét a Nyugat kapujává tette, Sopront viszont messze elkerüli és sajnos a mai napig nincs megoldva a megfelelő közúti kapcsolat Sopron és Győr között – bár tervek és rész-eredmények az utóbbi években valóban születtek ezen a téren. (pl. Enese elkerülő út, Csorna elkerülő út terve, stb.)

A határnyitást követően még erősebben jelentkezett a Nyugat közelségének gazdasági hatása, a piacgazdaság folyamatai által természetesen indukált nyugati orientációnak immáron nem szabott akadályt semmi. A rendszerváltás után Sopron az országos periféria helyzetéből az osztrák félperiféria helyzetébe csöppent. Ennek haszonélvezője elsősorban a terciér szektor volt, ahol a jelentős árkülönbségek vonzó célponttá tették a várost az (elsősorban) osztrák vevők számára. A határnyitásból a magyar lakosság az osztrák munkaerőpiacra való kilépés lehetőségével is profitált, hiszen ezáltal nemcsak a külföldi vásárlók, turisták révén jutott bevételhez a helyi lakosság, hanem már a külföldi munkavállalásból is. Ezt a 2011. május 1-i osztrák munkaerőpiaci liberalizáció jelentősen tovább fokozta.

Az 1990-es években a város fejlődése az országos átlaghoz képest sokkal kedvezőbben alakult az előbbi okokból kifolyólag. A határ két oldala közötti gazdasági, kereskedelmi kapcsolatok élénkültek, akárcsak a bevásárló- és gyógyászati turizmus. A vendéglátóhelyek, kis- és nagykereskedők, egészségügyi (főként, de nem kizárólag fo-

gászati) szolgáltatók az árkülönbségek hatására prosperáló időszakot éltek és nem ritkán jelentős vagyionokra tettek szert. A munkaerő áramlása és a külföldi vásárlóerő megjelenése mellett fokozatosan telepedtek le (ill. nyitottak magyarországi telephelyeket) külföldi cégek is – elindult a külföldi (persze nem csak osztrák) tőke beáramlásának kedvező folyamata is.

Az 1990 és 2001 közötti időszakban a város lakossága a KSH adatai szerint csak 1.092 fővel (1,98%-kal) nőtt, amit a negatív természetes szaporodás és a pozitív vándorlási különbözet egyenlege eredményezett. Ez az egy évtizeddel későbbi 4.373 fős (7,8%-os) értéknek alig egy negyede, és a változás hűen tükrözi a város vonzerejének változását.

Az új évezred első évtizedében, különösen Magyarország európai uniós csatlakozásának következtében a magyar és osztrák vásárlói árszínvonalban lassú felzárkózás indult el, mely napjainkra a legtöbb árucikk esetében közel kiegyenlítődni látszik. Ennek hatására a bevásárló turizmus csökkenő tendenciákat mutat. Továbbra is létezik azonban a leginkább az olcsóbb munkaerő miatti árkülönbség a szolgáltatások terén és ez valamelyest ellensúlyozza a vásárlók csökkenő számát.

Az Ausztriában történő munkavállalás a rendszerváltás után elsőként a helyben élő emberek számára volt könnyedén kihasználható lehetőség. Az évek során – köszönhetően a magyarországi gazdasági folyamatoknak is – ennek vonzereje a távolabbi országrészben élők számára is folyamatosan nőtt. Magyarország csatlakozása az EU-hoz, majd 7 évre rá az osztrák munkaerőpiac nyitása további erősítő impulzust adtak az ennek kapcsán kialakult országon belüli migrációs folyamatoknak. Természetesen ezt megelőzően is lehetett munkát vállalni Ausztriában, de ez külön munkavállalási engedély beszerzéséhez volt kötve. A piacképes, szakképzett, nyelvtudással rendelkező munkaerő számára – persze szakmánként különböző mértékben – ennek beszerzése azonban nem volt jelentős akadály így el tudott helyezkedni a határ túloldalán. A munkaerőpiaci nyitás óta robbanásszerűen felerősödött migráció okai különbözőek. Egyrészt időközben – a világgazdasági válság hatására – a magyar életszínvonal relatív csökkenése fokozta a munkakeresők mobilitását, az ország távolabb eső részein is. Másrészt a liberalizáció megnyitotta az utat, vagy legalábbis a lehetőséget az alacsonyban képzett vagy szakképzettség nélküli rétegek számára is, hogy szerencsét próbáljanak. Ennek következménye a 2001-2011 közötti mintegy 8%-os lakosságnövekedés is, melyet a dolgozat III. fejezetében a migrációs statisztikánál tárgyaltam részletesebben.

Ez igen jelentős mértékű bevándorlás, különös tekintettel arra, hogy ez a hivatalos adat, valószínűsíthetjük, hogy ennél még magasabb a bevándorlók számának valós értéke. A város migrációs célponttá válásának természetesen egyszerre pozitív és negatív megnyilvánulásai is vannak.

Az ide költözők jelentős része a fiatalabb korosztályhoz tartozik (az IVS szerint is, mint korábban láttuk), ami az előregedő városi társadalom szempontjából kedvező, másrészt a gyerekes családok a városi oktatási intézmények fenntartói szempontjából előnyösek. Sopronban – ellentétben sok más várossal – nem az óvodák, iskolák bezárása a fenyegető kilátás, inkább a férőhelyek szűkös száma. Az utóbbi években ezért számos óvodát is bővíteni kényszerült az önkormányzat. Az ide költöző több ezer ember lakásigénye a város és környéke ingatlanpiacára is hatással van. Az osztrák munkaerőpiaci nyitás óta – hasonlóan más nyugati határközeli magyar településekhez – Sopronban egyértelműen kínálati piac alakult ki, először a lakásbérlet piacán, de mára már a vételi szándékkal érkezőknek is ezzel kell szembesülnie. Nagyobb lakóövezeti beruházások ugyan tervben vannak (pl. Egeredi domb), de ehhez egyrészt hiányzik a beruházó, másrészt pedig részben ellentétesek a város stratégiájával, miszerint a további területi terjeszkedés nem kívánatos. Így a megoldás leginkább meglévő barnamezős területek rehabilitációja lenne, amihez megfelelő önkormányzati ingatlanpolitika és önkormányzati források is szükségesek lennének a magán beruházók mellett, ami tovább nehezíti a folyamatot. A migráció kapcsán további reális veszély Sopron alvóvárossá alakulása, ahonnan az emberek osztrák munkahelyeikre ingáznak. Ez bizonyos fokig már ma is valóság, és a jelenség további fokozódása a jelenlegi folyamatokat látva nehezen elkerülhető.

Véleményem szerint a város számára már ma is a migráció és annak közvetlen és közvetett hatásai jelentik a legnagyobb kihívást és ez várhatóan a jövőben is egyre inkább így lesz. Sopron népvándorlást indukáló vonzerejét az osztrák munkavállalás adja továbbra is és ez számos problémát és feladatot ró a városra. A megnövekedett lakosságszám a lakhatási, intézményi és közlekedési kapacitások bővítésére kényszeríti az önkormányzatot, miközben ezeknek a többletfeladatoknak a központi költségvetésből történő méltányolása nem következik automatikusan. Az ezzel járó feladatok sikeres megoldása Sopron jövőjének záloga lehet. A város vezetésére hárul a feladat, hogy a migrációból hasznot kovácsoljon és ne csak az azzal járó terheket viselje. Ennek kapcsán fontosnak tartanám, hogy a jövőkép kialakítása során reális, megvalósítható célok kerüljenek kitűzésre.

Összefoglalás

A város mint társadalmi rendszer évezredek óta megtestesítője és egyben formálója is a társas emberi érintkezés módjainak. Ez a tulajdonsága teszi – ahogy Robert E. Park korszakalkotó alapművében is megállapítja – célpontjává, tárgyává a települések társadalomtudományi kutatásának – azon belül is a városszociológia tudományágának.

Míg azonban a városok fejlődése összefonódott az emberi társadalmak fejlődésének történetével, addig tudományos igényű kutatásuk kezdete csak a 20. század első felére datálható. A városok fejlődésének spontán folyamatát megregulálni és szervezett – stratégiai célok által szabott – keretek közé szorítani kívánó intézkedéssorozatokat összefoglalóan várostervezésnek nevezzük. A városok tudatos tervezésére való igény természetesen jóval régebbre nyúlik vissza, a modern urbanizmus elméletei azonban csak a 20. század utolsó évtizedeiben jelentek meg és napjainkig formáló hatással vannak a városok képére. A várostervezési folyamatok szabályozására irányuló törekvések legfontosabb mérföldkövei a 20. században az 1933-as Athéni Charta majd az 1998-as Új Athéni Charta, valamint az új évezredben a 2007-es Lipcsei Charta dokumentumai, melyek részletes célkitűzéseire dolgozatomban kitértem.

Szükséges megjegyezni, hogy a tevékenység – ugyan még napjainkban is előszere-tettel azonosítják ezzel – jóval túlmutat az épített és természeti környezet alakításán. A téves megközelítés oka vélhetően az, hogy legtöbbször valóban ezek a leglátványosabb és leggyorsabban végrehajtható intézkedései a városfejlesztéseknek, ez azonban természetesen nem jelenti, hogy ezek tervezésében ki is merülne a várostervezés folyamata. Az épített környezet alakítása csak egy *eszköze* a városfejlesztési törekvéseknek, még ha az egyik legfajsúlyosabb eszköze is. A térszerkezetbe való beavatkozás a városfejlesztés céljait tekintve túl kell, hogy mutasson a műszaki megoldásokon és a társadalmi viszonyok hosszú távú, kedvező és tervezett irányba történő alakítását kell céllozza. Ehhez – a Lipcsei Charta szerint is – a feladat komplex szemléletű, integrált megközelítése szükséges a tervezés teljes folyamatát tekintve, mind a kiindulási helyzet értelmezésekor, mind pedig az elérni kívánt célok megfogalmazásakor. Az ennek a szempontnak megfelelő, újkeletű várostervezési dokumentum az ún. integrált városfejlesztési stratégia (röviden: IVS), mely arra hivatott, hogy a tervezés során a lehető legszélesebb körben figyelembe vételre kerüljenek a fejlesztések hatásai. (gazdasági, társadalmi, környezeti, kulturális, szociális és további nézőpontokból egyaránt)

A városfejlesztési törekvések speciális területe a városrehabilitáció, melynek során korábban kialakult területek meghatározott célú átalakítása történik. Az IVS szerint ezek lehetnek funkcióbővítő vagy szociális célok. Előbbi során egyes meglévő városi funkciók megerősítését vagy bővítését szolgáló beruházásokat értünk, míg utóbbi célja a leromlott, gettósodó városrészek felemelése. A kétféle megközelítés alapvetően a fejlesztések céljában különbözik csak, míg a funkcióbővítő városrehabilitáció célja – nevéhez hűen – a bővítés, addig a szociális rehabilitáció célja a pótlás/állagjavítás. Ugyan eszközeikben kevésbé különböznek egymástól, költségigényük és komplexitásuk jelentősen eltérhet (általában a szociális rehabilitáció jelenti a nagyobb terhet az önkormányzatok számára). Általánosságban megállapíthatjuk, hogy mindig nehezebb és költségesebb egy leromlott, hátrányos helyzetű terület színvonalát emelni, közelíteni a városi átlaghoz, mint a szegregáció kialakulását preventív intézkedésekkel meggátolni. Ezért is fontos a szegregátumoknak lehetőleg már a kialakulását is megelőzni és a tervezett beavatkozások szegregációs hatásait mérsékelni – ezekre a városi anti-szegregációs tervek hivatottak. Természetesen a rehabilitációs fejlesztések hasznai gyakran nehezen számszerűsíthetők (különösen igaz ez a szociális típusú rehabilitációkra), ez is lehet az oka annak, hogy igen nehezen lehet csak bevonni magántőkét ezekbe a folyamatokba, ami pedig a magyarországi önkormányzatok jellemzően rendelkezésre álló forráshelyzete mellett igencsak kívánatos lenne. A mindenkor városvezetés feladata, hogy az adottságoknak és lehetőségeknek megfelelő, az érdekeltek lehető legszélesebb konszenzusán alapuló politikát valósítson meg a kitűzött célok elérése érdekében, ezáltal hozzájárulva a település folyamatos fejlődéséhez.

Sopron esetében véleményem szerint e tényezők – nevezetesen az adottságok, a lehetőségek és az ezeknek megfelelően alakított városi politika – hosszútávon is kedvező együttállása eredményezhette a város – országos átlaghoz viszonyítva – vonzó fejlődési útját és eredményeit. A 4 országot és 9 megyét magába tömörítő Centrope régióbeli és azon belül is a régió központjához közeli fekvése a várost nem csak települési, de regionális és európai szinten is igen kedvező helyzetbe hozza. „Annak ellenére, hogy a Nyugat-Dunántúl népességét tekintve Magyarországon a kisebb régiók közé tartozik, gazdasági teljesítő képessége tekintetében messze felülmúlja az országos átlagot, különösen a vidéki átlagot.”⁶⁴ oka véleményem szerint elsősorban szintén a kedvező fekvésben keresendő. A vasfüggöny lehullását követően a határközeli területek az elsők

⁶⁴ Nyugat-Dunántúl <http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/nyugat-dunantuli-regio> (letöltés: 2013.09.11)

között kerültek be a 'nyugati' gazdasági vérkeringésbe, élvezték az egy csapásra kitágult lehetőségek előnyeit és fogadták a külföldi működő tőke beáramlását. Ez Sopron esetében sem volt másként és így a szocializmus béklyói alól felszabaduló város gyorsan prosperáló fejlődési pályára állt. Kb. a rendszerváltástól az új évezred első éveig tartó időszakban a város polgárai életszínvonal tekintetében jelentősen lehagyták az ország kedvezőtlenebb fekvésű városainak lakosságát.

A város helyzeti előnye a rendelkezésre álló adatok országos átlaghoz való viszonyítása alapján számos területen kimutatható, mint például az igen alacsony munkanélküliségi ráta, ami természetesen nagy mértékben köszönhető az osztrák munkavállalási lehetőségeknek is. A régióban itt található a legtöbb regisztrált társas vállalkozás. De ilyen mutató a lakásállomány korösszetételére vonatkozó adat is, amely szerint a városi lakásállomány fiatalabb az országosnál. A település közműellátottsága közel 100%-os, a kistérségi közműháló (a csatornahálózatba bekötött lakások számának aránya az ivóvízhálózatba bekötött lakások számához képest) 2010-ben 90% feletti. (KSH, 2010)

Ugyan a város – hasonlóan az országos és európai tendenciákhoz – küzd az előregedő társadalom problémájával és a történelmi városrész mai kornak megfelelő hasznosítása is megoldásra vár, az országos átlaghoz képest továbbra is őrzi előnyét a városlakók szociális helyzete vonatkozásában. Ennek egyik oka a rendkívül jó egészségügyi ellátó rendszere, mely részben a külföldi egészségturizmus alapjain épült ki már a rendszerváltást megelőző évektől fogva. Mindezek a tényezők együttesen tették Sopront a 2000-es évek első évtizedében a magyarországi belső migrációs folyamatok egyik legfőbb célpontjává, mintegy 8%-os lakónépesség növekedést kiváltva a 2001-2011 közötti időszakban, ami várhatóan – és különösen a 2011-es osztrák munkaerőpiaci liberalizációt követően – a további években is változatlan marad. A jövő kérdése marad, hogy sikerül-e a városnak a 2008-as gazdasági világválság óta visszaeső tendenciát mutató környezetben és az új kihívások (pl. a jelentős létszámú migráció) terhei ellenére megőriznie relatív előnyét az országon belül. Ennek véleményem szerint egyik lehetséges záloga a helyi, illetve interregionális értékekre való építkezés lehet, és a magyar gazdasági folyamatoktól kevésbé függő helyzet elérése a Centroe régióba történő beágyazódás erősítése révén.

Felhasznált irodalom

1. Az Új Athéni Charta, Várostervezők Európai Tanácsa, 1998. <http://www.e-epites.hu/1230> (letöltés: 2013.08.15)
2. A járműipar helyzete és szerepe a Nyugat-Dunántúlon, KSH 2011.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorjarmuipar.pdf> (letöltés: 2013.09.10.)
3. A szolgáltatások helyzete Nyugat-Dunántúlon, KSH, 2006.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorszolgalatasok.pdf> (letöltés: 2013.09.15.)
4. Barnamező <http://www.terport.hu/fogalomtar/barnamezo> (letöltés: 2013.10.08.)
5. Bardóczi Sándor et al (2010) Kézikönyv a részvételi városmegújításról, Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport, Budapest
6. Bugovics Zoltán (2007) Társadalom, identitás és területfejlesztés, L'Harmattan Kiadó, Budapest
7. Cséfalvay Zoltán (1999) Helyünk a nap alatt...Magyarország és Budapest a globalizáció korában, Budapest: Kairosz/Növekedéskutató In: Tóth László (szerk.) (2002) Településszociológia szöveggyűjtemény – főiskolai tankönyv, Zsigmond Király Főiskola, Budapest
8. Csizmady Adrienne és Husz Ildikó (szerk.) (2004) Település- és városszociológia szöveggyűjtemény, Gondolat Kiadó, Budapest
9. Egedy Tamás (2009) Városrehabilitáció és életminőség, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest
10. Egedy Tamás (2005) A sikeres városrehabilitáció,
<http://www.varosrehabilitacio.net/media/files/Varosrehabilitacio/varosrehabestarsadalomcikkek/2Egedy2cikk.pdf> (letöltés: 2013.09.15.)
11. Enyedi György (2011) A városnövekedés szakaszai – újragondolva, Tér és Társadalom, 25. évf. 1. sz.
12. Farkas Péter (2006) Egymásba kapaszkodva, L'Harmattan Kiadó, Budapest
13. Giddens, Anthony (2008) Szociológia, Osiris Kiadó, Budapest
14. Gömöri János (1999) A Borostyánkő út tájai és emlékei, Scarbantia Társaság, Sopron
15. Jandl Kálmán: Sopron, a Kékfrankos fővárosa <http://www.soproniborvidek.hu/hu/borvidek.php> (2013.10.07.)
16. Külföldi tőke a régiókban, KSH 2012.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorkulfoldi.pdf> (letöltés: „2013.08.17.)
17. KSH 2011. évi népszámlálás, Területi adatok, Győr-Moson-Sopron megye
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_08_2011.pdf (letöltés: 2013.10.06.)
18. Lipcsei Charta, Preambulum <http://www.e-epites.hu/1238> (letöltés: 2013.09.03.)
19. Nyugat-Dunántúl <http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/nyugat-dunantuli-regio> (letöltés: 2013.09.11)
20. Nyugat-Dunántúl <http://www.terport.hu/regiok/magyarorszag-regioi/nyugat-dunantuli-regio> (letöltés: 2013.09.11.)

21. Nyugat-Dunántúli Idegenforgalma – 2012. január-december; Statisztikai Tükör VII. évf. 10. szám, 2013.02.15. KSH <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/regiok/gyoridegen/gyoridegen1212.pdf> (letöltés: 2013.08.18.)
22. Öregedő falvak a Nyugat-Dunántúlon KSH 2011. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyororegedofalvak.pdf> (letöltés: 2013.09.11.)
23. Perényi Imre (szerk.) (1987) Urbanisztikai kézikönyv, Építésügyi és Tájékoztatási Központ, Budapest
24. Pirisi Gábor és Trócsányi András: Általános társadalom- és gazdaságföldrajz, <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html> (2013.10.04.)
25. Park, Robert E. (1925) The City: Suggestions for the Study of Human Nature in the Urban Environment, Chicago: University of Chicago Press, <http://thisbigcity.net/25-of-the-best-urbanism-quotes/> (letöltve: 2013.10.04.) saját fordítás
26. Sopron MJV Önkormányzata: Anti-szegregációs terv, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_anti_szegregacios_terv_2008.pdf (2013.10.08.)
27. Sopron MJV Önkormányzata: Integrált Városfejlesztési Stratégia, 2008. február http://www.sopron.hu/upload/concept/IVS/sopron_ivs_2008.pdf (2013.10.05.)
28. Sopron várostörténet <http://szig.sopron.hu/szechenyivetelkedo/varostortenet.html> (2013.10.05.)
29. Süli-Zakar István (szerk.) (2003) A terület- és településfejlesztés alapjai, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs
30. Szelényi Iván (szerk.) (1973) Városshociológia, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
31. Dr. Szigeti Ernő (szerk.) (2006) Terület- és településfejlesztési ismeretek, Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest
32. Tóth László (szerk.) (2002) Településsociológia szöveggyűjtemény – főiskolai tankönyv, Zsigmond Király Főiskola, Budapest
33. Tóth Zoltán (1997) A települések világa, Ponte Press Kiadó, Pécs
34. Turizmus a Nyugat-Dunántúlon, KSH 2012. <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorturizmus.pdf> (letöltés: 2013.09.11.)
35. Városfejlesztési kézikönyv, 2. kiadás; NGM Területfejlesztésért és építésügyért felelős szakállamtitkárság 2009. http://www.terport.hu/webfm_send/3989 (letöltés: 2013.08.13.)
36. Zöldmező <http://www.terport.hu/fogalomtar/zoldmezo> (letöltés: 2013.10.08.)
37. 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=26396.243111 (letöltés: 2013.09.04.)
38. 1997. évi LXXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=30337.239485 (letöltés: 2013.09.04.)

Molnár Antal: Dunaharaszti, a budapesti agglomeráció hányatatott sorsú települése

(A szakdolgozati konzulens tanára: Laki Ildikó)

Bevezetés

A budapesti agglomeráció Magyarország és Közép-Európa meghatározó területi egysége, fontos tényező mind gazdasági, mind kulturális téren. A főváros és az őt körülölelő települések közös történelme és jelene azonban közel sem alakult olyan simán, mint az a nyugati nagyvárosok esetében megfigyelhető volt, valamint ahogy azt a szociológia neves tudósai leírták. A kezdeti „egymásra találást” a második világháborút követően úr-szolga viszony váltotta fel, melyben a politikai céloknak alárendelődve a „Nagy-Budapestet” körbevevő agglomerációs települések játszották az alárendelt szerepet, megszakítva ezzel egy amúgy összetartozó térség egybeforrását. A politika által befolyásolt, szakmai érveket figyelmen kívül hagyó, meggondolatlan területfejlesztések során kialakuló szerkezeti hibákat a mai napig nem sikerült orvosolni. A térség életében azonban a várva várt rendszerváltás sem hozta meg a közös fejlesztéseket, a településhatárokon túlnyúló összefogást. Bár az agglomerációban az addigi alvóvárosok felébredtek szemük azonban mégsem nyílt ki annyira, hogy átlássanak a szomszédos településekre. Az ezredforduló után is számos a megoldatlan probléma, melyet csak közös erővel és szervezeten lehetne megoldani.

Budapest és az agglomeráció egyik ütköző zónájában található Dunaharaszti. A város fejlődésére mindig is döntő hatással volt a főváros közelsége. A közvetlen összeköttetés teszi a várost inkább agglomerációs, mint pest megyei településsé. Ezért is fontos Dunaharaszti szempontjából, hogy az agglomeráció jövője hogyan alakul. Vajon Szigetszentmiklós lenne az agglomeráció déli szektorának egyik körzetközpontja akkor is, ha a szocialista vezetés nem ott akar iparközpontot kialakítani és nem alakítja alvóvárossá a második világháború kitöréséig dinamikusan fejlődő Dunaharaszti? Mik azok a főbb tényezők, amik képesek kiemelni egy települést az agglomeráció többi települései közül? Hogyan képesek a települések alkalmazkodni olyan helyzetekhez, amiket rajtuk kívül álló folyamatok hoztak létre? Vajon miben rejlik egy település népesség megtartó ereje?

Hipotézisem szerint Dunaharaszti fejlődése és népességnövelő ereje mindig nagyban függött az agglomerációt érintő fejlesztésektől, az önkormányzatiság meglététől és Budapest közelsége nem mindig volt rá pozitív hatással.

Szakdolgozatomban elsősorban a budapesti agglomerációs politika Dunaharasztiira kifejtett hatásait szeretném górcső alá vetni. Céloom ezzel elsősorban az, hogy lakóhelyemet

térben és szerkezetben el lehessen helyezni az agglomerációban, illetve érzékeltetni szeretném, hogyan képes az átgondolatlan területfejlesztés behozhatatlan hátrányba hozni olyan településeket, amelyek - ha az agglomerálódási folyamatok természetesen, átgondoltan lezajlanak -, térségük vezető városaivá emelkednének. Dolgozatom első felében ezért a budapesti agglomeráció kialakulásáig vezető utat mutatom be, majd - ezzel párhuzamosan - a második részben Dunaharaszti történelemét, szemléltetve ez által azokat a folyamatokat, amelyek a döntő hatással voltak mind az egész agglomerációra, mind pedig magára a városra. Végezetül pedig szeretném leírni következtetéseimet, amelyeket a budapesti agglomeráció és Dunaharaszti közös múltjának megismerése során tettem majd ezután - felhívva a figyelmet a térség és a város fejlődését gátló tényezőkre - felvázolni egy esetleges jövőképet.

A dolgozatom írása során alapvetően a már meglévő, témával összefüggő dokumentumok másodelemzésére hagytam. A statisztikai és tartalmi elemzések mellett írássomat saját tapasztalataimmal kiegészítve igyekszek átlátható, világos képet alkotni az agglomerációban zajló folyamatokról és azok Dunaharasztra kifejtett hatásairól. Ahhoz azonban, hogy a témában tisztán lássunk szükséges tisztázni néhány alapvető fogalmat, melyre a következő fejezetben teszek kísérletet.

Fogalmi áttekintés

Szuburbanizáció

A városok és környezetük kiépülésének egyik fontos állomása. Andorka Rudolf⁶⁵ szerint a szuburbanizáció nem más, mint: „Az a jelenség, amelyet a fejlett országok nagyvárosaiban az 1960-as években figyeltek meg, azaz a városi népesség egyik – többnyire jobb módú – része elhagyja a város központi részeit és a városkörnyéki kerteskörnyéki övezetbe költözik. A szuburbiák lakossága többnyire a jobb módúakból áll, de Budapest körül vannak szegényebb, vidékről a közelmúltban felköltözött rétegek által lakott szuburbiák is”. A szuburbanizáció magyarországi kiteljesedése a rendszerváltást követően figyelhető leginkább meg.

Dezurbanizáció

⁶⁵ Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, 2006, 203p.

A fejlődés következő szakasza, mely folyamat során a nagyvárosi agglomerációk népessége, valamint az ott található munkahelyek száma csökkeni, a periférikusnak számító területek, kistérségek lakosságának száma pedig növekedni kezd. A legfejlettebb országokban az 1970-es évek elején figyelték meg ezt a folyamatot.

Reurbanizáció

A városok fejlődésének eddig ismert utolsó szakasza, melynek jeleit napjainkban már Budapesten is megfigyelhetjük. Jellemezhetjük úgy is, mint a városok egyfajta visszafoglalását, egy „vissza a városba” folyamatot. Jellemző rá, hogy a városmag lakásállománya gyors ütemben modernizálódik, a lakókörnyezet magas színvonalon megújul, megszépül, ezáltal visszavonzza a fiatalabb generációkat a belső városnegyedekbe, valamint kiszorítja onnan a szegényebb rétegeket. Fontos tényező továbbá a reurbanizáció folyamatában az idő. Mivel a főbb pénzügyi-gazdasági központok továbbra is a városokban maradtak, így a pénzügyi területen dolgozóknak fontos, hogy az esetleges tárgyalásokra, egyeztetésekre a lehető legrövidebb idő alatt odaérhessenek.

Az agglomeráció

A szó latin eredetű. Jelentése: tömörülés. Az ókorban madár csapatok megfigyelésénél használták, mára a kifejezés azonban teljesen más értelmet nyert, melyet a szakirodalom némileg eltérő szempontrendszer alapján, de alapvetően ugyanúgy definiál. Az előforduló definíciók közül fel is sorolnék itt néhányat. Nemes Nagy József (2005) szerint agglomeráció „a termelőerők koncentrációs és centralizációs folyamatainak eredményeként létrejövő olyan településegység, amelyben - alapesetben – a környezetéből kiemelkedően fejlett várost és a körülötte fekvő településeket a gazdasági és társadalmi élet területein intenzív kapcsolat köti össze, és ahol a központi város körül népességtömörülés megy végbe. Kőszegfalvi György az agglomerációt úgy írja le, mint „a nagyváros és a nagyváros körül található azon települések együttese, amelynek lakossága és vállalkozásai szoros, napi szintű kapcsolatban vannak egymással”.⁶⁶

Az agglomerációk olyan településstruktúrák, amelyen belül a központ és a közvetlen közelében fekvő települések között sokrétű funkcionális kapcsolatok jönnek létre (munkahely-lakóhely, vállalkozási-gazdasági, kereskedelmi-piaci, oktatási, művelődési, egészségügyi, kulturális, különféle jellegű szolgáltatási). Az intenzív agglomerálódási folyamat

⁶⁶ Dr. Tóth Géza- Schuchmann Péter: A Budapesti agglomeráció területi kiterjedésének vizsgálata 2010, 511 p.

eredményeként összefüggő, fizikailag egybeépült településtest alakul ki, a települések egymással összenőnek. (KSH) Az agglomeráció tehát nem más, mint egy olyan – többnyire közigazgatási határokkal tagolt – településcsoport, amely szoros társadalmi-gazdasági és funkcionális-területi kapcsolatokkal összefonódásokkal rendelkezik. Legelterjedtebb formájában egy, vagy maximum három nagyváros körül alakulnak ki. Jellemzőjük a magas fokú városiasodás, a nagy népsűrűség, a sűrű beépítettség, a kevésbé jelentős mezőgazdaság, továbbá a kiterjedt infrastrukturális hálózat. Az összefonódás megmutatkozhat többek között gazdasági kooperációban, települések közötti ingázásban, különböző szolgáltatások igénybevételeiben. Jellemzően funkció megosztás is történik, tehát az egyes kereskedelmi-, ipari-, valamint szolgáltatások központjai az agglomeráció más-más részein, illetve településein alakulnak ki. Az egyközpontú agglomerációban általában „gyűrűs” szerkezet alakul ki, melynek formáját a népsűrűség, a kapcsolatrendszer szorossága, valamint a beépítettség határozza meg. Ilyen jellegű térség a budapesti agglomeráció is.

A budapesti agglomeráció kialakulása

A fővárosi agglomeráció kezdetei

A történelemben visszatekintve kijelenthető, hogy az 1800-as évek közepéig számottevő városodás Pest-Buda-Óbuda akkori közigazgatási területeit leszámítva nem történt a jelenkori agglomeráció területén. Bár a környező falvak fejlődésére pozitív hatással volt a „piacközpont” közelsége, mégsem alakult ki városellátó gazdálkodás, valamint a népességszám sem gyarapodott. Jellemző volt a várost körülvevő, a Duna mentén-, valamint a Budai-hegységben fekvő településekre, a betelepített németajkú lakosság magas aránya. Ezekhez a településekhez tartozott többek között Budakalász, Solymár, Budakeszi, Soroksár és Dunaharaszti is.

A negyedmillió város az abszolutizmus idején (1850-1870) kezdett számottevő hatást gyakorolni a környező településekre. Ebben az időszakban indult meg – jellemzően a pesti oldal északi szektorában - az elővárosok kialakulása, mely a falusi átlagot meghaladó népességnövekedéssel is együtt járt. Ennél is nagyobb jelentőségű volt azonban a városellátó agrárgazdaság kibontakozása. Mivel a közlekedés korabeli állapota nem tette lehetővé a romlandó élelmiszerek nagyobb távolságokra történő szállítását, így a város környezetében sorra alakultak a korábbi, egyszerű piacozáson alapuló kapcsolatokhoz képest specializáltabb kertkultúrával rendelkező és agrártermékek feldolgozására, értékesítésre szako-

sodott települések. Ilyen település volt többek között Soroksár is.⁶⁷ Az idénymunkásokat leszámítva nem volt számottevő a városhármas munkaerővonzása, azonban Buda hegyvidéki területein már ebben az időben megjelentek a nyaralótelepek és a villák.

Az agglomeráció kialakulásának kezdete egybeesik Budapest európai nagyvárossá válásával. A kiegyezést követő városegysítés (1872) után Budapest gyors fejlődésnek indult. A korlátozott állami szuverenitás, az ipar rohamos fejlődése, a tudatos városfejlesztési politika – melynek köszönhetően megépült többek között a mai Andrássy út a Szabadság-, valamint a Margit híd – és a Fővárosi Közmunkák Tanácsának létrehozása lehetővé tette, hogy a város a századfordulóra Európa nyolcadik legnagyobb városává váljon. Ez utóbbi szerv látta el a városrendezés feladatait. Ekkor még a szó szoros értelmében vett agglomerációt olyan települések alkották, melyek a mai főváros részeit képezik. Ilyen volt többek között az akkor már fejlett iparral rendelkező Újpest, a hivatali-alkalmazotti réteg kitelepülése következtében egyre gyorsabban növekvő, kertvárosi jellegű Rákospalota, valamint a fővárost kiszolgáló, agrártermelésre berendezkedett Soroksár. Főként a városellátó agrárgazdaságnak és az egyre felkapottabbá váló üdülőtelepeknek köszönhetően a jelenlegi agglomerációban is megindult a népességnövekedés és városiasodás. Ezen települések közé tartozott többek között, Dunaharaszti, Törökbálint, Dunakeszi, vagy éppen Solymár. Az infrastruktúra fejlesztésével a Főváros egyre könnyebben megközelíthetővé válik. 1887. augusztus 7-én útjára indul az első HÉV-szerelvény a ráckevei vonalon, valamint a vasút hálózat bővítése is lendületet kap. Ezek a közlekedési fejlesztések nagyban befolyásolták az agglomeráció és benne Dunaharaszti fejlődését is.

A századforduló után a Budapest környéki települések még inkább „közelebb kerülnek” a fővároshoz. Az egyre bővülő iparosodásnak köszönhetően és az első világháborút lezáró békeszerződések hatására egyre többen költöznek Budapestre a jobb megélhetés reményében. Az olcsóbb lakhatási és megélhetési körülmények miatt a munkát keresők zöme is inkább az elővárosokban és az agglomerációban telepednek meg. Az első autóbuszjáratoknak köszönhetően elérhetővé válnak az olyan, budai oldalon lévő települések is, mint például Budakeszi, Budaörs vagy Solymár. A Vác-Budapest vasútvonal mentén pedig kialakul a – Dunakeszi, Alag, Alsógöd, Felsőgöd, Sződliget által alkotott – Váci tengely, melynek mentén gyors iparosodás indul. Észak-keleten Fót, Csömör, Veresegyháza, Keleten Kerepes és Kistarcsa társadalmi szerkezet alakul át a leginkább, míg az Alföld felé haladva egyre jobban megmutatkoznak az agglomerálódás jelei. A szervezett par-

⁶⁷ Beluszky Pál: Közép-Magyarország, 2007, 131 p.

cellázásoknak, a házhelyosztásnak, helyi infrastrukturális fejlesztéseknek köszönhetően sok településen, köztük Vecsésen, Maglódon, Taksonyban és Dunaharaszton is gyors ütemben növekszik a népesség és ezzel párhuzamosan csökken az agrárkeresők aránya is. A fent említett fejlesztéseknek köszönhetően egyre több budapesti polgár találja meg új otthonát az agglomeráció valamelyik településén felvállalva a fővárosban lévő munkahelyekre történő ingázást is.

Budapest és az agglomeráció rendezésével kapcsolatos feladatok ebben az időszakban a már fentebb említett Fővárosi Közmunkák Tanácsának hatáskörébe tartoztak. A térség problematikájával foglalkozók közül leginkább Harrer Ferenc emelhető ki, aki már az első világháború előtt javaslatokat dolgozott ki egy Budapestet körülvevő agglomerációs gyűrű létrehozására. Ez a térség akkor 30 települést foglalt volna magába, amelyeket – városiasodottságuk fokától függően – két csoportra osztott. Kilenc települést alkalmasnak ítélt arra, hogy a főváros részévé váljon a többinél viszont meghagyta volna a viszonylagos függetlenségüket. A téma az első világháborút követően lekerült a napirendről, és egészen 1933-ig, amikor is az akkori belpolitika főváros-ellenességének, valamint az elszakított területekről a város környékre letelepülők miatti népességrobbanásnak köszönhetően Harrer Ferenc ismét felvetette Budapest és környékének rendezési tervét, szerinte ugyanis ez volt a főváros belső átalakításának a feltétele. A felvetését egy esetleges „Budapest megye” létrehozásáról eleinte mind a Budapest, mind a Pest megye vezetői – különböző okokból kifolyólag – ellenezték, de végül 1937-ben megszületett a „Városrendezésről és építésügyről” szóló törvény, melyben már modern közigazgatási elképzelések körvonalazódtak egy, a városi magot körülölelő gyűrűsen kialakított településhálózatról. A programot végül csak 1947-ben hagyta jóvá a főváros, de – az időközben megszűnt Közmunkák Tanácsa helyébe lépő – Építéstudományi Központ 1950-ben elutasította azt.

Nagy Budapest születésétől a rendszerváltásig

A második világháborút követően, a negyvenes évek végén két jelentős változás is történt, mely hosszú évekre meghatározta Budapest és térségének fejlődését. Az egyik lényeges változás a szocialista társadalmi berendezkedés átvétele volt. A magántulajdon és az önkormányzatiság felszámolása, a kollektivizálás, valamint a kitelepítések új feltételeket hoztak létre. A másik fontos befolyásoló tényező, hogy 1950. január 1-jével létrejött Nagy Budapest. Az olvasztótégelyként funkcionáló főváros létrejöttének mikéntjét - azt, hogy mely települések olvadtak be - a tudományos érvek mellett leginkább a politika befolyá-

solta. ⁶⁸Az agglomeráció szerves összefonódása helyett ugyanis a törvényhozók elsődlegesen a munkásság és a parasztság megfelelő arányát kívánták biztosítani városi lakosságon belül. A szocialista iparosítás éveiben Budapest adta az ország ipari termelésének több mint felét, melynek következtében rohamtempóban emelkedett a munkaerőigény. Miután azonban a fővárosi lakásépítések nem bírták tartani a tempót a jobb élet reményében az ország többi részéről Budapestre költözők áradatával, a hatvanas évektől Budapest közigazgatási területére való betelepülést adminisztratív módon korlátozták. Ezen intézkedéseknek köszönhetően a népességnövekedés a hatvanas évek végétől már az új agglomerációs gyűrűre koncentrálódott, mely ugyanakkor nem járt együtt az ipar kitelepülésével, valamint Budapesten kívüli fellendülésével. Ennek oka az ipartelepítési tilalom volt, mely 64 - a fővárost körülvevő – települést érintett. Így azok csupán a fővárosban dolgozó munkások „szálláshelyei” voltak. Az alvótelepülések utcái napközben általában kihaltak voltak, lakói Budapestre jártak dolgozni, vásárolni, szórakozni valamint a szolgáltatásokat is ott vették igénybe. A hetvenes években elkészült Országos Településfejlesztési Kon koncepció Budapestet a településhierarchia élére emelte és bár kitért az agglomerációs városok fejlesztéseire, mégis úgy kezelte azokat, mint bármely más vidéki települést, figyelmen kívül hagyva többek között, hogy a főváros közelsége milyen hatással van az itteni körzetközpontokra, mennyire „beárnyékolja” azokat. A települések itt is ugyanolyan fejlesztési lehetőségeket kaptak, mint az ország többi részén levők, holott azoknak jóval kevesebb betelepülővel kellett számolniuk. Ráadásul - mivel a mezőgazdasági területek lakóterületté minősítését tiltotta a földtörvény -, az építkezések a régi belterületekre korlátozódtak. Ezen folyamatok együttesen azt eredményezték, hogy sok helyen túlszűfolt, rendszertelen, strukturálatlan képet alkot a településkép, melyet ezen felül alacsony infrastruktúrális ellátottság és alacsony szolgáltatási színvonal jellemzett. A hirtelen népességnövekedés következtében a Budapesthez közeli települések beteltek és ezért az újonnan érkezők egyre távolabb, a főbb közlekedési útvonalak mentén elhelyezkedő településeken tudtak csak letelepedni. A szocializmus idejében élte fénykorát az agglomerációs övezet és a főváros közötti ingázás is. Előfordultak olyan települések, mint például Verseg, Gyál és Göd, ahol a lakosság több mint 80%-a ingázott a településük és a főváros között. Ezt az egyoldalú kapcsolatrendszert tovább erősítette a közlekedési hálózat sugaras

⁶⁸ Dr. Perger Éva: A Budapesti Agglomeráció - Kézirat, Bp. 2006, 17, p.

kiépítése is. A hetvenes évektől Budapesten ráadásul kezdetét vette még egy folyamat, mely a későbbiekben nagy hatással lett az agglomerációra. Ez pedig a szuburbanizáció.

Összességében megállapítható erről az időszakról, hogy a főváros környéki települések fejlődését és az agglomeráció térszerkezetét mindvégig egy felülről lebontott közigazgatási rendszer befolyásolta, melyben egyértelműen Budapest volt a kedvezményezett fél az agglomeráció többi településével szemben. Az agglomeráció települései közigazgatásilag beolvadtak Pest megyébe és a körzethatárok merevsége miatt az igazgatásszervezés rendkívül bonyolulttá és rugalmatlanná vált. Ezt a helyzetet az Országos Területfejlesztési koncepció pedig csak tovább nehezítette. Kivételként említeném meg e folyamatok közül az agglomeráció 1971-es statisztikai célú lehatárolását, mely Budapestet és 44 további települést foglalt magába, valamint 1976-os településcsoportokra történő lebontást.

A rendszerváltásról az ezredfordulóig

A rendszerváltás gyökeres változásokat hozott a főváros és az agglomeráció, valamint az agglomeráció települései közötti kapcsolatban. A piacgazdaság és az önkormányzatiság újbóli megjelenése háttérbe szorította az állam érdekeit és az agglomeráció fejlődése – annak ellenére, hogy Budapest gazdasági szerepe tovább erősödött – áttért arra a „természetes” útra mely a nyugati országokban addigra már régen elterjedt. A fentebb említett szuburbanizáció folyamata a 90-es években felerősödött. Ennek oka elsősorban az olcsóbb megélhetés reménye mellett a hétköznapiak nyugodtabb eltöltése volt. A nyugati és az északi szektorba a magasabb telekárak miatt elsősorban jobb módúak költöztek ki, míg a déli és keleti szektorba inkább a szegényebb rétegek. Budapest népessége ennek megfelelően 1990 és 2000 között 10%-al csökkent (2 millió 16 ezerről 1 millió 830 ezerre), míg az agglomerációé ugyanennyi százalékkal nőtt (567 ezerről 625 ezerre). A leggyorsabban azok a települések növekedtek, ahol idejében megkezdték a külterületek belterületbe vonását, illetve bizonyos területek lakóterületté nyilvánítását. Ezt a folyamatot persze nagy részben kényszer szülte, hiszen a finanszírozási problémáikat a helyi önkormányzatok úgy tudták a legegyszerűbben megoldani, ha a tulajdonukban lévő területeket értékesítik. Az önkormányzatok többek között az így befolyt összegek révén kezdhették meg az előző rendszer által örökölt hagyott infrastrukturális elmaradás felszámolását. A gázvezetékekkel ellátott lakások aránya például az agglomerációs gyűrűben 1990-ben csupán 32% volt 1997-re ez az arány elérte a 79%-ot. A rendszerváltást követően új és látványos jelenség volt továbbá az agglomerációs gyűrűben megjelenő gazdasági szuburbanizáció is melynek

következtében egyre több vállalat települt ki a fővárosból az olcsóbb telephelyek és kedvezőbb adózási körülmények miatt. Emellett a főváros környékén gombamód szaporodtak az elsősorban külföldi tőkével létesülő zöld mezős beruházások is. Ezek az új kereskedelmi- logisztikai és ipari központok elsősorban a főbb közlekedési útvonalak mellett épültek. Legelső példa erre az M7-es és M1-es autópálya közös szakasza mellett létesült úgynevezett „Nyugati kapu” volt. Az M0-ás gyorsforgalmi út építése folytán azonban az ilyen jellegű ipari beruházások egyre több Budapest környéki településen is megjelentek. Az ipari parkok kialakítására kapott állami támogatások szintén erősítették a külföldi vállalatok letelepedését. Ilyen ipari parkok létesültek ezidőtájt többek között Vác, Gödöllő, Üllő, Dunavarsányban Szigetszentmiklóson. Az újonnan megjelenő ipari beruházások pedig az eredményezték, hogy megindult a budapestiek ingázása az agglomerációs gyűrűbe. Az előbb említett folyamatoknak köszönhetően a térség kapcsolatrendszere jelentősen átalakult. Az agglomerációs települések önállósodtak, fővárostól való függésük nagyban meggyengült, a települések egymás közötti kapcsolata viszont megerősödött, a különböző szolgáltatások elérése érdekében már nem volt szükséges a fővárosba történő ingázás.

Közigazgatásilag azonban továbbra is megállapítható, hogy Budapest és a többi agglomerációs települések között a rendszerváltást követően is egyértelmű határvonalak rajzolódtak ki. Az önkormányzati rendszer nem nyújtott megoldást a településhatárokon túlnyúló problémák megoldására, a fejlesztések összehangolására. A térség problémáinak kezelését végül az 1996-os területfejlesztési törvény alapján létrehozott Budapesti Agglomeráció Fejlesztési Tanács (BAFT) volt hivatott rendezni. Ennek a szervezetnek feladat volt egyrészt a térségi fejlesztési érdekek összehangolása kommunikáción alapuló, többlépcsős egyeztetési folyamat koordinálásával, másrészt a térségi fejlesztési célok összehangolása a terület egészére vonatkozó jövőkép kialakításával, illetve a stratégiai célok fejlesztési programokká való lebontásával, azonban a megfelelő eszközök hiányában ez a szervezet is leginkább csak egyfajta fórumként szolgált. Az területfejlesztési törvény 1999-es módosításával a BAFT-ot ideiglenesen meg is szüntették és feladatait egészen a 2004-es újjáalakulásáig a Közép-Magyarországi Fejlesztési Tanács örökölte meg megszüntetve egy időre a Budapest és az agglomeráció közötti egyeztetésnek lehetőséget adó fórumot.

Az agglomeráció napjainkban

A Központi Statisztikai Hivatal 2003-ban készítette el a nagyvárosi településegyüttesek jelenleg is érvényes lehatárolását. Eszerint az ország területén 21 nagyvárosi

településeggyüttes található. A fővárosi agglomeráció területét a budapesti agglomeráció területrendezési tervéről szóló 2005. évi LXIV. törvény szabályozza, melynek egyes elemeit 2011-ben módosították. Eszerint a fővárost 80 településből álló agglomerációs gyűrű veszi körül. Az évezred elejéhez képest az agglomerációban található városok száma 17-ről 33-ra emelkedett. Ennek köszönhetően napjainkban a fővárosi agglomerációban élők háromnegyede városokban lakik. Ezen városok nagy része egyértelműen az agglomerációs „terméke”. Az olyan települések, mint például Szigetszentmiklós, vagy Gyál szinte a semmiből jöttek létre. Az egykori agrárfalvaknak - nem meglepő módon - városi tradíció sincsenek, hiszen nagy részük a rendszerváltás után kapta meg a városi rangot leginkább a lakónépesség számának hirtelen gyarapodása miatt. Míg főváros népessége a 2001-2011 közötti időszakban 2,8%-al csökkent és lakónépességének száma a népszámlálási adatokat figyelembe véve 1 729 400 fő, addig az agglomerációban további növekedés (19%) figyelhető meg és lakossága eléri a 805 848 főt. Az adatokat jelentősen befolyásolja az agglomerációba betelepülők száma. Az említett időszakban összesen 153 888 betelepülő érkezett a fővárosba és környékére. Azonban ha természetes szaporodást, illetve fogyást vesszük figyelembe úgy megállapítható, hogy a bevándorlások nélkül jelenleg 70 782 fővel kevesebben élnének a térségben, mint 2001-ben. A természetes fogyás leginkább a fővárosban szembeötlő. Míg itt 74 823 főre tehető a természetes fogyás addig az agglomerációs gyűrű 4041⁶⁹ fős növekedést mutat. A lakónépességről megállapítható továbbá, hogy folyamatosan öregedő. Budapesten a száz gyermekkorú lakosra jutó időskorúak száma eléri a 208 főt, míg ugyanez a szám az agglomerációs övezetben 117. A fővárosból a legtöbben továbbra is a déli szektorba költöznek a legkevesebben pedig a délkeleti szektorba.

Bár az utóbbi időben vannak példák arra, hogy az agglomerációból a reurbanizáció hatására sokan visszaköltöznek a fővárosba azonban számuk - legalább is egyelőre - elenyésző. Ezt a folyamatot szeretné valamelyest elősegíteni, valamint az agglomeráció további népességnövekedését megfékezni a Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről szóló 2005. évi LXIV. törvény módosítása, melyet 2011. május 23-án fogadott el az Országgyűlés. A módosított törvény korlátozná az infrastrukturális és a közösségi közlekedés arányos fejlődése nélkül nagyarányban megnövekedett agglomerációs települések további népesség növekedését. A módosítás – összhangban 2008-ban módosított Országos Területrendezési Tervről szóló 2003. évi XXVI. törvénnyel - megpróbálja koordinálni az

⁶⁹ Közlemények a budapesti agglomerációról 16. A településszerkezet és a népesség változása 2001 és 2011 között – a népszámlálási adatok tükrében, 6 p.

ingatlan és területfejlesztési elképzeléseket. Meghiúsíthat zöldmezős beruházásokat, de periférikus elhelyezkedésű barnamezős területek megújítását, funkcióváltását is korlátozhatja. Szabályozza továbbá a lakóparkok, valamint a nagyobb, kereskedelmi, szolgáltató rendeltetésű építmény létesítésének módját is úgy, hogy azoknak, kötöttpályás közösségi közlekedés megállóhelytől rövid úton, illetve a közforgalom számára szabályosan használható közúton könnyen megközelíthetőnek kell lenniük.

Mivel az új törvény erőteljesen korlátozza az agglomerációba tartozó településeken - az új lakóterületek mellett - az ipari területek kialakítását, azok elhelyezkedését és méreteit, ezért az eddigiekhez képest igencsak megnehezedik a Budapest környéki településeken fejleszteni kívánó vállalkozások helyzete, melyen az elhúzódó gazdasági válság nyomai is meglátszanak. Nem létesülnek új ipari területek, sőt az egykor virágzó ipari parkokban egyre több létesítményre tehetik ki a „zárva” táblát. A kis- és közép vállalkozások helyzete pedig – az állami források elapadása miatt - szinte teljesen reménytelen. Az azonban kijelenthető, hogy a Budapest és agglomerációja által jelentett hatalmas - 2,5 milliós - felvesvőpiac, a hazánk többi részéhez viszonyítottnan kiemelkedőnek mondható infrastrukturális feltételek továbbra is nagyobb vonzerővel bírnak az külföldi cégek számára, az ország többi régiójához képest.

A közlekedési infrastruktúra korábban említett problémái a mai napig komoly gondot okoz az agglomerációban. Bár az M0-ás gyorsforgalmi út meghosszabbításával, valamint a déli szektor nemrég befejezett bővítésével, a Budapest közvetlen közelébe tartozó települések egymás közötti megközelíthetősége jelentősen könnyebbé vált, minél távolabb megyünk a fővárostól, annál inkább nehezkesebbé válik a települések közötti átjárhatóság. Az M0-ás körgyűrűn kívül már nincsenek további gyorsforgalmi-, vagy autóutak, melyek összekötnék a Budapest felől kiinduló sugárirányú főbb útvonalakat. A kötött pályás közlekedés problémája még súlyosabb. Bár az összes jelentős magyarországi vasútvonal áthalad az agglomeráción, a szintén sugárirányú vonalak összeköttetése abszolút hiányzik, a pályák és az azon közlekedő szerelvények állapota – legalábbis a keleti és a déli szektorban rendkívül rossz. A tömegközlekedésre serkentőleg ható P+R parkolók hiányát pedig még nem is említettem. A települések közötti mobilitást tovább nehezíti az agglomerációt kettészelő Duna. Az Északi és az Észak-nyugati szektor közötti átjárást szinte teljes lebéntítja a folyót átívelő hidak hiánya. Az infrastruktúra egyéb területein – például a csatornázottság és a gázhálózatok kiépítettsége – a térség jól áll.

Ha a települések fejlettségét jellemző mutatókat vizsgáljuk, megfigyelhető egy észak-nyugat dél-kelet irányú „lejtés”. Ez a különbség pedig megnyilvánul a települések élők,

valamint a frissen kitelepülők társadalmi összetételében és gazdasági helyzetén is. Ezt az állapotot erősítik továbbá az olyan tényezők, mint a vonzó természeti környezet (Dunakanyar, Pilis, Budai hegység), valamint a már említett „Nyugati kapu”.

A jelenlegi budapesti agglomeráció kialakulása tehát egy hosszú, évszázados folyamat eredménye, melyet tanulmányozva megfigyelhető, hogy a térséget alkotó települések fejlődése azokban az időszakokban volt a leginkább biztosított, mikor saját önkormányzatisággal rendelkeztek, valamint infrastrukturális fejlesztéseket hajtottak végre. A felülről irányított, fővároscentrikus településfejlesztés jól látható módon nem kedvezett sem Budapestnek, sem az agglomerációnak. A térség fejlődésének legfontosabb indikátora véleményem szerint a közlekedés fejlesztése volt. Elég, ha csak a század elején történt HÉV- és vasútvonalak-, vagy a 90-es években kezdődött M0-ás körgyűrű építésére gondolunk. Különösen igaz ez azokra a településekre, melyek a főváros szomszédságában terülnek el. Ezek közé a települések közé tartozik Dunaharaszti is.

Dunaharaszti helye a budapesti agglomerációban

Dunaharaszti történelmét az utóbbi két és fél évszázadban döntően befolyásolta a főváros közelsége. A már középkorban is említett település valójában annak köszönheti mai rangját, hogy Buda, Pest és Óbuda egyesülésével, majd később Nagy-Budapest létrejöttével megszületett egy olyan nagyváros, amely nem csupán az országon belül, hanem a Közép-Európai térségben is meghatározóvá vált. A főváros változó igényeinek való megfelelés folyamatos fejlődésre, formálódásra készítette a települést, melynek következtében a város napjainkban az agglomeráció egyik fontos ipari- és „népességfelvevő” gócpontjává nőtte ki magát példát mutatva sok más településnek, amelyek nem, vagy csak részben tudták kihasználni a főváros közelsége- és az agglomeráció által nyújtott lehetőségeket.

Várostörténet a 19. század közepéig

Dunaharaszti a Ráckevei-Duna bal partján, a Pesti síkságon fekszik. Területe már a bronzkorban is lakott volt, a rómaiak idején, pedig kereskedelmi út vezetett át a Dunán a térségben (a mai M0-ás helyén), melynek védelmére erődöket emeltek. A honfoglalás után fejedelmi törzs szállásterülete volt. Az oklevelek már 1229-ben megemlítik a nevét, mint Haraszty Zoim földesúr birtokát. Innentől kezdve virágzásnak indult egészen a török időszakig, amikor szinte teljesen elpusztult, pedig Mátyás időszakában még a térség legnagyobb iskolával rendelkező települése is volt.

A törökök kiűzése után német telepesek érkeztek a területére, leginkább a mai Bajorország területéről. Az újratelepítés gyorsan zajlott, ezt jól mutatja, hogy míg 1696-ban a felmérések szerint 45 család élt itt, addig 1703-ban már 82. Rövidesen pedig ismét területközponttá vált, majd a 19. század végéig átlagos ütemben fejlődött. Az ekkoriban még szinte tisztán németajkú faluban leginkább földműveléssel és mezőgazdasággal foglalkoztak.

„Kéz a kézben Budapesttel”

A település második virágkorának kezdete egybeesik Budapest nagyvárossá válásával. Az addigi falut ugyanis a főváros egyesítésével egy időben 1872-ben emelték nagyközségi rangba. Az akkori vezetés célja ezzel nem volt más – az önálló ügyintézésre való törekvés mellett -, minthogy a Pest környékén letelepedni szándékozók a településre csábítsa. Ezen törekvés gyümölcse azonban csak lassan érett be és majd 5 évtized kellett hozzá.

A fellendüléshez tehát nem a községgé válás adta meg a kezdő löketet, hanem három olyan fejlesztés, amelyek közül kettő az agglomeráció kialakulásához vezető úton is döntő lépésnek bizonyult. Az első ezek közül a mai Budapest-Kelebia vasútvonal megépítése volt, melyen 1882-ben indult meg a közlekedés. E stratégiai fontosságú vasútvonal mellett Haraszti kezdetben csupán egy megállóhelyet kapott ám a vasút megnyitása után hirtelen lezajló népességnövekedésnek, valamint a megtelepült gyáraknak köszönhetően – az akkor már Dunaharasztnak (1910) hívott községben - 1916-ra vasútállomás is épült, mely már képes volt – az utasforgalom mellett – teherárak fogadására, átrakására is.

A második és talán legfontosabb lépés a község Budapesti tömegközlekedésbe való bekapcsolódása volt az előbb (1882-ben) Budapest Közvágóhíd – Erzsébetfalva - Soroksár útvonalon megépített, majd 1887-ben Dunaharaszti állomással kibővített HÉV vonal révén. Az így 15,7 km-re bővült vonalszakasz nagymértékben megkönnyítette a településen lakók fővárosba történő ingázása-, valamint a teherárak szállítása mellett a pihenni vágyó budapestiek kiutazását az akkor már üdülő településként is szolgáló községbe. A vonalat 1892-ben tovább építették Ráckevéig, ezáltal még több települést bekapcsolva a személy- és teherszállításba. Az Budapesti Közlekedési Vállalat és a környező települések előrelátását bizonyítja, hogy a közlekedés fejlesztése - legalábbis a tervasztalon - nem állt meg. További tervek részét képezték ugyanis egy Dunaharaszti Taksonnyal és később Tassal-, valamint egy Dunaharaszti Alsónémedivel összekötő szakasz építése, azonban a tervek közül – melyek mai napig létjogosultsággal bírnának – csupán tervek maradtak. A hév és a vasútvonal által Budapest vérkeringésére rácsatolt település számára ez is bőven ele-

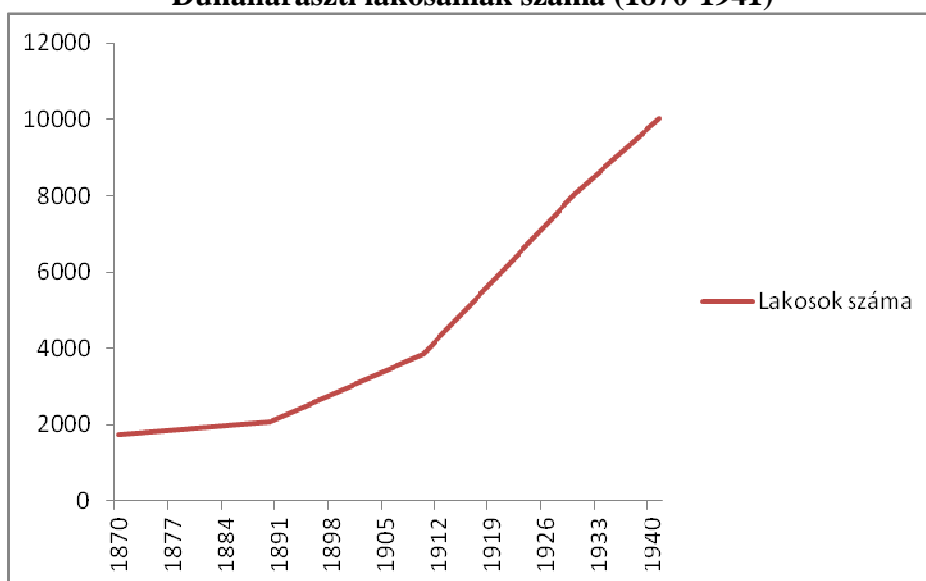
gendő volt, hogy a fejlődés útjára lépjen, hiszen most már nem egy Pesttől egynapi járásra fekvő, kicsiny mezőgazdasági falucska volt. Az infrastruktúra fejlődésének köszönhetően Dunaharaszti üdülőtelepüléssé vált, melyet egy korabeli – a Ráckevei vonal településeit bemutató, 1930-ban kiadott - füzet így ír le: „...Millénium telep megállóhely után hosszú homokdomb láncolatán vágunk keresztül. Vonalunk most elhagyja a közutat, melyet Budapesttől követett és immár a Duna partjára szorul. Mindinkább a Duna köti le figyelmünket. Alattunk nyáron, a folyam széles öbleiben a fürdőzők százai lubickolnak, vagy a parti homokban sütkéreznek. A csónakházakból evezős és motoros csónakok rajzanak ki, a parton öltözők, vendéglők, weekend házak. Dunaharaszti nyaralótelepen vagyunk...”. Egy másik korabeli hirdetés így írja le az akkori települést: „A község nagyobbik része villasor, budapesti tisztviselők kertés családi házaival. Dunaharaszti egyre keresettebb nyaralóhely, amelynek fő vonzereje az itt elhúzódó soroksári Dunaág.” „Két modern strandfürdője a BHÉV állomásának közvetlen közelében van...”.⁷⁰ E részt egyébként egy ideig elkülönülten a mezőgazdasági jellegű és túlnyomó részben svábok lakta Alsó-falutól, Újharasztnak nevezték. A település üdülőhellyé vált és polgárosodott. Kaszinók és különböző egyesületek alakultak. Lakosságának száma 1930-ra felülmúlta mind Ráckevéét, mind pedig Szigetszentmiklósét. Polgári és tánciskolája révén pedig a térség iskolaközpontjává vált. Jól megfigyelhetők tehát az agglomerálódás korábban leírt folyamatai.

A népesség növekedés fontos mozgatója - a közlekedés fejlesztése mellett - a településen történt parcellázások voltak, melyet 1900-ban maga a település fölbirtokosa, Földváry Mórné született báró Laffert Izabella indított. A parcellázásokkal egy időben létrejött a Haraszti Nyaralótelepesek Egyesülete is, melynek feladata az utcák kiépítése, befásítása és fenntartása volt. Az Egyesület egészen 1948-ig fenn állt és nagyban hozzájárult a mai – viszonylag egységes és strukturált – településkép létrehozásában.

A fent említett fejlesztések és parcellázásoknak köszönhetően ebben az időszakban úrásszerűen megnőtt a község népessége. Míg lakosainak száma 1870-ben 1748 volt addig 1920-ra ez a szám elérte az 5921-et, 1941-re pedig a 10 018-at, tehát 71 év leforgása alatt a település lakóinak száma köze hatszorosára nőtt (1. sz. ábra)

⁷⁰ dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története II, 16p

1.sz. ábra
Dunaharaszti lakosainak száma (1870-1941)

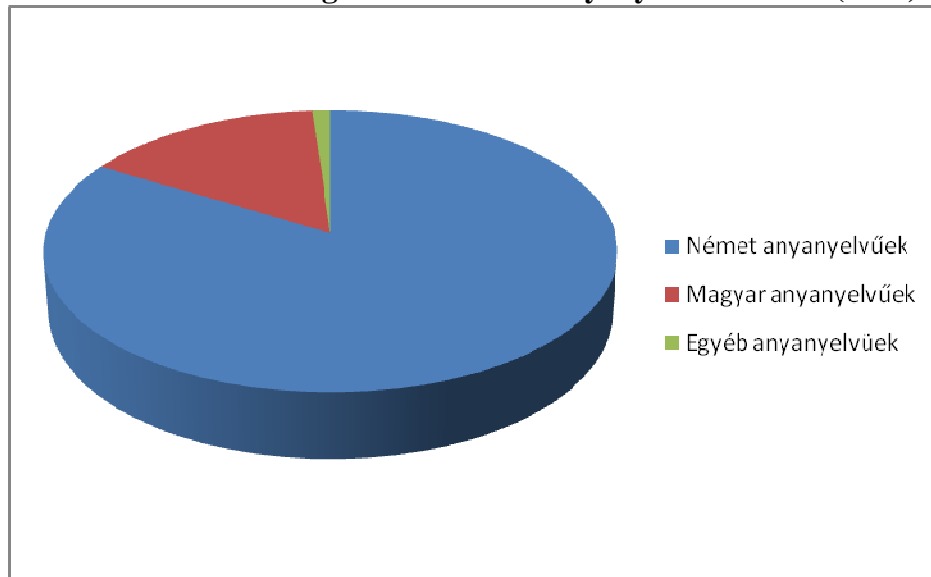
Forrás: dr. Helméczy Máttyás et.al: Dunaharaszti története II

Gazdasága a turizmusnak és az ipar kitelepülésének rohamosan fejlődött. Olyan ipari létesítmények létesültek, mint például a mészhomoktéglagyár, a Dunaharaszti Faipai és Fakereskedelmi Részvénytársaság, a Vetter féle börgyár, vagy a Hollósy és Társa nád, gyékény és fűztermelő gyár üzeme, mely 18 szakmunkásnak és száznál több további munkaerőnek adott közvetlenül, továbbá több mint 200 főnek közvetve munkát. Több – a mostani agglomeráció területén lévő – településhez hasonlóan a mezőgazdaság fontosságga háttérbe szorult.

Lényeges adat továbbá, hogy amíg 1900-ban a keresők 62,5%-a élt mezőgazdaságból, addig 1941-re ez a szám 14,13%-ra apadt az ipari népesség aránya pedig ugyancsak a vizsgált időszakban 18,45%-ról 50,2%-ra nőtt. Az iparban dolgozók többsége továbbra is Budapesten dolgozott, tehát az ingázás már ekkor megjelent.

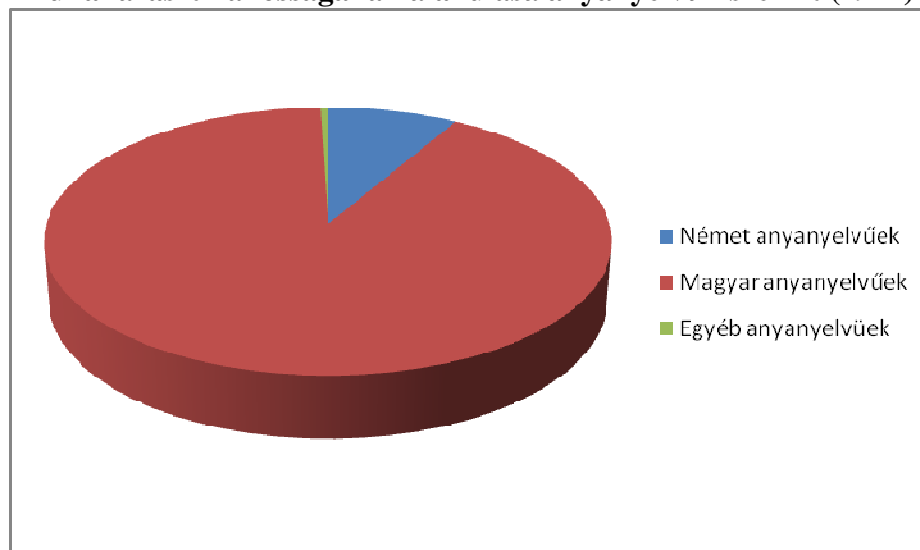
Ebben az időszakban alakult ki a mai településmag és főként az idetelepülő fővárosiaknak köszönhetően felpozsdukt a kulturális- és sportélet is. Részben az akkori magyar asszimilációs politikának és nyomásgyakorlásnak hatására, részben pedig főváros közelsége miatt a községbe települő magyar nemzetiségű lakosoknak köszönhetően a századfordulót követő 40 évben a magukat német anyanyelvűnek vallók aránya a 83,5%-ról 8,4%-ra csökkent, mint ahogy azt a 2-es és 3-as számú ábra is mutatja. Ennek ellenére községben is működött a Magyarországi Német Népművelési Egyesület, valamint a harmincas évek közepétől a Volksbund megalapításával is próbálkoztak, de a helyi svábok ellenállásába ütközve csupán 1942-ben alakulhatott meg a csupán 32 tagú szervezet.

2. sz. ábra
Dunaharaszti lakosságának alakulása anyanyelvük szerint (1900)

Forrás: dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története II

3. sz. ábra
Dunaharaszti lakosságának alakulása anyanyelvük szerint (1941)

Forrás: dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története II

Dunaharaszti tehát köszönhetően a fővároshoz való közelségének, valamint a közlekedést és az infrastruktúrát érintő fejlesztéseknek nagyon gyors fejlődésnek indult. Ennek köszönhetően Dunaharaszti a korszak végére az agglomeráció déli részének vezető településévé vált.

Dunaharaszti, az alvóváros

A második világháború nagy pusztítást végzett a településen, mivel 1944 novemberében és decemberében több mint egy hónapig „frontváros volt”. A község 2496 lakóházából 1479 megsérült vagy elpusztult. A következő csapást a település lakosságára az 1956-os földrengés és az azt követő árvíz mérte, mely során 80 ház vált lakhatatlanná. Ám a település fejlődését ezek a katasztrófák csupán ideig órái vetették volna vissza. A fejlett iparral rendelkező üdülővárosból alvóvárossá válás leginkább a szocialista vezetés által folytatott tervszerűtlen területfejlesztéseknek, volt köszönhető. Alvóváros alatt az olyan települést értek, amelyek nagyvárosok – jelen esetben Budapest - vonzáskörzetében található, kevés munkahellyel rendelkezik, az aktív népességének nagy része a közeli nagyvárosban dolgozik, a különböző fogyasztási-szolgáltatási igényeit is ott elégíti ki. Ennek köszönhetően az alvóvárosokban csupán a lakófunkció dominál, éjszakai népessége pedig a nappali többszöröse.

A háborút követően 1956-ig az egykor magánkézben lévő, virágzó iparral rendelkező településen - az országos tendenciának megfelelően – mindent államosítottak és kezdetben csupán a Szabad Föld Termelőszövetkezet, valamint a később épített nádfeldolgozó nyújtott helyben munkalehetőséget. A kis és magánkereskedők fokozatosan eltűnnek a településről és helyüket a szövetkezeti boltok vették át. Az infrastruktúra fejlesztésére a háborút követő tíz évben nem költöttek. A községnek gyakorlatilag egy kövezett útja volt, a Fő út, amely törvényhatósági út volt ezért nem követelt községi karbantartást. Mindent elmond erről az időszakról, hogy a közvilágítási lámpahelyek száma - 1950-1955 db - kevesebb, mint a háborút megelőző években. Egyedül az intézmények terén látható némi fejlődés. 1951-ben megalakul az első – 20 főre tervezett – bölcsőde, a Szántó féle vendéglő „bérbevételeivel” pedig kialakítják a mai napig üzemelő Kultúrházat. A magán orvosi rendszerről SZTK körzeti rendszerre történő átállás keretén belül pedig a Végrehajtó Bizottság központi orvosi rendelőt alakít ki.

Az 1957-től 1989-ig tartó Kádár-korszak agglomerációs politikája mélyálomba jutatta a települést. Lakosságának száma 1960 és 1980 között 12474-ről 17272-re nőtt. A betelepülők és az őslakosok nagy része a fővárosba járt dolgozni és mivel szabadidejük nagy részét szintén a pesti szórakozóhelyeken töltötték így Dunaharaszti leginkább csak pihenni tértek vissza. Egy a hatvanas években készült tervtanulmányban Budapest regionális bizottsága Dunaharaszti már azon hat alvóváros közé sorolja, melyeket későbbi funkcióik szerint, pusztán e célból szeretnének betelepíteni fővárosba járó munkásokkal. Ezért a településen egy 20 000 fő befogadására alkalmas lakótelep létrehozását javasolták, sőt en-

nek helyét zárolták is. Bár a tervből végül nem lett semmi az agglomerációs politikának, valamint Budapest közelségének köszönhetően a hetvenes évekre Dunaharaszti a három legtöbb Pestre bejáró dolgozót adó település egyikévé válik. Jól jellemzi ezt az a számadat is, mely szerint 1980-ban, a Dunaharasztiin élő összesen 8606 aktív keresőből 5067 személy dolgozott a fővárosban és csupán 2440 a településen. A község állami besorolása is megváltozott hivatalosan mezőgazdasági településből olyan agglomerációs településsé vált, ahol mindent az alvóvárosi feladat teljesítésének vetnek alá. Ennek köszönhetően a település vezetése a – zömében fiatal - betelepülők számára nagyszámú olcsó építési telkeket biztosított. Dunaharaszti terebélyesedni kezdett. 1960- és 1979 között összesen 2441 új lakóház épült, közel annyi, mint amennyivel a település 1940-ben összesen rendelkezett. 1976-ban az agglomerációs övezetek alcsoportokra bontásával Dunaharaszti – nagyságrendje, valamint közlekedési csomópont jellege miatt – a Budapesti Agglomeráció VIII-as számú településcsoportjának alközpontjává vált. Igaz ez a gyakorlatban nem járt különösebb előnyökkel.

A helyben dolgozó lakosság nagy része a helyi termelőszövetkezetben talált munkát. Az ipart ebben a korszakban elsősorban a Budapestről induló főút mentén, a település északi és déli részén letelepülő cégek jelentették. Ilyen volt többek között a MAHART Hajójavító Üzemigazgatóság Dunaharaszti üzeme ahol 200-240 fő dolgozott, az AUTÓKER vállalat raktárbázisa 153 fős létszámmal, a DMRV Dunaharaszti Üzemfőmérnöksége 200-220 fővel, a TEXGRAF ipari szövetkezet gyárszerű üzemegysége 180 alkalmazottal, valamint a dunaharaszti központtal rendelkező Dunaharaszti Sütőipari Vállalat, amely fénykorában közel 1000 dolgozót foglalkoztatott.

A településen szolgáltatási- és vendéglátó szektor szinte nem, vagy alig volt jelen ebben az időben. A magánkisiparosok száma a rendszerváltásig nem tudta elérni azt a számot, mint a háború előtt. Ez összesen 300 főt jelentett. A boltok kínálatát az egész Kádár-korszakban szegényesség jellemezte. A vendéglátóipar pedig az egész időszakot figyelembe véve kimerült 14-15 db vendéglőből, kocsmából és italboltból. A lakossági szolgáltatás terén az Elektromos Művek kirendeltségén, a Dunaharaszti és Vidéke Takarékszövetkezeten és az 1967-ben nyílt OTP fiókon kívül nem nagyon találunk számottevő szereplőket.

Infrastruktúra terén szintén megfigyelhető volt – az agglomeráció többi alvóvárosában is észrevehető trend –, hogy a gyors terjeszkedést és a hatalmas városnövekedést az infrastruktúra bővülése csak részlegesen tudta követni. Ráadásul, mivel az ehhez szükséges anyagi eszközök felett a járás, illetve a megye rendelkezett ezért Dunaharaszti ezen a téren

is a járási központ Ráckeve és a körzetközponti rangot kapó Szigetszentmiklós mögé szorult. Ennek köszönhetően a rendszerváltás idején meglévő, 123 utcának csupán 6-8%-a volt ellátva szilárd útburkolattal. A település csatornázottságával hasonló volt a helyzet bár az ivóvíz ellátottság viszonylag jónak mondható volt, hiszen 1990-re 3262 lakás volt ellátva vezetékes vízzel.

1990-ig bezárólag elmondható, hogy Dunaharaszti az egy bölcsőde, négy óvoda, három általános iskola mellett egy középfokú oktatási intézmény is létesült. A gimnáziumi oktatás 1962-ben kezdődött. A mai helyére a gimnázium 1969. december 8-án költözött és 1973-ban vette fel Dunaharaszti szülöttének, [Baktay Ervin](#) India-kutatónak a nevét. Az 1975/76-os tanévtől vízügyi szakközépiskolai osztály indult, az iskola neve ekkor lett Baktay Ervin Gimnázium és Vízügyi Szakközépiskola. A szakmunkások szakközépiskolája levelező tagozat 1973-ban indult. Az 1977/78-as tanévtől a szakképzés tanműhely-épülettel bővült ki.

Közlekedés szempontjából legmeghatározóbb továbbra is a HÉV volt, megelőzve a vonattal történő közlekedést, hiszen előbbieik jóval sűrűbben indultak. A tömegközlekedés leginkább a fővárosba irányult. Helyi autóbuszjáratból csupán két vonal létezett. A település fejlődését kedvezően befolyásoló, jelentős, a térségben közlekedést megkönnyítő beruházások nem történtek ebben az időszakban.

A kulturális élet legfőbb színterévé a József Attila Művelődési Ház vált. A kultúrotthon 1950-ben kezdte meg működését az 1936-ban épült Szántó-féle vendéglőben. Az épületet kezdetben bérelte a községi tanács és a tulaj ott lakhatott, később azonban el is kellett költöznie, hogy az új gondok odaköltözhesen. Az ötvenes években leginkább táncprogramokat, időnként színházi- és filmbemutatókat és politikai gyűléseket tartottak. A hatvanas években - a különböző szakkörök mellett – már nyelvtanfolyamokat és ismeretterjesztő előadásokat is tartottak, valamint itt volt a Szervezett Dolgozók Klubjának székhelye is. Az évtized végén végrehajtott felújításoknak köszönhetően pedig a 70-es években olyan együttesek játszottak a 400 fő befogadására alkalmas nagyteremben, mint a Neoton, vagy a Piramis. A művelődési ház mellett a könyvtár és a Béke Filmszínház nyújtott kikapcsolódási lehetőséget a kultúra kedvelőinek. A Községi könyvtár is ebben az épületben kezdte meg a működését 1954-ben 500 kötettel és 40 olvasóval. Ezek a számok 1977-re elérték a 28 ezret valamint a 2400-at. A 369 fő befogadására alkalmas – napjainkban már nem működő - moziban pedig fénykorában 92 300 fő is megfordult évente.

Bár a dunaharaszti svábokat – köszönhetően a község akkori vezetőinek, akik még az okirat hamisításoktól sem riadtak vissza, hogy megmentse őket – nem érintette igazán a

világháború utáni kitelepítési hullám zaklatásokban és birtokelkobzásokban nekik is bőven volt részük. Ez utóbbiak vezettek ahhoz, hogy megkezdődött a német ajkú lakosság asszimilálódása. Becslések szerint a világháború és a rendszerváltás között 2.500-4000 sváb nemzetiségű lakosa volt a községnek, ennek ellenére saját nemzetiségi képviselettel nem rendelkeztek és az országos nemzetiségi szövetséggel sem volt semmilyen kapcsolatuk és az ötvenes évek végétől évente megrendezett nemzetiségi napokat leszámítva hagyományaik sem ápták egészen a nyolcvanas évek végéig, amikor is az egyre kiterjedtebb és szabadabb németországi és ausztriai kapcsolatrendszereknek köszönhetően egyre többen fordultak vissza a sváb kultúra és hagyomány felé

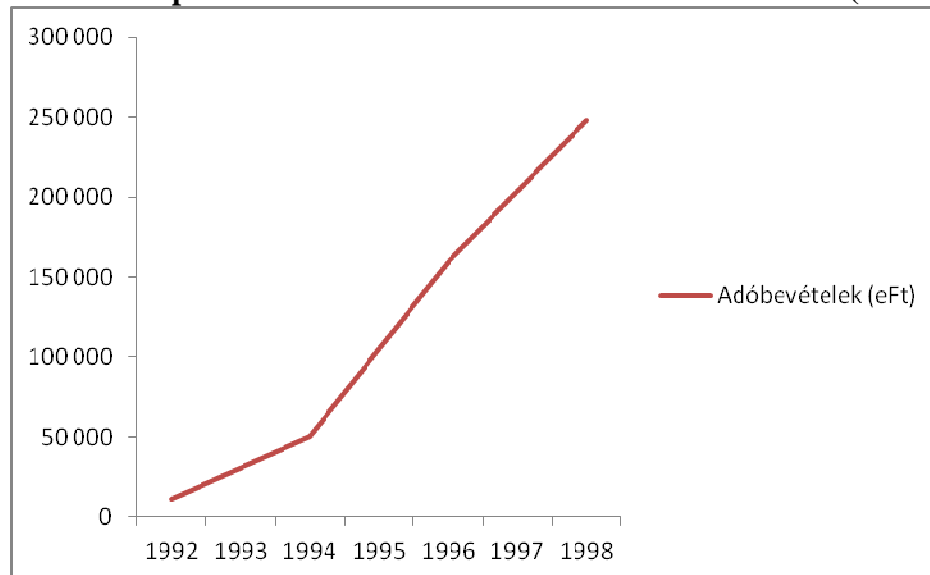
Az alvóvárosi sajátosságokból fakadó hátrányok a 80-as évekre váltak igazán láthatóvá. Az, hogy a település nem volt több, egy Budapest környéki, saját, komolyabb iparral vagy fejlődési perspektívával nem rendelkező községnél megváltoztatta az addig pozitív mérlegű migrációs tendenciát is. Különösen akkor, amikor a fővárosba történő bevándorlás ismét szabadabbá vált. Jól követhető ez a lakónépesség számának alakulásában. Amíg 1980-ban 17 272 lakosa volt a községnek addig 1990-re ez a szám 15 247-re zuhan, megszakítva ezzel egy évszázados növekedési periódust a település pedig, a Kádár-korszak végére végképp elveszítette vezető szerepét a térségben mesterségesen ipari várossá emelt Szigetszentmiklóssal szemben.

Dunaharaszti a rendszerváltás után

Dunaharaszti fejlődése szempontjából az 1990-es év fordulópontot jelentett. Amellett, hogy a település lakói újra átvehették az irányítást a község felett, befejeződött a Budapest körüli M0-ás körgyűrű M1-es M7-es M5-ös autópályákat, valamint a 6-os, 7-es, 5-ös és 51-es főutakat összekötő déli szektorának megépítése, mely nem csupán a Pest közeli települések közti átjárást könnyítette meg, hanem a határok nyitottá válásának következtében megnövekedett kamionforgalom is kiterelődött a fővárosból. Ennek révén Dunaharaszti közlekedés földrajzi helyzete alapvetően megváltozott, a község mely addig csak helyi közlekedési központ volt, az ország egyik közúti közlekedési csomópontjává vált. Azáltal, hogy a település közvetlen közelében több fontos főútvonal található a korábban már említett „Nyugati kapu” után az M0-ás Dunaharaszti csomópontja vált a második legforgalmasabbá. Ez azonban még egymagában nem jelentett volna hatalmas fellendülést. Legalább ilyen fontos volt, hogy a lakosság tiltakozásának eleget téve a gyorsforgalmi út forgalmát nem az akkor már meglévő, a településen áthaladó 510-es útra terelték, hanem az 51-es számú főutat „átalakítva” egy külön utat építettek, mely megkerülte

községet. Ez a fejlesztés, valamint a város határában földekkel rendelkező termelő szövetkezet felbomlása, területeinek kárpótlási céllal történő felosztása tette lehetővé a későbbiekben a település határában lévő 100 hektáros iparterület létrehozását. Az első nagy multinacionális cég, amely itt megtelepedett a Schwarzmüller Járműgyártó és Kereskedelmi Kft. volt még 1990-ben. A 250 főt foglalkoztató cég hamarosan olyan követőkre talált, mint a Coca-Cola, ahol közel 1000 főt alkalmaznak, a P&O Trans European Hungary Kft., amely 30 000 négyzetméteres logisztikai raktárában 270 embernek adott munkát, a MAN Kft, vagy a 200 fő számára megélhetést biztosító, szintén logisztikai cég a Gebrüder Weiss. A rendszerváltást követően a községbe települő cégek által befizetett adóból származó bevételek közel megharmincszorozódtak. (4. sz. ábra)

4. sz. ábra
Dunaharaszti város iparűzési adóból származó bevételeinek alakulása (1992-1998)

Forrás: dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története III.

Míg az újonnan létrejött iparterületen dolgozók száma 1994-ben 309 fő volt addig öt év múlva ez a szám elérte a 2 054 főt. A rendszerváltás azonban nem csupán előnyöket hozott a település ipara számára. Szinte az összes, előző rendszerben felépített üzem csődbe ment és bezárt.

Az infrastruktúra kiépülése is felgyorsult. A településen szinte mindenhol megjelent a közvilágítás, a Coca-Cola segítségével megépült a község szennyvíztisztító telepe, elkezdődött a csatornázás és felgyorsult a gázellátást biztosító hálózat kiépítése. A lenti táblázatból kiderül továbbá, hogy a szilárd burkolatú utak hossza 9 év alatt megduplázódott, míg a hírközlő hálózatra bekapcsoltak száma megtízszereződött. (1. sz. táblázat)

1. sz. táblázat
Infrastrukturális fejlesztések (1990-1999)

Infrastrukturális ágazat	1990	1999
Elektromos hálózat hossza	96 km	102,6 km
Közvilágítási lámpatestek száma	536 db	1565 db
Gázhálózat hossza	53,8 km	111,7 km
Szennyvízcsatorna hossza	0 m	64 260 m
Csatorna bekötések száma	0 db	4514 db
Szilárd burkolatú utak hossza	20,1 km	50,2 km
Hírközlő hálózatba bekapcsoltak száma	436 db	4 879 db

Forrás: dr. Helméczy Máttyás et.al: Dunaharaszti története III.

A fent említett pozitív hatások következtében Dunaharaszti lakosainak száma lassan újra növekedni kezdett. Ez elsősorban a betelepülőknek volt köszönhető, hiszen a természetes szaporulat ebben az időszakban már negatív volt. A népesség száma így érte el az 1990-ben mért 15 247 főről 1998-ra az 16 277 főt. Az új iparterületeknek és az egyre bővülő szolgáltató szektornak köszönhetően csökkent az ingázok száma, valamint lenti táblázatból pedig kiderül az is, hogy emellett egyre több Dunaharasztiin foglalkoztatott személy jött más településekről.

2. sz. táblázat
Foglalkoztatási szám adatok (1990-1999)

Foglalkoztatási szám adatok	1990	1999
Állandó népesség száma	14 987	16 277
Munkaképes korú lakosság	8 837	10 362
Helyben lakó aktív keresők	6 883	7 978
Helyben foglalkoztatott helyi lakos	2 324	3820
Dunaharaszti-ról eljáró ingázók	4 559	3 820
Munkanélküliek	n.a.	251
Helyben foglalkoztatottak száma	3 518	7 920

Forrás: dr. Helméczy Máttyás et.al: Dunaharaszti története III.

A lakosság, valamint a településen létrejövő munkahelyek számának növekedése következtében szükségessé vált a település egészségügyi- és szociális intézményeinek bővítése. Az addigi 1db gyógyszerár mellé további kettő létesült, valamint újabb, modernebb épületbe költözött a gyermekorvosi rendelő és a községi orvosi rendelőt is kibővítették. Szociális téren is történtek fejlesztések. Az Öregek Napközi Otthona – 1990-től Területi Gondozási Központ – által biztosított egész napos ellátást 1999-ben már 34 fő látogatta rendszeresen és 145 fő részesült napi étkeztetésben házhozszállítás keretében. Az önkormányzati intézet mellett megjelentek a magánalapításúak is. Ilyen a Szentcsalád Szeretetotthon, a Szent Erzsébet Idősek Otthona, az alkohol és drogfüggők gondozására létrejött EPK (Evangélikus Pünkösdi Közösség) Hajnalcsillag Rehabilitációs Otthon, valamint a halmozottan sérültek és értelmi fogyatékosok gondozását végző Bárka Otthon.

A rendszerváltozás után a település kulturális élete is fellendülésnek indult. Amellett, hogy a József Attila Művelődési Ház programjaiból eltűntek a pártprogramok, egyre több civil szervezet vette bérbe az épület egyes helyiségeit gyűlések és előadások céljából és 1998-ban a könyvtár is elköltözött. Saját, kétszintes épületet kapott a város központjában, könyvtárlománya pedig annyira megnövekedett, hogy az ország második legnagyobb

könyvtárlományú községi könyvtára lett. Közvetlen a rendszerváltás után új kulturális épület is csatlakozott a fent említettekhez. A Helytörténeti Emléktárban gyűjtötték össze és állították ki a település történelméhez köthető tárgyakat, iratokat. A civil szféra is megjelent a községben. Egy 1999-ben készült helyi tanulmány szerint 48 különböző civil szervezet működött a településen. Ezek között voltak sportegyesületek, alapítványok, nemzetiségi és kulturális alapítványok.

A haraszti svábok életében szintén fordulópontnak bizonyult a rendszerváltás. Megalakult a Német Ifjúsági Hagyományőrző Egyesület, melynek berkein belül három tánc-csoport is működik és tagjainak száma 1999-re elérte a 130 főt, újjászervezték a Nemzetiségi Asszonykórust, valamint a 17 tagú Dunaharaszti Német Nemzetiségi Baráti Kör Kórust. Ezeken felül újra élesztették az olyan tradicionálisan sváb szokásokat, mint a János-napi gyertyaúsztatás, vagy a Márton napi lampionos felvonulás. A német nemzetiségi napokat – Haraszti Sváb Napok név alatt – többnapos rendezvénysorozattá bővítették. A hagyományőrző szervezetek létrehozása mellett fontos mérföldkő volt, hogy a helyi svábok 1994-ben megválaszthatták kisebbségi önkormányzatukat is.

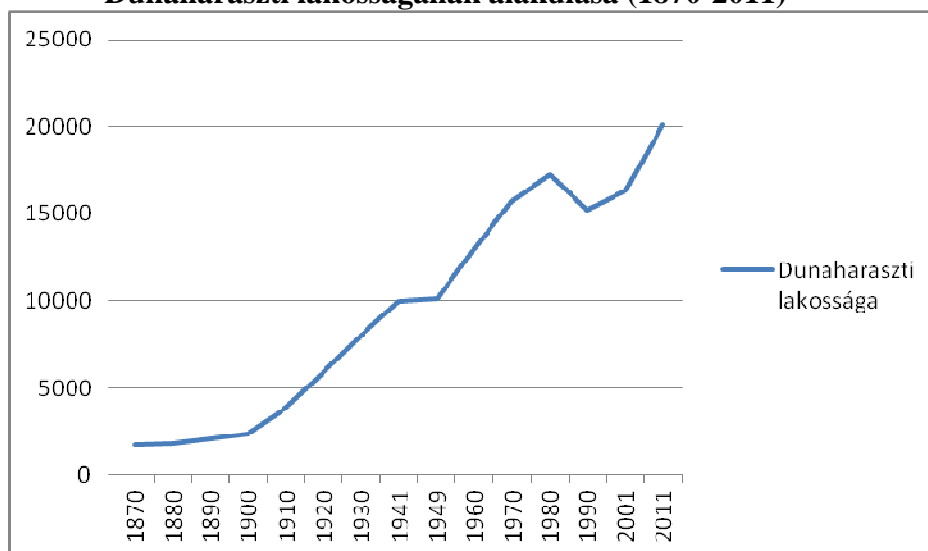
A község ebben az időszakban tehát kezdett ismét magára találni. Ez a fejlődés pedig nagy részben egy, a térség életére is pozitívan ható infrastrukturális fejlesztésnek volt köszönhető bebizonyítva ezzel azt, hogy mennyire fontos a települések egymás közötti összekötése, bekapcsolása a tranzithálózatokba valamint a Budapestről sugarasan kiinduló autópályák és autóutak gyorsforgalmi úthálózattal történő összekötése. A kulturális élet felpozícióba kerülése a szociális- és egészségügyi hálózat fejlesztése pedig szintén hozzájárult ahhoz, hogy a település vonzóvá váljon az főváros közelébe letelepedni vágyóknak. A 2000-es évek elejétől ugyanis a lakosság számának robbanásszerű növekedésének lehetünk tanúi.

Dunaharaszti az ezredforduló után és napjainkban

Dunaharaszti 2000-ben nyerte el a városi rangot. Lakosainak száma a 2000-es években tovább növekedett. 2013-es adatok szerint a város lakosságának a száma 20 396-, a lakásoké pedig 7 955 volt. Ezzel Dunaharaszti az agglomeráció 11. legnépesebb települése, és a lakások számában is csupán 9 település előzi meg a rangsorban. Ugyanakkor, ha település területének nagyságát nézzük kiderül, hogy ebben a viszonylatban csupán a 24. legnagyobb. Ezek az adatok bizonyítják egyrészt, hogy a település az utóbbi két évtizedben mennyire vonzóvá vált, valamint azt is, hogy a folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően a városba költöző családokat meg is képes tartani. Ugyanakkor a számok felhívják a fi-

gyelmet arra is, hogy a település egyre inkább közelít befogadóképessége felső határához, hiszen az 1870 óta eltelt időszakban a településen élő lakosság száma több mint tízszeresére nőtt (7. sz. táblázat).

5. sz. ábra
Dunaharaszti lakosságának alakulása (1870-2011)

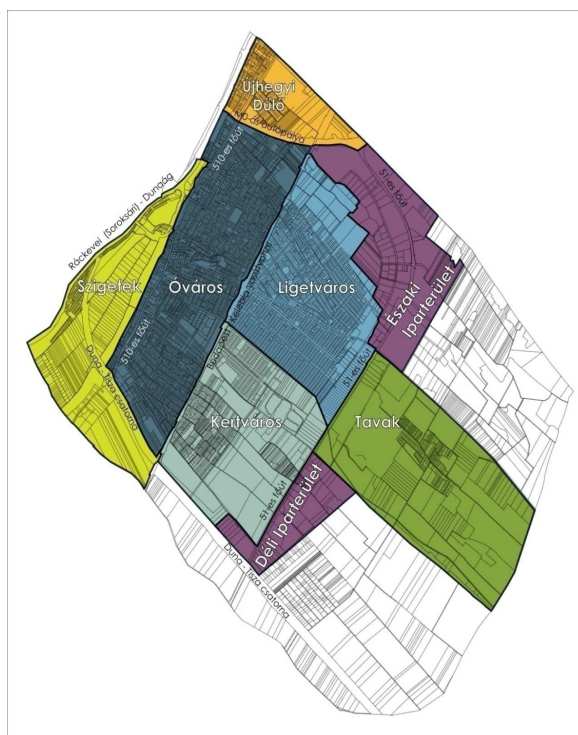
Forrás: dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története III. és KSH: Helyiségnévtár

A népességnövekedés köszönhető – többek között – annak, hogy leginkább Budapestről, de a távolabbi településekről is sok, főként kisgyermekes család (kb. évi 3-400 fő) választotta lakhelyéül a települést fővároshoz való közelsége-, a fejlett infrastruktúra- és a nyugodt, kisvárosias hangulata miatt. A 2011-es népszámlálás adatai szerint a város lakosságának 82,6%-a tartotta magát magyar-, 5,5%-a német-, 1,2%-a cigány-, 0,2%-a bolgár nemzetiséghez tartozónak. Mind a három említett kisebbség rendelkezik kisebbségi önkormányzattal a településen.

A város területe jelenleg 2917 hektár. A történelmi városmag, a régi falu területe, a jelenlegi Óváros a Duna vonalában kialakult Fő út mentén terül el. A népesség növekedésével kelet felé két másik – főként lakóövezetként funkcionáló – terület kapcsolódik hozzá a vasút túlsó oldalán: a Ligetváros és a Kertváros. Pest felé a jelenlegi 510-es főút mentén kapcsolódik az Óvároshoz az Újhegyi-dűlő, mely már üdülőterület funkcióval lett kikapcsolódva. Ez a terület jelenleg a város központi részétől elzárt, elkülönülő rész, hiszen a M0-s körgyűrű elvágja a városszövettől. A város rekreációs zónáinak legjelentősebb területe a Szigetek városrész, mely a Fő útról a szigeti lejárón keresztül érhető el a városszövettől, és a Duna–Tisza Csatorna és a Ráckevei (Soroksári) - Duna holtágai szeparál-

ják. A legfiatalabb, de területét tekintve a legnagyobb – csak részben belterületbe eső – üdülőterület a Tavak városrész. A régió és Dunaharaszti kereskedelmi, ipari és logisztikai ágazatának fellendülésével kapcsolódtak keletről és délről a városszövethez az Iparterületek, melyek főként volt mezőgazdasági területekből lettek kifarcellázva. A városrészként nem besorolt területek külterületek, és főként mezőgazdasági területek, erdők, szántók és közlekedési útvonalak tartoznak ide.

6. sz. ábra
Dunaharaszti városrészei

Forrás: Dunaharaszti Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2009

Dunaharaszti ezen felül egy több mint félezer négyzetkilométeres – a Kis-Duna és az 50-es főközlekedési út közti – kistérség központja. Ebbe a kistérségbe tartozik többek között Taksony, Alsónémedi és Dunavarsány.

Gazdaságára továbbra is az ipar térhódításával jellemző. Ez a tény valamint az, hogy a városvezetés az utóbbi években célul tűzte ki a turizmus fellendítését a mezőgazdaság jelentős visszaeséséhez vezetett. A budapesti agglomeráció déli térségébe az elmúlt két évtizedben egyre több – főleg külföldi tőkéből épülő – gyűjtő-elosztó raktárbázis, logisztikai és kereskedelmi központ alakult ki. Ez alól Dunaharaszti sem kivétel. A város iparterületein – a gyártó üzemek mellett – számos logisztikai cég raktárbázisa található és idetelepültek az olyan bolthálózatok is, mint a TESCO vagy az ALDI. A településen regisztrált

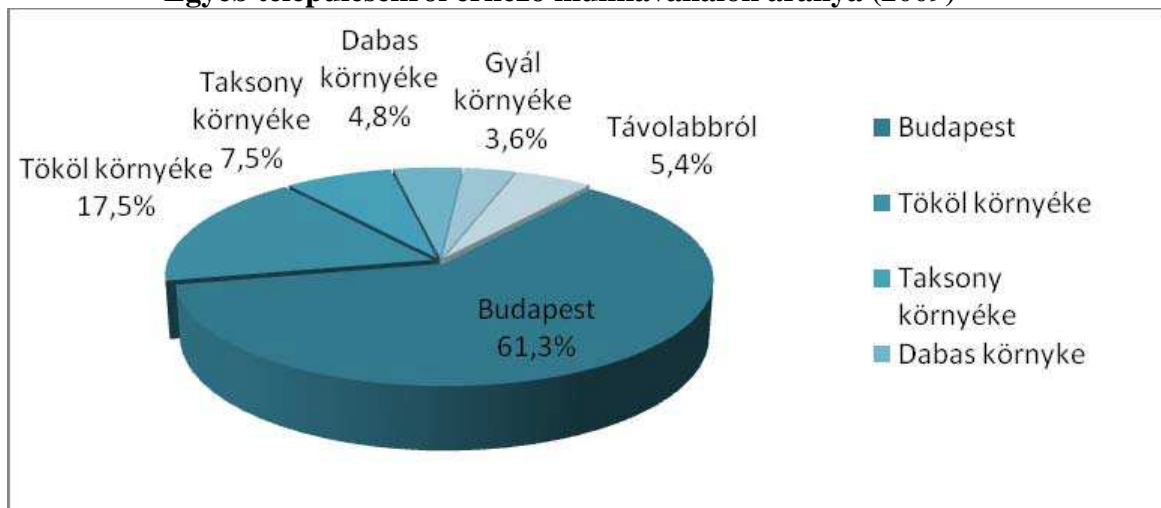
vállalkozások száma megközelíti a 2500-at és az idetelepült cégek közül számos – világviszonylatban is nagy jelentőséggel bíró – multinacionális cég neveit is megtalálhatjuk.

A 10 legnagyobb iparűzési adót szolgáltató vállalkozás Dunaharasztn:

1. Coca-Cola HBC Magyarország Kft.
2. Coca-Cola Szolgáltató Kft.
3. Schwarzmüller Kft.
4. Zwack Unicum Nyrt.
5. Linde Mo. Kft.
6. Wincanton Magyarország Logisztikai Kft.
7. Gebrüder Weiss Szállítmányozási Kft.
8. STO Építőanyag Kft.
9. MAN Kft.
10. Böhler-Uddeholm Hungary Kft.

A településen a munkavállalási lehetőségek száma oly mértékben megnőtt, hogy egyszerre tudja a helyi lakosság és a környező települések igényét ellátni. A bejáró ingázásra vonatkozó felmérés szerint a legtöbben Budapestről érkeznek, de olyan – távoli – településekről is érkeznek a városba dolgozni, mint Gyál vagy Dabas. (7. sz. ábra)

7. sz. ábra
Egyéb településekről érkező munkavállalók aránya (2009)

Forrás: Dunaharaszti Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2009

Az infrastruktúra kiépítettsége a térségi átlagnál jóval magasabb. A villany-, víz-, gáz- és telefonhálózat teljesen kiépült. A csatornázottság 2006-os adatok szerint 80 százalékos,

ami közel 5600 ingatlan bekötését jelenti 97 km hosszan, a szilárd burkolatú belterületi utcák aránya pedig jelenleg 95%-os.

Térségi szerepe szempontjából döntő fontossággal bír, hogy naponta közel 200 vonat-, autóbusz- és HÉV-járatpár köti össze a fővárossal és vonzáskörzete többi településével. Valamint a városban helyi buszjárat is üzemel több vonalon. A fővárossal való összeköttetést elősegítendő 2009-ben nagy befogadású P+R parkolót parkoló készült a Dunaharaszti felső HÉV-megálló szomszédságában.

A város piaca, mely egyike a legnagyobbaknak a megyében, minden héten kétszer (szerdán és szombaton) megtelik a környékről érkező árusokkal és vásárlókkal. Öt bankja térségi szerepkörrel is működik. Élelmiszer-nagyáruházai és egyéb szaküzletei 10-15 kilométeres körzetben bírnak térségi vonzerővel. Ezek közül meg kell említeni az ipari területen az elmúlt évtized végén épült Tesco hipermarketet, valamint az Aldi és Lidl szupermarketeket. A multik letelepülése azonban szerencsére nem viselte meg a kisebb üzleteket. A mai napig nyílnak a város különböző részein, de leginkább a Fő út mentén a kisebb üzlethelyiségek, melyek a legkülönbözőbb szolgáltatásokat nyújtják a helybeliek számára.

A településen egy bölcsőde, négy óvoda, három általános iskola és egy gimnázium működik. Az óvodás gyermekek száma 830-, az általános iskolásoké pedig 1400 körül mozog. A 2008-09-es tanévtől nem indult vízügyi képzés, 2011 júniusával pedig visszaállt a tisztán gimnáziumi profil. A gimnáziumban tanulók létszáma 2009-es adatok szerint 422 fő volt. Dunaharaszti továbbá Alapfokú Művészetoktatási Intézmény (zeneiskola) is működik 233 diákkal. Itt meg kell jegyezni, hogy bár az iskolákat és óvodákat folyamatosan bővítik, főként az óvodai és bölcsődei férőhelyek száma hagy még azonban rengeteg kívánni valót maga után.

Dunaharaszti egyik legnagyobb problémája jelen pillanatban az egészségügyi ellátás igen gyenge intézményi színvonala. A városban egy gyermekorvosi- és kettő felnőttorvosi rendelő van, ahol a tb által finanszírozott kezeléseket végzik. 3 gyermek, valamint 10 háziorvos praktizál, ehhez jön még hozzá a védőnői szolgálat. A rendelők állapota és kapacitása elég szomorú képet mutat. Már a Dunaharasztnál jóval kisebb Dunavarsányban is nagyobb egészségház üzemel jóval fejlettebb laborral. Az orvosi ügyeletnek a rendelkezésre álló egy darab gépjárművel pedig nemcsak Dunaharaszti, hanem Taksony területét is le kell fednie. A városban működik továbbá négy gyógyszertár valamint számos magánrendelő.

A városban több mint harminc különböző célú egyesület és alapítvány működik. A sportegyesületek és szakosztályok száma pedig húszon felül van. Ezek közül a legna-

gyobb taglétszámmal a DMTK futball csapata működik, amely jelenleg az NB 3-ban szerepel.

A településen rengeteg vallási felekezet megtalálható. Jól mutatja ezt az a tény, hogy a városban 9 templom, illetve imaterem található. A legnagyobb felekezettel a 2011-es népszámlás adatai szerint a római-katolikusok rendelkeznek (31,7%). Ez főként a hívő lakosok hagyományosan sváb felmenőinek vallási hovatartozásával magyarázható.

A település kulturális élete is egyre sokszínűbb. A helyi szervezetek közül a Polgári Kör, a József Attila Művelődési Ház, a Zeneiskola, a kisebbségi önkormányzatok és az egyházak hagyományosan kulturális és nemzetiségi napokat rendeznek. Rendszeresen a művészeti kiállítások, zenei rendezvények, szellemi fórumok, irodalmi összejövetelek, melyeknek a művelődési házon és Szent István templomon kívül leginkább a gimnázium épülete, a nemrégiben felújított Laffert-kúria ad otthont.

A helyi svábok identitásának további erősödése is megfigyelhető. Köszönhető ez a város vezetésében is részt vevő helyi vállalkozók egy szűk körének, akik 2007-ben létrehozták a Német Nemzetiségi Tájházat, ahol minden évben számos, a svábság hagyományait ápoló kulturális eseményt rendeznek. Ezen felül a sváb ének- és tánccsoportok egyre több nemzetközi meghívásnak tesznek eleget, valamint egyre több külföldi csoport érkezik bemutatókat tartani a településre. 2013-ban pedig húsz éves jubileumát ünnepelte a németországi Altdorffal kötött testvérvárosi kapcsolat is.

A fentieket összegezve elmondható tehát, hogy Dunaharaszti ismételten jó úton halad afelé, hogy újra elnyerje a második világháború előtti fényét és egy nagyméretű alvóvárosból az agglomeráció meghatározó településévé nője ki magát. Jól mutatják ezt a bevándorlási adatok is mely szerint a Budapestről kivándorlók nagy előszeretettel választják lakhelyüknek a várost, hiszen friss kimutatások szerint a Budapestről 2001 és 2011 között elvándorló 264 967 fő közül 6 492 fő választotta Dunaharaszti és ezzel az agglomerációban a 10. legkedveltebb települése lett a fővárosból kiköltözőknek. A város pedig a fejlett infrastruktúrájának, a rendezett környezetnek, a nyugodt kisvárosi jellegnek, pezsgő kulturális életének, valamint Budapest közelségének köszönhetően sikeresen meg is tudja tartani újdonsült lakóit.

Dunaharaszti, az agglomeráció kapuja

Dunaharaszti az elmúlt 20 évben sikeresen alkalmazkodott a megváltozott piacgazdasági helyzetéhez és használta ki a rendszerváltás által okozott politikai szemléletváltásból fakadó, szabadságot a városgazdálkodás terén. Az önkormányzatiság azt jelentette, hogy a település végre előléphetett a főváros által ráerőltetett alvótelepülési rangból. A város mind gazdasági-, infrastrukturális-, mind pedig kulturális szempontból megerősödött és a térség meghatározó településévé vált azonban, hogy befolyását megtartsa fontos, minél előbb pontosan definiálnia helyét a térségben és a jövőbeni céljait.

Meg kell határozni tehát, hogy a járásközponti rangról Szigetszentmiklóssal szemben lemaradó település milyen más fontos funkciókat láthat el a déli agglomerációban és ebben nagy fontossággal bír Budapest közelsége és az – a szintén földrajzi fekvéséből fakadó - előny, hogy Szigetszentmiklóssal szemben Dunaharaszti nem a Csepel-szigeten fekszik, ez által jóval tágabbak a lehetőségei, hiszen nincsen úgymond elszigetelve az agglomeráció nagy részétől. Ez a szerep pedig nem más, mint egy kapu szerepe. Egy kapu, mely közvetlen átjárást biztosít a főváros épített világa és a kistérség természeti környezet között. Egy kapu, amely összeköti a mezőgazdasági termelést a felvevőpiacokkal.

Ezen szerepkör betöltéséhez az első lépcsőt a település már meg is tette, mikor 2004-ben Soroksárral, Alsónémedivel valamint Taksonnyal együttműködve megalapították a Kisdunáért Önkormányzati Társulást, melynek célja az érintett településeken élők számára magasabb színvonalú közszolgáltatást biztosítása, terület- és településfejlesztési programjaik összehangolásával élhetőbb térség kialakítása, valamint a közigazgatási ügyintézés korszerűsítése. Dunaharaszti és az említett társulás célja továbbá – összhangban az érvényben lévő agglomerációs törvénnyel - egy közös természeti értékekre és térségi hagyományokra alapuló, azokat bemutató térségfejlesztés. Ez az összefogás a továbbiakban bővíthető akár olyan településekkel, mint Dunavarsány, Szigethalom, Tököl (esetleg Alsónémedi), hiszen e települések infrastrukturálisan már egybeforrtak. Az agglomeráció rendezéséről szóló törvény kapcsán fontos megemlíteni, hogy Dunaharaszti városvezetése a fenntartható fejlődés érdekében tervezi új – már meglévő adottságokon nyugvó - fejlesztési irányok kijelölését, melynek főbb célja szintén az élhetőbb környezeti kialakítása. A tervek két fő pilléren nyugszanak az egyik a már meglévő ipar, a másik pedig a természeti adottságokra épülő rekreációs-turisztikai ágazat újraélesztése, átgondolása.

Az ipari területeken a jövőben fontos az infrastrukturális hálózat fejlesztése, a szolgáltatások színvonalának további emelése (akár kisebb ipari parkok létrehozása), annak érdekében, hogy a már itt lévő cégeket maradásra, bővítésre bírja, valamint hogy további vál-

lalatokat csábítson a településre. Fontos lenne továbbá helyi, képzett munkaerő biztosítása tanfolyamok, képzések szervezésével.

A turizmus kapcsán Dunaharaszti vezetésének visszatérő vágya a régi üdülővárosi „rang” visszaszerzése. A parkosítások és az élhetőbb várossá alakítás részben ezt szolgálja. Emellett évente körülbelül 2500-3000 üdülőt csábít ide a Ráckevei-Dunaág szépsége, valamint a rengeteg, tisztavízű bányató, amelyek a kikapcsolódás mellett a testmozgás élményét is nyújtják. Fontos megemlíteni továbbá a már meglévő lovas klubokat is, melyek az alkalmankénti sportolás lehetősége mellett táboroztatásokat is biztosítanak, ezáltal is közelebb hozva a városi emberekhez a természetet. A kikapcsolódáshoz szükséges kulturális programok egy része jelenleg is adott, hiszen például a Sváb Tájház kora tavasztól egészen a tél elejéig számos népi hagyományőrző programmal várja helybelieket és az ide látogatókat, a kultúrát kedvelőknek pedig a felújított Laffert-kúriában szerveznek rendszeresen kiállításokat, koncerteket, a József Attila Művelődési házban pedig színházi előadásokat. Nagy hiányossága azonban a városnak e téren, hogy sem sportcsarnokkal, sem uszodával nem rendelkezik. Ez utóbbiak idáig csupán választási ígéreteként fogalmazódtak meg, holott észre kell venni, hogy a sok apró fitneszterem csupán ideig-óráig képes kielégíteni a sportolni vágyók szükségleteit és egy nagyobb sportkomplexum amellet, hogy fellendíthetné a város sport- és kulturális életét még több üdülni vágyót vonzana a településre. Fontos lenne továbbá tanösvények, lovagló és egyéb túrázásra alkalmas, - településeken átívelő - útvonalak létesítése, valamint kerékpár utak építése.

A fent említett fejlesztések tehát fontos szerepet játszanak egyrészt a település népeségmegtartó erejének növelésének szempontjából, hisz általuk biztosítva lenne a helyben történő munkába járás lehetősége mellett a szabadidő – kulturált környezetben történő - tevékeny eltöltése. Másrészt fontos lenne a főváros szempontjából is, hiszen lakói csupán egy lépésre lennének a természetes környezet által nyújtott kikapcsolódás lehetőségétől, valamint a térségnek is azáltal, hogy munkalehetőségeket és egyszerű megközelítést biztosít a főváros irányába. Az agglomeráció szempontjából pedig a Kisdunáért Önkormányzati Társulás kibővítése, további fejlesztése lenne kívánatos, hiszen így egy jelentős súlypont jöhetne létre a déli-agglomerációban az északi-agglomeráció ellenpontjaként.

Összegzés

Magyarországon a szuburbanizáció folyamata leginkább a budapesti agglomeráció esetében vált látványossá és térformálóvá. Dolgozatom első felében ennek a folyamatnak a történetiségét vizsgáltam megemlítve azokat a főbb momentumokat, amelyek mind a napig nagy hatással vannak az agglomeráció településeire, köztük Dunaharasztra is. Az 1872-es egyesítést követően egyre jelentősebbé váló főváros mindig újabb és újabb kihívásokat támasztott az öt körülvevő településekkel-, illetve településhálózattal szemben. Jól megfigyelhető, hogy kezdetben az ipar és a polgárosodás hatására Budapest határain kívülre szorult az élelmiszertermelés. Ebben az időszakban a legtöbb agglomerációs település arra rendezkedett be, hogy a fővárost élelemmel lássa el. Következő lépcsőfokként jelent meg a turizmus. A munkában megfáradt nagyvárosban élő emberek egyre inkább választották a környező településeket szabadidejük eltöltésére. Ez a folyamat főként azokat a településeket érintette kedvezően, ahol a természeti adottságok (vízfelületek vagy dombságok) meg voltak. Az agglomerálódási folyamatokat felgyorsították az olyan mobilitást elősegítő és a települések közötti összeköttetést biztosító beruházások, mint a vasútépítés és a főváros közeli települések bekapcsolása a budapesti közlekedési hálózatba (HÉV).

Az agglomeráció eliparosodását Nagy-Budapest létrejötte akadályozta meg. A szocialista rendszer egy fővároscentrikus országot képzelt el mind politikai, mind gazdasági téren. Ennek a törekvésnek leginkább a budapesti agglomerációban található települések látták a kárát. A főváros nem tudta felszívni a hatalmas ipara által a térségbe vonzott munkaterőt ezért a környező falvakat, községeket és városokat nevezték ki egyfajta „munkásszállónak”, ahova az ember csupán aludni tér vissza, idejét és pénzét pedig a fővárosban költi el. Így az akkori döntéshozók – egy-két szerencsésebb települést leszámítva - nagyobb fejlesztéseknek sem látták értelmét a térségben.

Változást ezen a téren a rendszerváltás hozott, amikor is a települések visszakapták a jogot, hogy a fejlesztésekre felhasználható javak felett ismét saját maguk rendelkezzenek. A Budapestet elkerülő tranzitútvonal megépítése szintén kedvezően hatott a főváros közvetlen közelében lévő településekre, azok bekapcsolása a nemzetközi úthálózatba, megteremtette a lehetőségét az iparterületek létrehozásának. Azonban azáltal, hogy egyre több ember és ipari termelő egységek költözött ki az agglomerációba újabb gondok jelentek meg - többek között a zöldterületek fogyása, melyeket az utóbbi években törvényi rendelkezésekkel próbálnak szabályozni. Az agglomerációnak ez a tény, valamint a közlekedés további fejlesztése, a települések vertikális összekapcsolása jelenti a közeljövő nagy kihívásait.

Dolgozatom második felében a fentebb említett, az agglomerációban végbemenő folyamatok Dunaharasztra kifejtett hatását próbáltam bemutatni. Szemléltetni szerettem volna, hogy a főváros közelsége mikor milyen hatással volt a településre. Megfigyelhető ugyanis, hogy a város életére nem mindig volt pozitív hatással a főváros közelsége. A 19. század vége felé, amikor Budapest egyesítést követően megindultak az agglomerációt is érintő vasúti fejlesztések Dunaharaszti is fejlődésnek indult. Az akkor még saját önkormányzatisággal rendelkező mezőgazdasági faluban üdülőtelepek jöttek létre és a főváros közelségének köszönhető népesség növekedés hatására megindultak a parcellázások és az infrastrukturális fejlesztések is. A fejlesztések hatására tehát település lakosságának száma a századfordulóhoz képest megnégyszereződött és ez egykori mezőgazdasági kisfaluból iparral rendelkező nagyközségé vált.

A világháború után a felülről irányított településvezetés alvóvárossá alakította az addig dinamikus fejlődő Dunaharaszti. A Budapesten dolgozó munkások szálláshelyének szánt településen az infrastruktúra- és a helyi ipar fejlesztése nem követte betelepítések ütemét és ennek eredményeképpen a 1980-as évekre a település népességnövelő ereje meggyengült. Így történhetett meg az, hogy 1949 és 1990 között a település lakosságának száma csupán másfélszer lett nagyobb úgy, hogy 1980 és 1990 között egy közel 12 százalékos csökkenés is megfigyelhető volt.

Ennek a folyamatnak vetett végett a rendszerváltás – melynek hatására a település újból saját kezébe vehette sorsának irányítását –, valamint az M0-ás körgyűrű megépítése. A fővárosban növekvő telek- és ingatlan árak önmagukban nem jelenthették azt, hogy a Budapestről kiköltözők Dunaharaszti választják későbbi lakhelyüknek. Legalább olyan fontos tényező a lakhelyválasztásnál a települést jellemző fejlett ipar és infrastruktúra, melynek létrejöttére nagy hatással volt az önkormányzatiság és a fent említett gyorsforgalmi út megépítése. A 2000-ben városi rangot kapó település a rendszerváltást követően tehát ismét fejlődésnek indult mind gazdasági, mind pedig kulturális téren. 23 év alatt lakóinak száma közel annyi fővel nőtt, mint 1949 és 1990 közötti 41 év alatt összesen és bár az agglomerációhoz hasonlóan Dunaharaszti is kezdi lassan kinőni magát a település városfejlesztési stratégiája továbbra is egy vonzó településkép kialakítását tűzte ki célul. Ebben a főszerepet a szabadidő helyben történő tartalmas eltöltése és a már meglévő infrastruktúra további fejlesztése mellett a környező településekkel kialakítandó szorosabb együttműködés kapta.

A dolgozatban említett tényeknek köszönhetően megállapítható tehát az a tény, hogy Budapest közelsége nem minden esetben fejt ki pozitív hatást a környező településekre. A

főváros és az agglomeráció fejlődése nagyban függ a Budapest határain átívelő, de demokratikus elveken működő együttműködéstől, valamint az agglomerációban található települések közötti kapcsolatot biztosító közlekedés fejlesztésétől. Az agglomeráció kialakulásának kezdeti időszakáig visszatekintve megállapítható továbbá az, hogy Dunaharaszti is csupán azokban az időszakokban tudott fejlődést felmutatni, mikor ezek a feltételek adottak voltak.

Felhasznált irodalom

1. Andorka Rudolf: Bevezetés a szociológiába, Budapest: Osiris kiadó, 2006, 785.p.
2. Babbie, Earl: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata, Budapest: Balassi Kiadó, 2008, 537, p.
3. Beluszky Pál: Közép-Magyarország, Pécs-Budapest: Dialóg Campus Kiadó, 2007, 566, p.
4. dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története I., Dunaharaszti: Dunaharaszti Helytörténeti emléktár, 2000, 260, p.
5. dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története II., Dunaharaszti: Dunaharaszti Helytörténeti emléktár, 2000, 286, p.
6. dr. Helméczy Mátyás et.al: Dunaharaszti története III., Dunaharaszti: Dunaharaszti Helytörténeti emléktár, 2001, 400, p.
7. Farkas Péter: Egymásba kapaszkodva, Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2006. 197, p.
8. Giddens, Anthony: Szociológia, Budapest: Osiris Kiadó, 2008, 833, p.
9. Általános információk a Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről.
<http://www.terport.hu/kiemelt-tersegek/budapesti-agglomeracio/a-budapesti-agglomeracio-teruletrendezesi-terve>
Letöltés ideje: 2013. szeptember 22.
10. A Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről szóló 2005. évi LXIV. törvény 2011. évi módosítása. <http://www.terport.hu/kiemelt-tersegek/budapesti-agglomeracio/a-budapesti-agglomeracio-teruletrendezesi-terverol-szolo-200> Letöltés ideje: 2013. szeptember 02.
11. Dr. Perger Éva: A Budapesti Agglomeráció - Kézirat, Bp. 2006, 66, p.
http://store1.digitalcity.eu.com/store/clients/release/AAAABJFV/doc/bp_agglo_2007.12.18-11.27.33.pdf
Letöltés ideje: 2013. november 02.
12. Dr. Tóth Géza- Schuchmann Péter: A Budapesti agglomeráció területi kiterjedésének vizsgálata 2010.
http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/terstat/2010/05/toth_schuchmann.pdf Letöltés ideje: 2013. szeptember 02.
13. Dunaharaszti város honlapja. www.dunaharaszti.hu Letöltés ideje: 2013. szeptember 02.
14. Dunaharaszti Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2009.
<http://www.dunaharaszti.hu/dokumentumok/dhivs200905.pdf> Letöltés ideje: 2013. szeptember 22.
15. Kézikönyv a Budapesti Agglomeráció Területrendezési Tervéről szóló törvény alkalmazásához (2011),
16. <http://www.terport.hu/kiemelt-tersegek/budapesti-agglomeracio/kezikonyv-a-budapesti-agglomeracio-teruletrendezesi-terverol> Letöltés ideje: 2013. szeptember 22.
17. KSH: Magyarország közigazgatási helynévkönyve 2013. január 1.
http://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2013.pdf Letöltés ideje: 2013. szeptember 02.
18. Közlemények a budapesti agglomerációról 16. A településszerkezet és a népesség változása 2001 és 2011 között – a népszámlálási adatok tükrében.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regio/bptelepuleszserk.pdf> Letöltés ideje: 2013. szeptember 02.
19. KSH: Helységnevtár, Dunaharaszti. http://www.ksh.hu/apps/hntr.telepules?p_lang=HU&p_id=09584
Letöltés ideje: 2013. szeptember 02.
20. Laki Ildikó: Társadalmi fenntarthatóság Budapesten 2013.
http://www.polgariszemle.hu/app/interface.php?view=v_article&ID=455 Letöltés ideje: 2013. október 02.

21. Tubákos Zsuzsanna: Dunaharaszti város közoktatási esélyegyenlőségi programja 2010.
<http://www.dunaharaszti.hu/galeria/file/honlapra.pdf> Letöltés ideje: 2013. szeptember 02.

Bulátkó Gábor: Pszichés betegek a hajléktalanellátásban

(A szakdolgozati konzulens tanára: Tóth László)

Bevezetés

„Minden egyes munkanélkülivé válás egy-egy sorsfordulót jelent. Minden egyes lakásvesztés egy-egy sorsfordulót jelent. Minden egyes családvesztés egy-egy sorsfordulót jelent. Nem ritkán sorstörést. Elvész a perspektíva, széthullik az élet. Darabokra esik, ami addig fel lett építve: énerő, akarat, megtanult szerepek, napi rutinok a családban, a munkában, felkeléstől a lefekvésig (és azon túl is). Előtörnek a primer egzisztenciális kérdések: „kinek kellek én?“, „kinek van szüksége rám?“, „kinek vagyok (a világban, egyáltalán)?“. Innen, az alapoktól újraépíteni az embert, a célokat, a készségeket, a képességeket, a mindennapi értékeket, a létezésbe és a dolgokba vetett hitet, majd a rutinokat, nagyon-nagyon nehéz, sokszor nagyon hosszú, néha lehetetlennek tűnő feladat.”⁷¹

Több mint 20 éve tevékenykedem a szociális szférában. Kapcsolatom a hajléktalanokkal teljesen véletlenül alakult ki, pályakezdő fiatalként egy álláshirdetésre jelentkeztem a frissen létrejött Twist Olivér Alapítványnál. 1992 óta már a szociális ellátórendszer több szegmensét is volt szerencsém a gyakorlatban meg tapasztalni, de a szívem mindig visszahúzott a hajléktalanellátásba. Amikor felmerült a kérdés, hogy a szakdolgozatomat milyen témából írjam, egy pillanatig sem volt kétséges, hogy nem lehet más, mint a hajléktalan emberek kultúrája, élete, problémái. Gyakorló szociális munkásként gyakran találkozom a dolgozat specifikumaként szolgáló problémával, a hajléktalan emberek között fellelhető pszichés és mentális betegségben szenvedők helyzetének megoldatlanságával. Szociális munkásokkal beszélgetve számtalanszor felmerülnek ezen emberek segítése során fellépő problémák elleni, több esetben szélmalomharcnak tűnő munkájuk során kialakult dilemmáik. A hajléktalanokat segítő szférában dolgozók megfigyelése szerint az ellátásba számos olyan személy kerül be, akinek kóros elmeállapota akut időszakaiban inkább az egészségügyi ellátórendszer erre szakosodott intézményeiben lenne indokolt a kezelése, vagy az ellátásáról való gondoskodás. Ezeknek a betegeknek a hajléktalanellátásból, az egészségügyi ellátó rendszerébe történő juttatása esetlegesen csökkenthetné a hajléktalanellátó-rendszer leterheltségét, és növelhetné társadalmi-reintegrációs törekvéseinek hatékonyságát.

⁷¹ Győri Péter: Fedél nélkül élők. In: Győri Péter-Vida Judit (szerk.) Otthontalanul... Tégy az emberért! 6. sz. Az utcák népe, Budapest, Menhely Alapítvány - BMSZKI, 2008, 121. p.

Az OPNI⁷² és egyéb hasonló egészségügyi intézmények bezárása után, a fekvőbeteg ellátásból kikerülő betegeket a járóbeteg szakellátásban kívánták ellátni. Ehhez a konstrukcióhoz viszont szüksége lett volna a betegeknek egy biztos társadalmi háttérre, elsődlegesen a család támogatására. Ez kezdetben működött is, de a családok folyamatosan romló gazdasági helyzete miatt egyre kevésbé engedhették meg magunknak, hogy bármely keresőképes hozzátartozó a beteg felügyeletét vagy ápolását ellássa. Így a szoros kötelékből kikerülő pszichés betegek először a családból, későbbiekben a normakövető magatartás, valamint a szociális készségek hiányában, a társadalomból is kirekesztődtek. Az egészségügytől fokozatosan eltávolodó, a szociális alapellátó rendszerbe érkező betegek egy olyan közegbe kerültek, amely nem rendelkezik olyan technikai és személyi feltételekkel, ami alkalmassá tenné a pszichés betegek kezelésére, valamint visszajuttatásukra a járóbeteg ellátásba. A kóros elmeállapot meghatározás többféle betegségből tevődik össze, ezért érdemes külön-külön is megvizsgálni, hogy mely típusai jellemzőek a hajléktalan populációra. Különösen azért, mert a magyar társadalomban eluralkodott sztereotípiák a hajléktalan életmódhoz főként az addiktológiai problémákat sorolják. Ez a feltételezés részben igaznak is bizonyulhat, mert a megfelelő gyógyszeres és pszichoterápiás kezelés hiányában a valódi kóros állapot gyógyítása helyett többnyire szenvedélybetegként kezelik a hajléktalanná vált pszichiátriai betegeket. Ennek a felületes kezelési módnak indoka lehet, hogy a betegeknél tüneteik enyhítése érdekében gyakran alakulnak ki társbetegségeként alkohol- vagy egyéb szertől való függőségek. Ezért érdemes vizsgálni az elmebetegség (skizofrénia, paranoia, epilepszia), a gyengeelméjűség (debilitás, imbecillitás, idiotizmus), a szellemi hanyatlás (dementia), a tudatzavar és a személyiségzavar előfordulását is. Fontos a probléma elemzésénél az egészségügyi ellátórendszer ellenállása miatt felmerülő tényezők figyelembevétele is. Ezek kialakulhattak az egészségügy alulfinanszírozása (pl. alacsony ágyszám, szakemberhiány, túlterheltség), valamint a betegek hajléktalan életmódjából adódó problémák (elhanyagolt, ápolatlan megjelenés, rossz kommunikáció, sztereotípiák) miatt. Utóbbiak gyakran vezetnek az egészségügyben dolgozók és a betegek közötti konfrontálódáshoz. Figyelmet érdemel még a hajléktalanellátásba került pszichés betegeknél az egészségügyi ellátástól való elfordulás vagy esetlegesen elmenekülés oka (ki nem alakult betegségtudat, félelem, rossz tapasztalat, diszkrimináció).

⁷² Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet

A hajléktalanságról

„hajléktalan a bejelentett lakóhellyel nem rendelkező személy, kivéve azt, akinek bejelentett lakóhelye a hajléktalan szállás,⁷³ valamint „hajléktalan az, aki éjszakáit közterületen vagy nem lakás céljára szolgáló helyiségben tölti.”⁷⁴

A pszichés betegségek és a hajléktalanság összefüggéséről nem lehet úgy beszélni, hogy ne foglalkoznánk egy kicsit a hajléktalan populáció létrejöttéről, viselkedéséről, kultúrájáról. A hajléktalanságról sokan sokféle megközelítésben írtak már. Teljesen átfogó képet ez a dolgozat sem képes adni, ezért inkább csak röviden definiálok és néhány fő paraméter megadásával bemutatom a hajléktalanság magyarországi történetét és jelenlegi helyzetét.

A hajléktalanok száma

Bármikor, ha hajléktalanokról beszélünk, az első kérdések egyike, a *„hány emberről is van szó?”*. Erre a kérdésre nem tudunk megbízható adattal válaszolni. A 2012 szeptemberében tartott Paradigmaváltás a hajléktalanellátásban elnevezésű konferencián a Magyar Falu egészségügyi Tudományos Társaság elnöke⁷⁵ felszólalásában már százezerre teszi a *„társadalmi életből kiesettek, az ellátást igénylők számát”*. Az Országos Tisztifőorvosi Hivatal 2010. évi adatgyűjtése alapján a regisztrált, folyamatosan ellátást igénybe vevő hajléktalanok száma 29.374 fő.⁷⁶ Teljesen más adatokat találunk a Február Harmadika Munkacsoport⁷⁷ felmérésében. A nyilvántartások összesítése alapján 2012 decemberében Magyarországon 10.700 hajléktalanok számára fenntartott férőhely volt. Ezek kihasználtsága átlagosan 90 %-os, vagyis átlagosan 9.630 ember biztosan menhelyhasználó. Ehhez hozzáadódik 3.087 utcai szolgálatok által 2013. február 3-án megkérdezett ember, akik aznap közterületen éjszakáztak. Összességében megközelítőleg 12.717 fő.⁷⁸ Az is figyelembe vehető adat, hogy a Február Harmadika Munkacsoport adatbázisába az elmúlt 5 évben 48 ezer olyan ember került be, aki valamilyen módon kapcsolatba került a hajléktalan ellátással⁷⁹

⁷³ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 4.§

⁷⁴ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról 4.§

⁷⁵ dr. Simek Ágnes PhD a Magyar Falu egészségügyi Tudományos Társaság elnöke

⁷⁶ Forrás: ÁNTSZ Kommunikációs Főosztály

⁷⁷ Győri Péter - Gurály Zoltán- Szabó Andrea: Gyorsjelentés a hajléktalan emberek 2013. február 3.-i kérdőíves adatfelvételéről. Budapest, Menhely Alapítvány - BMSZKI, 2013. 3.-7. p.

⁷⁸ Forrás: Saját számítás a Február Harmadika Munkacsoport adatai alapján

⁷⁹ Győri Péter - Gurály Zoltán- Szabó Andrea: Gyorsjelentés a hajléktalan emberek 2013. február 3.-i kérdőíves adatfelvételéről. Budapest, Menhely Alapítvány - BMSZKI, 2013. 20. p.

A magyarországi hajléktalanellátó rendszer kialakulása

Sokan sokféleképpen próbálják meghatározni a magyarországi hajléktalanság kialakulásának kezdetét. Hajléktalanok mindig is voltak és valószínűleg, a kormányzat intézkedései ellenére, még egy ideig lesznek is. A rendszerváltás előtti időszakban a hajléktalanság összeegyeztethetetlen volt a képviselt ideológiával. Az akkori államigazgatás rendészeti módszerekkel oldotta meg az esetlegesen utcára kerülő emberekkel kapcsolatos problémákat. Az 1980-as évekig hatályban lévő közveszélyes munkakerülés üldözését elrendelő törvény értelmében az utcán igazoltatott, lakcím és munkahely nélküli állampolgárokat a hatóságoknak joguk volt előállítani és ellenük eljárást indítani, amely börtönbüntetést is eredményezhetett. Figyelembe véve az akkori társadalmi és politikai berendezkedést, ez az eljárás csak a lakosság elenyésző részét érintette. A teljes foglalkoztatottság velejárójaként az állami (vállalati) költségvetésből fenntartott munkásszállások a munkahellyel rendelkező embereknek lakhatást biztosítottak. A rendszerváltás előtti időszakban a folyamatosan megszűnő munkásszállások miatt történő drasztikus férőhelyszám-csökkenés (1980 és 1990 között 92 ezerről 56 ezerre),⁸⁰ adta meg az alapot a hajlék nélküli emberek számának hirtelen növekedéséhez.⁸¹ Az 1989. novemberi Blaha Lujza téri hajléktalan üldözési demonstráció volt az első olyan figyelemfelkeltő megmozdulás, amikor a kormányzatnak és a magyar társadalomnak egyaránt fel kellett ismernie és szembe kellett néznie a hajléktalanság problémájával. A rendszerváltás előtti időszakban is működtek különböző segítő csoportok, például a Solt Otilia és Nagy András által 1979-ben alapított SZETA.⁸² A hajléktalanellátó rendszer intézményesülésében igazán nagy áttörést az 1990 után létrejövő civil szerveződések okozták, első között az 1990-ben megalapított Menhely Alapítvány, majd az 1992 alapítású Twist Olivér Alapítvány. Az 1990-es évek elejétől folyamatosan jöttek létre a hajléktalanellátás ügyét felvállaló állami, egyházi és civil szervezetek. A frissen alakult szociális ellátó egységek bevezettek és elismertettek egy új szakmát a társadalomban, a szociális munkást. A létrejött szervezetek érdeként tudható be az is, hogy ebben a mozgalmi időszakban kialakultak a hajléktalanellátó rendszer intézményei, és szakmailag megfogalmazódtak a szükségé ellátási formákkal szembeni követelmények. Sikeresnek tudható be hogy korán a rendszerváltás utáni harmadik évben a szakmának sike-

⁸⁰ Forrás: Győri Péter

⁸¹ Ez a folyamat 1990 után sem lassult, 1990 és 2001 között a munkásszállói férőhelyek száma 56 ezerről 9 ezerre csökkent. Forrás: Győri Péter

⁸² Szegényeket Támogató Alap

rült kivívnia a törvényi szabályozást is.⁸³ A törvény a mai napig kisebb-nagyobb módosításokkal jogszabályi háttérrel ad a szociális szférán belül a hajléktalanellátásnak is.

A hajléktalanság európai tipográfiája

A FEANTSA,⁸⁴ a Hajléktalanellátó Európai Szervezetek Szövetsége, (the European Federation of National Organisations working with the Homeless) 2005-ben megalkotott Európai Tipológiája⁸⁵ négy nagy csoportra osztotta a hajléktalansággal illetve lakásból való kirekesztettséggel küzdő embereket. (1. kép)

⁸³ 1993. évi III. törvény

⁸⁴ A szervezet az elnevezését a francia névének rövidítéséből kapta (Fédération Européenne d'Associations Nationales Travaillant avec les Sans-Abri)at

⁸⁵ ETHOS: European Typology of Homelessness and housing exclusion

1. sz. kép: Az ETHOS magyar nyelvű kiadványa

ETHOS - A hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiája

A hajléktalanság egyike azoknak a társadalmi problémáknak, amellyel az Európai Unió a szociális védelem és társadalmi integráció elvének jegyében foglalkozik. A hajléktalanság megértésének valamint a hajléktalan emberek lakhatása biztosításának az első lépése, hogy megértsük a hajléktalansághoz vezető folyamatokat, a lezáruló áramlásokat, és ezért is van szükség a hajléktalanság világos értelmezésére.

A FEANTSA (Hajléktalanellenző Szervezetek Európai Szövetsége) kidolgozta a hajléktalanság és a lakhatásból való kirekesztettség európai tipológiáját (az angol elnevezése után röviden: ETHOS).

Az ETHOS tipológia fogalmi értelmezésével indul, mely szerint az „otthon” fogalmát három dimenzió alkotja. Ezek hiánya jelentheti azt, hogy valaki otthonatlan. Az otthon egyrészt egy – az egyén és családja által közösen

használt – megfélemlítő (helyiérték) lakóhelytér értelmezését (fizikai dimenzió); másrészt egy olyan helytér, ahol az ember kialakíthatja privát tereit és fenntarthatja emberi kapcsolatait (szociális dimenzió), illetve ahol az ember megfélemlítő jogdíjra való rendelkezéssel az ott tartózkodása (jogi dimenzió). Ez vezet el a 4 fő fogalmi meghatározáshoz: „Fizikai hajléktalanság”, „Lakhatatlanság”, „Életszociális lakóhelyzet” és „Életszociális lakóhelyzet hiánya”, amelyeket mindig is az otthon hiányának a megjelölésére alkalmazhatunk. Az ETHOS a hajléktalan emberek a lakhatási helyzetük, élethelyezük szerint sorolja az egyes alcsoportokba. Ezek a fogalmi kategóriák 13 gyakorlati kategóriára oszthatók. Ez utóbbiak különböznek az elmozdításoktól, mint például a hajléktalan emberek problémáinak felismerésénél, valamint a politikai beavatkozás, monitoring és értékelésénél.

	Operatív kategóriák (csoportok)	Lakhatási forma	Általános megnevezés
FIZIKAI HAJLÉKTALANSÁG	1. Eltérítéssel élő emberek	1.1. Eltérítéssel vagy átmenetileg át	Utcai vagy közterületen álló lakások tartózkodó olyan menedékhely hiányában, amely lakóhelyül szolgálhatna
	2. Kirekesztésben élő emberek	2.1. Eljuttatás menedékhelyre	Olyan emberek, akik nem rendelkeznek szabadon tartózkodási hellyel és így eljuttatás menedékhelyre, alacsony kiadással menedékhelyre
LAKHATATLANSÁG	3. Hajléktalan családok élő emberek	3.1. Hajléktalan család	A lakhatási dimenzió ideig tartó lehet
		3.2. Átmeneti család	
		3.3. Átmeneti támogatott lakhatás	
	4. Átmeneti háttérű élő emberek	4.1. Átmeneti	Családok, belső ártások, más ártások, rövid ideig tartózkodás ideig tartózkodási helyen
ÉLETSZOCIÁLIS HAJLÉKTALANSÁG	5. Belső elmozdított családok élő emberek	5.1. Belső elmozdított családok, belső elmozdított menedékhelyre	Belső elmozdított családok miatt belső elmozdított családok vagy átmeneti családok helyreállítását követően belső elmozdított
	6. Életszociális elmozdított családok élő emberek	6.1. Életszociális elmozdított családok	A lakhatási dimenzió megnevezése nem áll rendelkezésre a lakhatási dimenzió hiányában
		6.2. Életszociális elmozdított családok	
		6.3. Életszociális elmozdított családok	
	7. Hajléktalan élethelyezékben élő emberek	7.1. Hajléktalan élethelyezékben	Korábbi hajléktalan élethelyezékben élő emberek lakhatási gondokkal egybekötve (lakhatási vagy életmegnevezés)
		7.2. Törzsgyűjtés lakhatási gondokkal hajléktalan emberek között	
	8. Életszociális elmozdított családok élő emberek	8.1. Átmeneti elmozdított családok	Lakhatási dimenzió hiányában a lakhatási dimenzió hiányában, nem létező lakhatási dimenzió
		8.2. Átmeneti elmozdított családok	
		8.3. Átmeneti elmozdított családok	
	9. Életszociális elmozdított családok élő emberek	9.1. Életszociális elmozdított családok	A lakhatási dimenzió megnevezése nem áll rendelkezésre a lakhatási dimenzió hiányában
		9.2. Életszociális elmozdított családok	
		9.3. Életszociális elmozdított családok	
ÉLETSZOCIÁLIS HAJLÉKTALANSÁG	10. Életszociális elmozdított családok élő emberek	10.1. Életszociális elmozdított családok	A lakhatási dimenzió megnevezése nem áll rendelkezésre a lakhatási dimenzió hiányában
		10.2. Életszociális elmozdított családok	
		10.3. Életszociális elmozdított családok	
	11. Életszociális elmozdított családok élő emberek	11.1. Életszociális elmozdított családok	A lakhatási dimenzió megnevezése nem áll rendelkezésre a lakhatási dimenzió hiányában
		11.2. Életszociális elmozdított családok	
		11.3. Életszociális elmozdított családok	
	12. Életszociális elmozdított családok élő emberek	12.1. Életszociális elmozdított családok	A lakhatási dimenzió megnevezése nem áll rendelkezésre a lakhatási dimenzió hiányában
		12.2. Életszociális elmozdított családok	
		12.3. Életszociális elmozdított családok	

1. Megnevezés a lakhatási dimenzió hiányában, nem létező lakhatási dimenzió

FEANTSA is supported financially by the European Commission. The views expressed herein are those of the author(s) and the Commission is not responsible for any use that may be made of the information contained herein.

FEANTSA

European Federation of National Associations Working with the Homeless AFSBL
Fédération Européenne d'Associations Travaillant avec les Sans-Logis AFSBL

104, Chaussée de Louvain 1210 Brussels Belgium Tel.: +32 2 538 66 69 Fax: +32 2 539 41 74 ethos@feantisa.org www.feantisa.org

HU

A fedél nélküliek

Őket két csoportra oszthatjuk, ide tartoznak azok az emberek, akik kénytelenek az életüket közterületen élni. Ez a magatartás ma Magyarországon a kormányzat, illetve a társadalom egy része szerint nemkívánatosnak, üldözendőnek és törvénytörőnek minősül. A másik csoport azoknak a hajlék nélkülieknek a csoportja, akik szintén az utcákon próbálják életüket fenntartani, de valamilyen oknál fogva, akár a fizikai veszélyek (fagyás, éhség, támadások stb.), vagy a hatóságok határozott fellépésének köszönhetően, illetve a szociális munkások meggyőző erejének hatására az éjszakáikat éjjeli menedékhelyeken töltik

A lakástalanok

Ebbe a csoportba soroljuk azokat az embereket, akik a szociális, egészségügyi és egyéb ellátórendszer valamilyen intézményesült formáját kényszerülnek használni. A lakástalanok csoportjába tartoznak azok a hajléknélküli emberek, akiknek valamilyen kapcsolatuk van a társadalom azon intézményeivel, amelyek azt a feladatot tűzték ki célul, hogy a társadalmi szolidaritás erejével bent tartsa vagy integrálja a többségi társadalom irányába a lakástalanok csoportjának tagjait. E csoport kapcsán is kitűnik, hogy amikor a hajléktalanokról beszélünk, akkor nem egy olyan homogén réteggel van dolgunk, amit az egyszerű állampolgár munkába menet láthat az aluljárókban, hanem egy sokszínű, különböző társadalmi presztízsű populációról beszélhetünk. Ebben a csoportban a korábban hajléktalanná vált emberek már olyan jellegű ellátási formákat kaphatnak az ellátó rendszertől, amelyek valamennyire hasonlítanak a normál lakhatáshoz. Tartós bentlakásos intézmények keretén belül, szociális szakemberekkel együttműködve, azok integrációs törekvéseinek alanyaként, próbálják a lakhatásuk lehetőségét meg- vagy visszaszerezni. Ebben az aránylag jól felépített rendszerben, lépésről lépésre haladva jutnak el a hajléktalan szállókról az átmeneti szállókra, majd a támogatott lakhatáson keresztül az önálló életvitelre. Kivételt képeznek azok a hajléktalan emberek, akik idős koruk miatt, vagy tartós betegségükből adódóan képtelenek az önálló életvitelre.

A hajléktalanná vált emberek csoportján belül speciális csoportot képeznek azok az anyák és gyermekeik, akik ideiglenesen kényszerülnek otthonaik elhagyására családon belüli erőszak áldozataiként, vagy ha az otthonuk alkalmatlanná vált a gyermekek elhelyezésére, nevelésére. A lakástalanokhoz tartozónak gondolják a migránsok befogadására szolgáló intézmények lakóit is. Bár a magyar szociálpolitika a migránsokat teljesen kívül helyezi a szociális ellátó rendszeren, és más inkább izoláló jellegű nem egyszer militáris rendszerű intézményeket létre hozva kezeli az országba bevándorlók problémáját.

A tipológia a lakástalanok csoportjába sorolja még az „Intézményi ellátásból kikerülőket”. Ezek az emberek többnyire valamely nem szociális intézményből kerülnek vagy vannak olyan helyzetben, amely előző élethelyzetükből adódóan az intézményesedéshez vezet. Ők a büntetés végrehajtási intézetekből szabadulók vagy kórházi ellátást indokolatlanul igénybevevők, valamint a gyermekvédelmi intézmények lakói is.

Bizonytalan lakáshelyzetűek

A bizonytalan lakáshelyzetben élők közül kerülnek ki leggyakrabban az előző két csoporthoz tartozók. Ez a potenciálisan a hajléktalanság felé sodródó réteg az adott pillanatban még lakásban lakik, ahol befogadott, megtúrt személyként éli az életét, vagy valamennyire önálló életvezetést gyakorolva bérelt lakásban, vagy önkényesen elfoglalt, többnyire komfort nélküli lakóingatlanokban. Ehhez a csoporthoz sorolják azokat az embereket (családokat), akik ugyan még a bérelt vagy saját tulajdonú lakásukban élnek, de eladósodásuk vagy rossz anyagi, szociális helyzetükből adódóan kilakoltatás előtt állnak, esetleg már kilakoltatási per vagy eljárás van ellenük folyamatban.

Elégtelen lakáskörülmény

Az ebben a csoportban élőket ugyan nem veszélyezteti közvetlenül a kilakoltatás, de csupán azért, mert az általuk lakott építmények még véletlenül sem nevezhetők lakásnak. Ezek többnyire összetákolts építmények, amelyek csak időlegesen védik meg a bennük meghúzódókat. Ezek a bódék szerencsésebb esetben magánterületen állnak, és ilyenkor helyi építési rendelet alapján az önkormányzat hatáskörébe tartozik a bontásuk elrendelése. Amely ritkán fordul elő, csak a környék lakóinak többszöri tiltakozása és egységes fellépése esetén. Elbontási eljárást végeztet el a helyi önkormányzatok abban az esetben is, ha az említett építmények közterületen állnak. Ebben a helyzetben a jogi procedúra egyszerűbb, mert egy testületi határozattal elrendelik a terület megtisztítását, nem törődve az ott élők sorsával. Ezekre az önkormányzati bódébontási akciókra jó példa a közelmúltban lezajlott, és a szociális szférában nagy felháborodást keltő, hajléktalan emberek elűzésére irányuló, Budapest több önkormányzata által is véghez vitt kunyhórombolások.⁸⁶

⁸⁶ 2011 novemberében a Zuglói Önkormányzat vitt végbe kunyhórombolásokat, a vasúti töltés mellett lakó hajléktalanok kalyibái ellen. 2012 márciusában a Ferencvárosi Önkormányzat erdőtakarítás ürügyén romboltatta le a Határ út melletti erdőben az ott lakó emberek viskóit. 2013 februárjában a Kőbányai Önkormányzat próbálkozott végre hajtani hasonló bontási kísérletet a Gyógyszergyár utca melletti erdőben élő hajléktalanok bódéinak eltüntetésére.

Aktuális szociálpolitikai helyzet Magyarországon

„Katasztrófa esetén a mentőosztag parancsnokának legnehezebb döntése: három részre osztani az áldozatokat. Középre kell összpontosítani, a súlyosan sérült, de még megmenthetőkre. Nemcsak a könnyebben sérültekre jut kevesebb energia, hanem ami a legkegyetlenebb: azokra, akik menthetetlenek. Ha a nincsből a legrosszabb helyzetben lévőeknek is sokat adok, azzal azt kockáztatom: azok is „meghalnak”, akik menthetők lennének.”⁸⁷

A fenti idézet Bogár László közgazdász Balatonszemesen tartott „Háború a nemzet ellen” című előadása után készült riportból származik. Bár az aktuális politika kissé az irányba mozdult, hogy mentjük a még menthető státusú embereket. Azért várhatólag nem fognak „3 millió embert az útszélén hagyni”.

Nemrég, ha a hajléktalanságot szerettük volna definiálni, akkor egy erősen deprivált marginális csoportról⁸⁸ beszéltünk volna, aminek tagjai deviáns viselkedésük⁸⁹ vagy anti-szociális mentalitásuk miatt a társadalom peremére kerültek. Ezzel szemben az aktuális politika napjainkban a hajléktalanságot inkább törvénytörő magatartásnak és alkotmányellenes viselkedésnek gondolja. Azok a kormányzati törekvések, amelyek a hajléktalanoknak a közterületekről radikális, nem egyszer rendészeti módszerekkel történő eltüntetését, „kitakarítását” célozták meg, az első jelentős „sikerek” után a szociális szakma tiltakozása, valamint az Alkotmány Bíróság döntése miatt részben megghiúsultak. Az állami apparátus új stratégiája, hogy szociálpolitikai megoldások helyett inkább államigazgatási és törvényhozási eszközök használatával kívánnak látványos sikereket elérni a probléma megoldásában.

Az inkább kívülállóként történő megfigyeléseken alapuló hagyományos meghatározás, ami a közterületeken és a menhelyeken található hajléktalanokat veszi csak figyelembe, helytálló, csak nem teljes, mert az alappopuláció számát nagymértékben emeli a lakásból kikerülők egyre növekvő csoportja. Bár a folyamatos növekedést mutató tendencia várhatólag csak 2-3 éven belül tetőzik, amikor egy második lépcsőben a kilakoltatott emberek már a bérlakásaikat is kénytelenek lesznek feladni. Így az utcára kerülve a szétszakadt családok gyermekei, az állami gondozásba, a felnőttek pedig a hajléktalan ellátásba fognak kerülni. Ennél a pontnál válik általánossá a dolgozat témájául szolgáló pszichés beteg-

⁸⁷ Fónai Imre: Berendezkedésváltás: az „út szélén” hagyni 3 millió embert? In: Somogyi Hírlap 2013. március 25. <http://www.sonline.hu/somogy/kozelet/berendezkedesvaltas-az-ut-szelen-hagyni-3-millio-embert-489819>

⁸⁸ Kolosi Tamás státus csoport meghatározása alapján.

⁸⁹ Andorka Rudolf : Bevezetés a szociológiába. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. 599.p.

ségek közül az első, a depresszió. E betegség diagnosztizálhatósága okozta a közelmúlt egyik nagy szakmai felháborodását, az Ócsai lakóparkba (ki)telepítendő családok kiválogatásával kapcsolatban. A Máltai Szeretetszolgálat szociális munkásai kapták azt a megbízást, hogy a hitelkárosult családok közül válasszák ki azokat, amelyeket alkalmasnak találhatnak az Ócsán épült telepre való költözésre. A válogatás egyik feltétele volt, hogy az otthonukat frissen elvesztett családok tagjai ne legyenek depressziósak.⁹⁰ Bár az Ócsai lakópark projekt első szakasza láthatólag elkészült, a magyar politikai élet megosztottságára jellemző módon, kormányoldaltól a devizahiteles családok megsegítésének sikertörténeteként, míg az ellenzéki oldalról drágán, rossz minőségben felépített, csupán csak a kormányzati propagandát szolgáló kudarcként értékelték.

Hasonlóan rossz helyzetben van a bérlakásban élők és az albérlők jelentős része is. Bár a bérbeadást szerződéskötési kötelezettség terheli, a bérbeadók jelentős része nem akar írásbeli szerződést kötni. A bérlők a lakhatási lehetőség elvesztésének vélt vagy valós féltelmétől vezérelve a lakástulajdonosokkal kollaborálnak, kitéve magukat a hajléktalan populációhoz való tartózásból származó, nemegyszer hátrányos megkülönböztetéseknek. A diszkrimináción kívül, későbbiekben az államigazgatási és egészségügyi ellátás szempontból fontosnak bizonyulhat, hogy a törvényi meghatározás a bejelentett lakcím nélkül élőket is a hajléktalanok közé sorolja. Az ez irányú törekvések és az előzetes tervek ellenére a hatályos törvény kötelezi az albérletben vagy bérlakásban lakókat a bejelentkezéshez a tulajdonos hozzájárulásának megszerzésére. Bár ez inkább közigazgatási-adminisztrációs hiba, nemegyszer vezethet az egészségügyből való kirekesztődéshez, ugyanis a szakellátások többsége - így a pszichiátriai és neurológiai ellátás is - lakcímhez kötött. Sajnos a lakcímnélküliség nem csak az egészségügyi ellátásból való kirekesztődést okozza, hanem az államigazgatásból való kirekesztődést is. Az esetleges rendészeti és igazságszolgáltatási ügyeknél a lakcím megléte nem feltétlenül szükséges, de a helyi önkormányzati szerveknél többnyire fontos a területi illetékesség. Az illetékesség hiánya olyan szociális juttatásokra való jogosulatlanságot eredményez, amelynek során a rászoruló nem csak a segélyezési rendszerből szorul ki, hanem az olyan egészségügyi problémáinak kezelését elősegítő támogatásoktól is elesik, mint például közgyógyellátási igazolvány. Ugyanez igaz azokra a ténylegesen hajléktalan státusban lévő emberekre is, akiknek nincsen bejelentett lakcímük. Különösen azért, mert a legtöbb szociális ellátás alapja a környezettanulmány elkészítése, amely közterületre bejelentetteknél nem megoldható. Ez-

⁹⁰ Földes András: Depressziós devizahiteles nem költözhet Ócsára
http://index.hu/belfold/2013/01/16/depressziós_devizahiteles_nem_koltozhet_ocsara/

zel az adminisztratív lépéssel a helyi önkormányzatok felmentik magukat az ellátási kötelezettségük alól.

Az előző példák is jól mutatják, hogy amikor hajléktalanokról beszélünk, már nem egy klasszikus homogén csoportról van szó, hanem egy összetett, különböző szociális helyzetben lévő és különböző rétegekből érkező populációról. Ezért érdemes tisztázni, hogy amikor a dolgozatban a hajléktalanokról írok, többnyire a klasszikus értelemben vett, menhelyeken lakó vagy éjszakáit közterületeken töltő emberekre gondolok.

Pszichés betegségek

A hajléktalanság definiálásánál is nehezebb feladat a pszichés betegségek meghatározása. Az ebben a szakágban tevékenykedő orvosok többszáz fajta pszichés és mentális betegséget különböztetnek meg egymástól. Mivel ez egy szociológiai dolgozat, így az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet tipológiáját veszem alapul.

A kóros elmeállapot meghatározásai típusonként⁹¹

- **Az elmebetegség (pszichózis)** - általában tartós - megbetegedés, amely a magasabb rendű idegműködésben súlyos zavarokat idéz elő, s amely többek között az abban szenvedő gondolati, akarati és érzelmi világára is kihat. Típusai: skizofrénia, paranoia, epilepszia.
- **A gyengeelméjűség (oligophrenia)** nem betegség, hanem az értelmi teljesítőképesség csökkent állapota, amelynek oka lehet az agy veleszületett vagy esetleg a gyermekkorban szerzett károsodása. A súlyosabb fokban gyengeelméjű az élet minden területén csak korlátozott szellemi tevékenységre képes, értelmi, akarati, érzelmi színvonala alacsony. Három válfaja ismeretes: debilitás, imbecillitás, idiotizmus.
- **A szellemi hanyatlás** (dementia) a már kifejlődött értelmi teljesítőképesség különböző kóros és mértékű - olykor csak az értelmi működés bizonyos körére kiterjedő - végleges, többnyire előrehaladó csökkenése.
- **A tudatzavar** általában időleges, múló jellegű, oka lehet a központi idegrendszer megbetegedésein kívül mérgező anyagok fogyasztása (kábitószer, alkohol), illetőleg bizonyos élettani folyamatok következményeként is előfordulhat.
- **A személyiségzavar** a személyiségfejlődés egyenetlenségét jelenti, egy része szintén nem kóros eredetű az egyik legjelentősebb formája a pszichopátia. Ez önmagában nem betegség, hanem olyan személyiség, amely a társadalmi elvárások szempontjából elégtelen magatartáshoz vezethet. A személyiségzavarok biológiai és környezeti tényezők hatására

⁹¹ Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. sz. módszertani levele „az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezésről” alapján

alakulnak ki, a személyiség összetevői nem illeszkednek harmonikusan egymásba, ez a kiegyensúlyozatlan állapot teremti meg egyes esetekben a társadalmi szabályokhoz való alkalmazkodás nehézségeit, különösen testi-lelki megterhelések idején.

Az interjúk elemzése

Előzetes felmérések

A dolgozat témája egy későbbiekben megvalósítandó kutatás előkészületeit próbálja bemutatni, ezért a fentiekben bemutatott kóros elmeállapotokból típusonként minimum egy-egy interjút készítettem olyan hajléktalan emberekkel, akiknél a pszichés betegség valamely formája tapasztalható. A vizsgálatban tíz interjú készült. Hét pszichiátriai beteg hajléktalan emberrel, valamint három szociális munkással, akik közvetlen, napi kapcsolatban vannak a közterületen, illetve menhelyen élő hajléktalanokkal. Az adatok feldolgozása során dokumentum másodelemzést is folytattam, a szociális munkások által készített esetleírásokat, illetve kezelő orvosok által felállított diagnózisokat tartalmazó ambuláns lapokat és előzetesen kezeléseket nyújtó kórházak zárójelentéseit tanulmányozva. Az interjúk során a következő kérdésekre kerestem a választ:

- Van-e összefüggés az interjú alany életkora és a kóros elmeállapotának típusa között?
- Van-e kialakult betegségtudata?
- Előzetesen diagnosztizálták-e már az egészségügyi ellátásban kóros elmeállapot valamely típusával?
- Szocializáció során felléptek-e hátrányos tényezők: bántalmazás, csonka család, állami gondozás, aluliskolázottság, hospitalizáció stb.?
- Vannak-e meglévő kapcsolatai (család, barát, segítő stb.)?
- Kialakultak-e függőségek: alkohol, kábító hatású szerek használata, játékszenvedély stb.?
- Érték-e hátrányos megkülönböztetések az egészségügyi ellátó rendszerben a hajléktalan életmódja miatt?

Az interjú alanyok kor szerinti megoszlása

A hét hajléktalan emberből három 30 év alatti, három középkorú és egy idősebb, 67 éves volt. A harminc év alattiaknál a 29 éves férfi epilepsziás, a 25 éves férfi drogfüggőség miatt addiktológiai utókezelés alatt álló és a 22 éves nő gyengeelméjűségben szenvedő. A középkorúaknál a 38 éves férfinél alkoholbetegség miatt alakult ki depresszió, a 46 éves férfinél pszichopatikus tünetek megfigyelhetők, míg a harmadik 56 éves férfinél inkább a

demencia tünetei inkább a jellemzőek. Az idősebb, 67 éves férfi beteg esetében is az erős demenciáság tapasztalható. Az idősebb emberek megfigyelése a hajléktalanoknál nehezebb, mert ebben a populációban a 65 év felettiek aránya csupán 6%⁹². A legfiatalabb és a legidősebb kivételével minden esetben nagymértékű alkoholfüggőséget is lehetett diagnosztizálni. Az interjú alanyok kiválasztásánál nem volt feltétel a korosztályi megoszlás, mégis jól mutatja, hogy a pszichés betegségek a demencia kivételével nem korfüggőek. Természetesen egy survey módszerrel készített kutatásnál biztosan kimutathatóak lennének a betegségek különböző korosztályok szerinti megoszlása, de valószínűleg ezek az adatok a dolgozat és a későbbi kutatás témájában az időskori demenciáság kiszűrésén kívül nem lennének relevánsak.

Betegségtudat

A vizsgálatban kérdezetteknek senkinek nem volt betegségtudata. A „néha rosszul leszek” volt az epilepsziás és a drogfüggő beteg válasza. Pedig ahogy a szociális munkásokkal történt beszélgetésekből kiderült, mindkettőjüket nemegyszer a mentő vagy az utcai szociális szolgálat munkatársai találták meg valamely közterületi helyen, ahol eszméletlenül feküdtek. A ki nem alakult betegségtudat természetesen lehet a személyiség önvédelmi rendszerre, de arra a kérdésre, hogy *”diagnosztizálták-e valamilyen pszichés betegséggel?”*, a válaszolók többsége nemmel felelt. Ez azért vált érdekessé, mert a régebbi - erősen hiányos - orvosi leletekből egyértelműen kiderült, hogy a megkérdezettek többsége már járt pszichiátrián, vagy előzetes kórházi kezelése során a kezelő orvos javasolta ilyen jellegű vizsgálatok elvégzését. A megkérdezettek többségének volt ugyan háziorvosa, de a szokásos betegségeken kívül más ügyben nem vagy nagyon ritkán keresték fel. A pszichiátriai szakellátást - egy beteg kivételével - nem vették igénybe. Az a megkérdezett, aki részt vesz folyamatos kezelésben, inkább a „rokkantosítását” próbálta ezen a módon elintézni. Ez a tevékenysége valószínűleg inkább jövedelemszerzési stratégiának minősülhet, és nem tudatos és önkéntes módon történő, a betegségének kezelésében való aktív részvételnek.

Kapcsolatrendszer

Az interjúkból az derült ki, hogy a kérdezetteknek a hajléktalanságuk kezdete óta nincs vagy csak nagyon minimális a kapcsolata családjával. A családtól való eltávolodás okaira való rákérdezéskor, *„Ha ők nem kíváncsiak rám, akkor én sem!”* válaszokat kaptam. A

⁹² Forrás: Február Harmadika Munkacsoport

beszélgetések során többen elmondják, hogy a hajléktalanná válásuk előtt normál családi háttérrel rendelkeztek. A fiatalabbak és az idősebbek is a szülőkkel éltek együtt, azok haláláig, vagy amíg a család az életmódjuk miatt ki nem közösítette őket. Mostanra legfeljebb egy-két havonta, egy-egy telefonhívás vagy nagy ritkán egy hazalátogatás maradt az összes kapcsolat, ami a családjukhoz fűzi őket. Egyéb kapcsolatuk a megkérdezetteknek erősen belterjes. Inkább a hajléktalan populációból vannak alkalmi ismerősök (maximálisan egy-két fő), akikkel egy-egy alkalomra valamilyen jövedelem szerzési stratégia kapcsán összeállnak. Kapcsolatként említették még, együttessen történő alkoholfogyasztás alakalmából összejövő társasághoz való tartozásukat. Az interjúkban megkérdezett kóros elmeállapotban szenvedő hajléktalan emberek, nem különböztek az otthontalanok normál populációjától, mert a felmérések szerint a hajléktalanok 60%-a egyedül, magányosan él.⁹³ Arra a kérdésre, hogy van-e olyan ember, akivel meg tudja beszélni személyes és belső ügyeit, többnyire csak a szociális munkást nevezték meg. Jól példázva a megkérdezettek teljes mértékű függőségét az ellátó rendszertől, és elidegenedését a családi és baráti kapcsolatokon alapuló életformáktól.

A hajléktalan lét érzékelése

Azok az interjúalanyok, akik hajléktalanszállón laknak, teljes mértékben alkalmazkodtak az ellátórendszer intézményeihez. A nap folyamán mindig igénybe veszik ellátási formák közül az éppen aktuálisat. Az éjjeli menedékhelyről a nappali melegedőbe átkerülve folyamatos ellátáshoz jut, így megoldva a létfenntartáshoz szükséges feltételeket. Ez alól kivételt képez a két közterületen élő, ők az éjszakáikat nem töltik az ellátó rendszerben. Ezekhez az intézményekhez kötődve az emberek kapcsolatai belterjessé válnak. Magányos, segítő kapcsolatok nélküli életmódjuk miatt válnak intézményfüggővé, és a hajléktalanságot, mint életformát elfogadóvá. Megfigyeléseim szerint, saját magukat mégsem tartják a hajléktalan réteghez tartozónak, inkább a csoporton kívül állónak, felsőbbrendűnek állítva be magukat, azt hangoztatva, hogy ők csak „véletlenül keveredtek ide”. Ez az ön-felmentés, jellemző ugyan a hajléktalan populációra, de ezeknél az embereknél sokkal nagyobb mértékben volt tapasztalható.

⁹³ Forrás: Február Harmadika Munkacsoport

Függőségek

A megkérdezettek közül mindannyian rendszeresen fogyasztanak alkoholt. A legfiatalabbnál még nem alakultak ki az alkoholfüggőség jelei. A vizsgálat szempontjából azért lényeges kérdés az alkoholfogyasztás, mert az ezzel a témakörrel foglalkozó kutatások alapján a hajléktalanok között sokkal nagyobb az absztinensek aránya, mint a normál populációban.⁹⁴ Egyéb tudatmódosító szerek használatáról nem számoltak be, bár ezek használatának elmaradását valószínűleg az erre fordítható pénz hiánya okozza. Játékszenvedélyre való utalást egyikükönél sem tapasztaltam, és a családból való kikerülés illetve a társadalomból történt kirekesztődés okaként sem említették.

Diszkrimináció

Arra a kérdésre, hogy *„Érte-e az egészségügyi rendszerben hátrányos megkülönböztetés a hajléktalansága miatt?”*, az összes megkérdezett egységesen igennel válaszolt. A diszkrimináció pontos megállapítása érdekében feltett kérdések alapján két nagy csoportra lehet osztani a hajléktalanokat ért hátrányos megkülönböztetéseket. Az egyik az életmódból adódó, egészségügyi dolgozókkal történő konfrontálódások. Ide tartozik a rossz fizikai megjelenés. Többször előfordult, hogy nem találták megfelelőnek az öltözetüket vagy a személyes higiénijukat, ezért vagy egyáltalán nem, vagy csak felületes módon látták el őket. Az elbeszélések szerint, sajnós volt olyan eset, amikor az kezelő orvos szájából hangzott el, hogy „nem ér rá most csövesekkel foglalkozni, mert vannak normális betegei is”. Hasonló ellenérzéseket vált ki az egészségügyi dolgozókból, a hajléktalanok rossz, sok esetben az érthetőség határát súroló kommunikációja is. Ez azon kívül, hogy érdekérvényesítő képességüket erősen korlátozza, konfliktus helyzeteket teremt az egészségügyi dolgozók és a hajléktalanok között. Az interjúalanyok elbeszélései alapján már a betegirányítótól, ahol a szakorvosi rendelésre való bejelentkezés történik, több esetben nem jutottak tovább. Ennek oka, hogy nem tudják érthetően előadni, hogy milyen szakrendelést kívánnak felkeresni, és hogy ki a kezelő orvosuk. Ebben az esetben, ha toleráns egészségügyi dolgozóval találkoznak, akkor hajlandó kikeresni a nyilvántartásból a szükséges adatokat. Több esetben viszont, nyilvános megszégyenítés keretén belül kezelőlapot követelve, elküldik, vagy kérdőre vonják a beteget. Általában a hajléktalan életmódhoz hozzátartozik, illetve a pszichés betegek nagy részére jellemző, hogy hajlamosak az iratok és egyéb dokumentumok „elvesztésére.” Rossz kommunikációs képességük miatt, ha nem

⁹⁴ Forrás: Menhely Alapítvány

sikerül az egészségügyi intézményben bemutatniuk a kért papírokat, nagyon nehezen vagy egyáltalán nem tudják szóban előadni jövetelük célját. Ezek az esetek általában hangos vitákká alakulnak, amely többször azt eredményezte, hogy a „túlságosan harsány” hajléktalan a biztonsági őrök által lett kivezetetve.

Sztereotípiák az egészségügyben

Itt érdemes megemlíteni azokat az egészségügyben fellelhető sztereotípiákat, amelyek a hajléktalanok általános megítéléséből adódóan a populációban található pszichés betegek-re is hátrányosan hat. Az egyik ilyen negatív általánosítás az alkoholizmus megítélése. A köztudatban fokozottan jelentkezik az a hiedelem, hogy a hajléktalanok nagy része alkoholistá. Az ezirányú kutatásokat végző szakemberek többször megállapították, hogy ezek a feltételezések hamisnak bizonyulnak. A Február Harmadika Munkacsoport 2002-ben készült összehasonlító táblázatában⁹⁵ is jól látható, hogy a hajléktalanok között szignifikánsan nagyobb az absztinensek száma, mint a normál populáció férfi tagjainál.

1. sz. táblázat: Az elmúlt hét napban hány napon fogyasztott alkoholtartalmú italt?

		nem hajléktalan (%)	hajléktalan (%)	
			szállón kérdezett	utcán kérdezett
nap	0	26,2	46,5	29,4
	1	19,3	9,8	12,0
	2	2,4	9,6	11,4
	3	6,8	6,5	5,5
	4	8,8	3,4	4,1
	5	2,5	2,6	4,1
	6	0	1,3	1,5
	7	33,9	20,2	32,1
Együtt		100,0	100,0	100,0

Forrás: Február Harmadika Munkacsoport

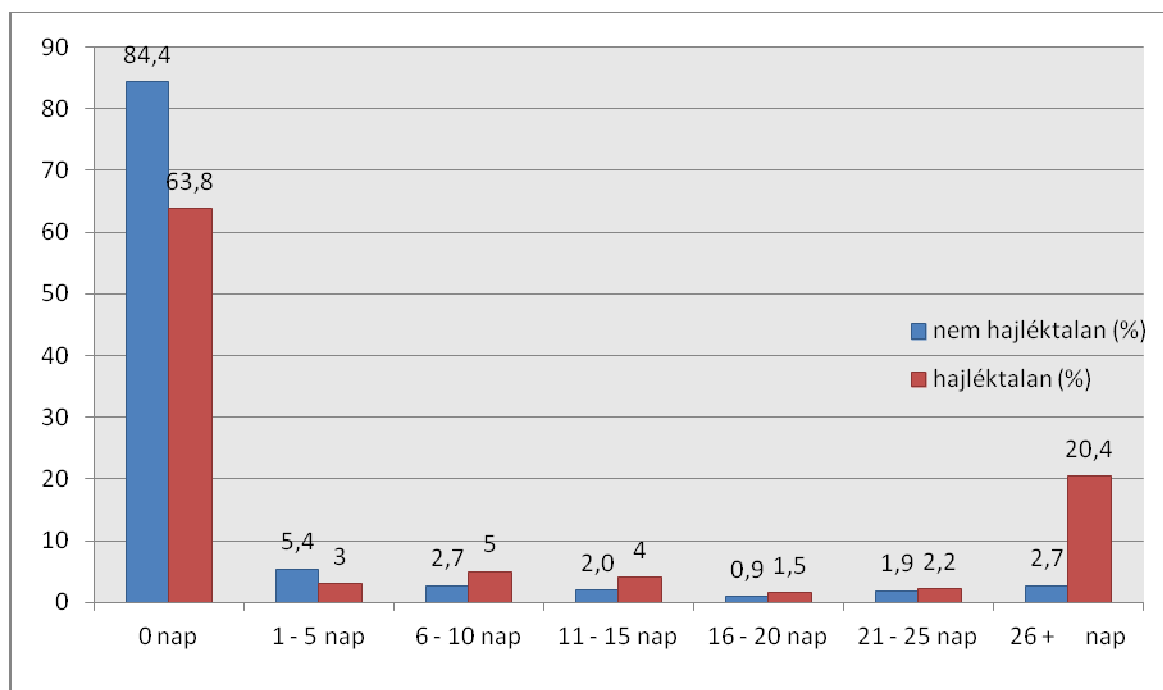
Az egészségügyi ellátórendszerben elterjedt téves következtetések eredménye az az általánosan bevett gyakorlat, hogy a hajléktalan pszichés betegeket addiktológiai esetként ke-

⁹⁵ „A 2002. február 3-án feltett kérdéseink egy része szó szerint azonos volt az Országos Lakossági Egészség Felmérés (OLEF) 2000. évi vizsgálatában szereplő kérdésekkel. Ez utóbbi vizsgálatot az Egészségfejlesztési Kutatóintézet végezte, melynek során az ország felnőtt, nem intézményben lakó lakosságát reprezentáló 5500 főt kérdeztek meg.” (Február Harmadika Munkacsoport 2002.)

zelik. Pedig a betegek feltételezett vagy tényleges alkoholizmusa vagy egyéb szertől, többnyire gyógyszerrel való függősége, az esetek többségénél társbetegségnek minősíthető. Így az a tényleges pszichés betegség tüneteinek enyhítésére vagy megszüntetésére szolgál.

A másik általánosan elterjedt sztereotípa az egészségügyben, hogy a hajléktalanok kórházi ágyhoz juttatása finanszírozási deficitet jelent a befogadó kórház számára. Ez a feltételezés részben igaznak is tűnhet, hogyha figyelembe vesszük, hogy a hajléktalanok számottevően több időt töltenek kórházi ágyon, mint a normál populáció tagjai. Valószínűleg ennek az az oka, hogy bár egyre több hajléktalan lábadózó nyílik, a hajléktalan betegeknek nem megoldható az „otthonápolás.” A grafikonon jól látható, hogy a nem hajléktalan populáció egyáltalán nem, vagy csak ambulánsan kerül be a kórházba. Amely azt bizonyítja, hogy a kórházak ágykihasználtsági koncepciójuk megvalósítására, a nem hajléktalan embereknek a lehető legkorábbi időpontban, a „további ápolásra otthonába való távozást” javasolják, míg ugyanezt a stratégiát a hajléktalan emberekkel csak részben vagy egyáltalán nem tudják megvalósítani.

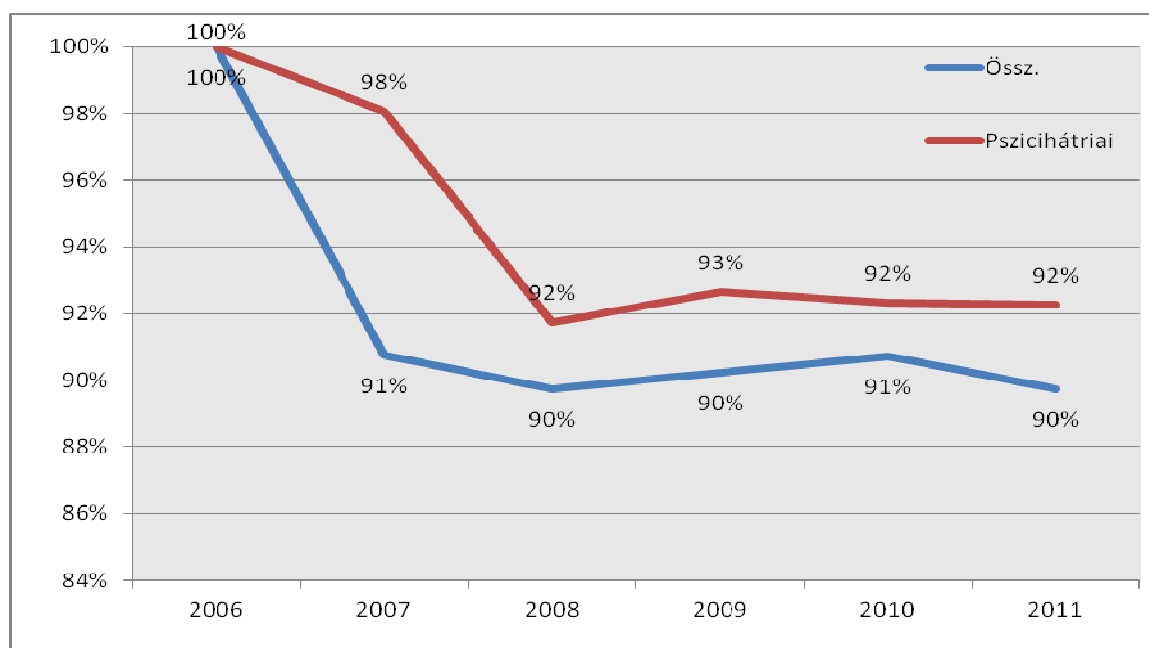
1. sz. grafikon: Az elmúlt 12 hónapban fekvőbetegként hány napot töltött el kórházban?

Forrás: Február Harmadika Munkacsoport

Ez a megfigyelés csak részben, vagy egyáltalán nem igaz a pszichés betegségben szenvedő hajléktalanokra. A betegségek akut időszakában feltétlenül szükség lenne kórházi ápolásra. Bár az OPNI bezárása után jelentősen csökkent a pszichiátriai kórházi ágyak száma, mégis igazán nagy változást a 2008-ra megszűnt pszichiátriai ágyak hiánya okozta. 2006 után a pszichiátria ellátó rendszerben bekövetkezett változások nagymértékben kihatottak a pszichés betegek ellátására. 2010-re az ellátórendszer fekvőbeteg kapacitása⁹⁶ 9,5-ről 8,8-ra csökkent, ami 92%-a 2006-ban rendelkezésre álló ágyszámnak.⁹⁷ Érdemes figyelembe venni azt is, hogy ez a 8%-os ágyszám csökkenés 33%-os esetszám csökkenést is mutat a fekvőbeteg ellátásban. (2. sz. grafikon). Bár igaz hogy a kóros elmeállapot típusainak nagy részének utókezelése járóbeteg szakellátásban kezelhető lenne, de ezt az ellátási forma nem követte.

2. sz. grafikon: Kórházi ágyak számának változása 2007-2011 (2006=100%)

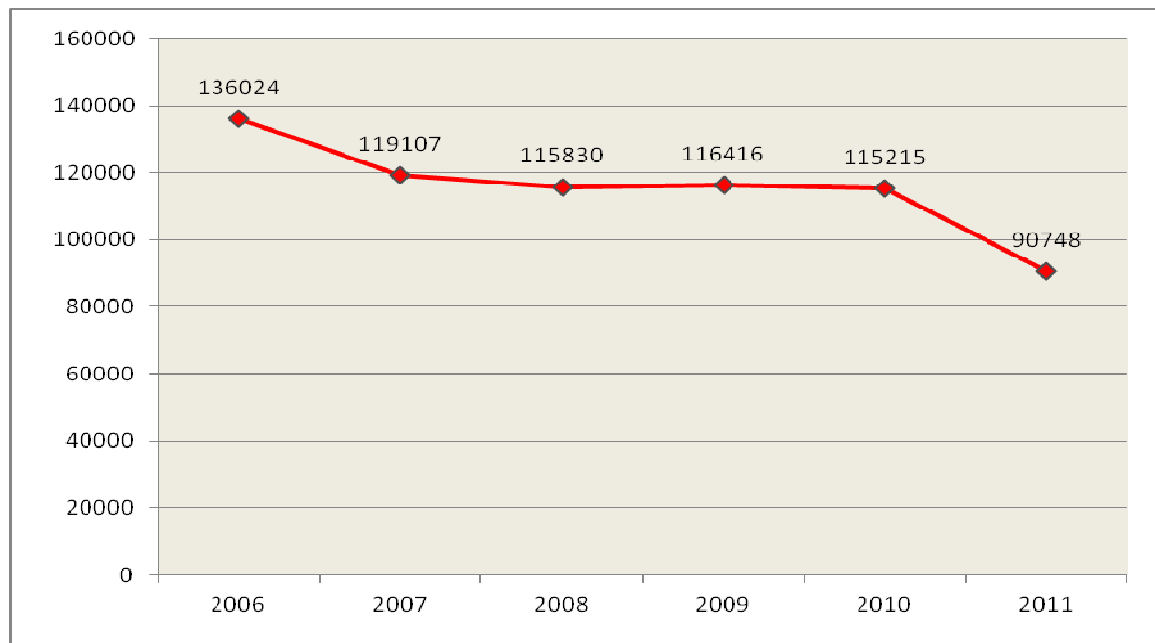

Forrás: KSH, OEP

⁹⁶ Ellátókapacitás: kórházi ágyak éves átlagos száma tízezer lakosra vetítve

⁹⁷ Forrás: OEP

3. sz. grafikon: A pszichés fekvőbeteg esetszámok változása (2006-2010)

Forrás: OEP

A járóbeteg szakellátás ellátó kapacitása⁹⁸ 2006-tól 2010-ig tartó időszakban stagnált (22,2 óra / hét).⁹⁹ Ezért az előzetes tervekhez képest képtelen volt leváltani, helyettesíteni a megszüntetett fekvőbeteg ellátás által keletkezett hiányt. Várható volt, hogy elsősorban azon társadalmi rétegek tagjai fognak először kihullani az ellátásból, akiknek az érdekérvényesítő mechanizmusuk a leggyengébb, valamint társadalmi és egyéni kapcsolataik a legkönnyebben bomlanak fel. Az intézményi ellátásból kikerült pszichés betegek először a család segítségét próbálták igénybe venni, de az ugyanerre az időszakra eső gazdasági recesszió, és az egyre növekvő munkanélküliség miatt a családok kohéziója meggyengült. A háztartások már képtelenek voltak annak az újabb kihívásnak eleget tenni, hogy egy beteg hozzátartozót felügyeljenek, a járóbeteg ellátásba eljuttassanak, esetlegesen ápoljanak. Az így szétzilálódott családokból, az amúgy is renitens magatartást tanúsító beteg fokozatosan kirekesztődött, majd a társadalom perifériájára kerülve a szociális ellátó rendszerbe

⁹⁸ Ellátókapacitás: a heti átlagos rendelési óraszám tízezer lakosra vetítve

⁹⁹ Forrás: OEP

jutva, szerencsésebb esetben a folyamatosan növekvő számú¹⁰⁰ pszichiátriai vagy szenvedély betegeket ellátó szociális intézményekbe, rosszabb esetben a hajléktalan ellátásba került.

A szociális munkásokkal készült interjúk

A szociális munkásokkal készült interjúkban a kérdezettek folyamatosan arról panaszkodnak, hogy egyre több a pszichés beteg a szociális ellátásban. Bár a szociális munkás képzésben van minimális pszichológiai és mentálhigiénés felkészítés, mégsem érzik magukat felkészülve a kóros elmeállapot tüneteit mutató ellátottak fogadására. Az intézmények többsége sem szakmailag, sem eszközökkel nincsen megfelelően ellátva, az ilyen betegségek esetén fellépő problémák kezelésére. A hajléktalan szállásokon, ha van is orvosi rendelés, az általában inkább testi bajok gyógyítására hivatott. Bár a jogszabály előírja,¹⁰¹ nagyon ritka az olyan ellátóhely, amely foglalkoztat pszichológiai vagy mentálhigiénés végzettségű munkatársakat, akik érdemben tudnának foglalkozni ezekkel a betegekkel. A mindennapos ellátást csak azok a nagy fővárosi, vagy országos szintű hajléktalan ellátó egységek képesek biztosítani, amelyek külön, a hajléktalanok számára kialakított egészségügyi részleggel rendelkeznek. Ennek hiányában - felkészítetlenségük miatt - a szociális szférának ebben a szegmensében dolgozók nem egyszer félnek is az ilyen betegségben szenvedő ellátottaktól. Ami érhető, mert már előfordult, hogy éjszakai menhelyen az ügyeletos szociális szakembernek kellett megfékeznie egy dühöngő, fizikai erőfölényben lévő pszichés beteget.¹⁰²

A másik jellegzetes probléma az egészségügyi rendszerbe való visszajuttatás. A szociális munkások elmondása szerint az egészségügy erős ellenállása miatt tízszer annyi időt vesz igénybe egy hajléktalan pszichés beteg egészségügyi ellátáshoz való juttatása, mintha helyette a normál tevékenységüket (esetgondozás, ügyintézés stb.) végeznék. A probléma több összetevőből áll. Egyrészt területi illetékességet kell biztosítaniuk a szakellátásba juttatni kívánt személynek. A hajléktalanok többsége nem rendelkezik bejelentett lakcímmel, ezért ha a szociális munkás szakellátásba akarja bejuttatni ügyfelét akkor, bejelentett lakóhelyet kell biztosítani az általa segített hajléktalan beteg számára. Szerencsére a hajlék-

¹⁰⁰ 2006-ban 179, 2010-ben 256 pszichiátriai vagy szenvedély betegeket ellátó szociális intézmény létezett Magyarországon. Forrás: KSH

¹⁰¹ 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet 2. számú melléklet

¹⁰² Dezső András: Pszichiátriai betegek tucatjai váltak hajléktalanná
http://hvg.hu/itthon/20130201_OPNIhajlektalan_ucta_pszichiatria

talán intézmények többsége rendelkezik azzal a lehetőséggel, hogy a szálláshelyre bejelentse az ellátottjait. Ez normál esetben egyszerű adminisztratív feladat. Kivételt képez, ha a szociális munkás ügyfele pszichés beteg. Ezen hajléktalanok többsége nem alkalmas a legegyszerűbb adminisztratív jellegű ügyeinek elintézésére sem. Így a már említett módon a szociális munkás kénytelen kliensét elkísérni a hivatali ügyintézésére. Ha sikeresen megszerezték a hajléktalan ember illetékességét a szakorvosi ellátásra, a szociális munkás következő feladata, hogy az ügyfelének háziorvosi ellátást biztosítson, mert a szakellátások többsége az illetékességen kívül, még háziorvosi beutalóhoz is kötött. A szociális munkások feladata nem merül ki a beteg beutalóhoz juttatásában. A hajléktalan pszichés betegek a már említett rossz kommunikációs képessége miatt, az egészségügyi ellátásba való jutás biztosítása érdekében, a segítőkre egyéb feladatok is hárulnak. Az egészségügy sokszor nehezen áttekinthető adminisztratív rendszerén is át kell juttatniuk az ügyfelüket. A megfelelő szakorvosi kezelést nyújtó egészségügyi intézmény megkeresése, a szakorvosi rendelésre történő időpontkérés, a betegirányítóban lévő egészségügyi dolgozóval való konfrontálódások elkerülése végett a beteg elkísérése az intézménybe. A szociális munkások egységesen azt az álláspontot képviselik, hogy a hajléktalanellátó-rendszer felkészületlen és alkalmatlan a társadalomból és az egészségügyi rendszerből kikerült pszichés betegek problémáinak kezelésére. Azt is hangsúlyozták továbbá, hogy fontos lenne kialakítani egy olyan segítő hálózatot, amely speciálisan ezt a területet kezelve, tehermentesítené a hajléktalanellátásban dolgozó szociális munkásokat.

Megoldások?

A hajléktalanellátásban található kóros elmeállapotú betegek problémájának megoldása nem választható el az országos trendektől. A bentlakásos szociális ellátásban 2006. és 2010. között csupán csak 7,8 %-os¹⁰³ ellátókapacitás¹⁰⁴ növekedés volt diagnosztizálható. Ez az összmagyar lakosságra vetítve 800 férőhelyszám emelkedést mutat. Ez idő alatt közel 21 ezerrel¹⁰⁵ csökkent a pszichés fekvőbetegek esetszáma, míg a járóbeteg rendelés átlagos rendelési idő óraszám stagnált. Érdeemes elgondolkodni azon, hogy az egészségügyi ellátórendszerből kikerült vagy csak részlegesen használó pszichés betegek segítése melyik ellátó rendszernek lenne a feladata. A folyamatos forráselvonással, ágyszám-

¹⁰³ Pszichiátriai és szenvedélybetegeket gondozó otthonoknál együttesen férőhelyek száma tízezer lakosra vetítve 2006-ban 10,2, 2010-ben 11 volt. Forrás: KSH

¹⁰⁴ Ellátókapacitás: a tartós és átmeneti elhelyezést nyújtó működő férőhelyek száma

¹⁰⁵ Forrás: OEP

csökkentéssel, orvos és egészségügyi szakemberhiánnyal küzdő egészségügynek, vagy a hasonló problémákkal küzdő, pszichés betegek segítésére felkészítetlen szociális szakemberekből álló hajléktalanellátó-rendszernek? Mindkét szegmensnek fontos szerepe van. Ebben az esetben is érdemes megkeresni a középutat. A szociális szférában dolgozó szakemberek egy csoportja, szorosan együttműködve egészségügyi szakemberekkel régóta azon munkálkodik, hogy a társadalmi anómiák miatt széteső családokat egyben tartsák. Csökkentve ezzel az egyén eltávolodását a kapcsolatrendszerétől, megőrizve a közösséghez való tartozás összetartó erejét.

A közösségi ellátások

„A közösségi ellátás a pszicho-szociális rehabilitáció eszközeivel nyújt segítséget a saját lakóköznyezetükben élő krónikus pszichiátriai és szenvedélybetegeknek. Célja a betegségéből adódó károsodás, pszicho-szociális fogyatékoság okozta hátrányok leküzdése annak érdekében, hogy ezek a betegek a számukra lehetséges legteljesebb mértékben részt vehessenek a közösség életében. A közösségi ellátást nyújtó szociális szakemberek munkájának fókuszában a krónikus pszichiátriai és szenvedélybetegek felépülési lehetősége áll. Felépülésüket igyekeznek elősegíteni a pszicho-szociális rehabilitáció eszköztárával: az érintettek megküzdési képességének erősítésével, önsegítő aktivitásuk ösztönzésével, felelősségérzetük ébren tartásával, készségfejlesztéssel, személyes szabadságuk tiszteletben tartásával, az erőforrások felkutatásával és a segítő intézmények közti együttműködés serkentésével. A közösségi ellátás hosszú távú segítséget nyújt a pszichiátriai és szenvedélybetegek szociális kompetenciájának javításában, a stigmatizáció csökkentésében, az egészségügyi ellátás igénybevételében, a foglalkozási rehabilitációban, a társadalmi szerepvállalásban, ezáltal az ellátottakat képessé teszi személyes céljaik elérésére.”¹⁰⁶

A fentiekben megfogalmazott célkitűzések, és intézmények megoldással szolgálhatnak a pszichés betegek jelentős részének. A hajléktalanok között található kóros elmeállapotú betegeknek nem, vagy csak nagyon csekély mértékben. A hajléktalan életmódot folytató emberek már kiszakadtak abból a közösségből, amihez tartoztak, és integrálási lehetőségeik a legújabb felmérések¹⁰⁷ szerint az utcán töltött idővel arányosan csökken.¹⁰⁸ Ezért az integrációs törekvések elősegítésére olyan jellegű közösségi ellátó egységeket kellene lét-

¹⁰⁶ Bugarszki Zsolt-Gordos Erika-Marketti Judit: Községi ellátás pszichiátriai betegek részére, Budapest, FSZH Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2008, 3-4. p.

¹⁰⁷ Forrás: Február Harmadika Munkacsoport

¹⁰⁸ A hajléktalan ellátásban dolgozó szociális szakemberek véleménye megoszlik. A többségük szerint, az otthonlanná válás és utcára kerülés után eltelt 6 hónap múlva, olyan mértékű mentális károsodás éri a hajléktalanná vált embert, ami szinte teljes mértékben visszafordíthatatlan változást okoz a személyiségében.

re hozni, ahol az intézmény koncepciójában megtalálható a hajléktalan pszichés betegek befogadásának lehetősége is. Ilyen modellértékű kezdeményezés a Budapest XIX. kerületében, Kispesten található, Forrásház elnevezésű közösségi pszichiátria ellátó központ.

A kispesti Forrásház

A kispesti Forrásház egy olyan komplex gondozási központ, amely nappali rendszerben nyújt egyszerre szociális és orvosi ellátást, a mentális és pszichiátriai problémákkal küzdő emberek számára.

2. sz. kép: Szociális vásár és ruhaosztás a kispesti Forrásházban

Fotó: www.kispest.hu

Az elsősorban a kispesti lakosok számára létrehozott intézmény, amely a területen élő, pszichiátriai betegek szociális problémáit is felvállalva, interdiszciplináris módon szeretné segíteni, gyógyítani a betegeket. A szakmai módszereket nyugat-európai példák alapján dolgozták ki a program készítői. Felismerték, hogy a pszichés betegek számára éppoly fontos az egészségügyi ellátás (gyógyszeres és pszichoterápiás kezelések), mint a szociális készség fejlesztése, mentorálás, speciális szociális munka. Az itt kezelt kliensek párhuzamosan kapják meg a személyre szabott, hatékony segítséget. A nappali, közösségi ellátás keretein belül vehetik igénybe a betegek például a zene-művészet, tánc, kreatív terápiát. A feszültség levezetésére számos sportolási lehetőség található. (pl: kondi gépek, ping-pong). A mentori segítség hivatott leginkább a reszocializációs folyamatok segítésére. Az intézmény programjához szervesen kapcsolódik, hogy felvállalja a kerületben található hajléktalanszállóra bejelentkezett, és így illetékességet szerzett, otthontalan pszichés betegek ellátását is. Segítésüket a hajléktalan kliensek speciális problémáit jól ismerő szociális végzettségű szakember végzi. Tapasztalatok bizonyítják, hogy a pszichiátriai betegek jellemzően nem szabálykövetők, érdekérvényesítő képességeik gyengék. Egy intézményt még hajlandóak viszonylag rendszeresen felkeresni, de ha az egészségügyi és a szociális ellátás más - más helyen található, akkor bizonyosan csak az egyik ellátást veszik igénybe. Sajnos emiatt gyakran egyáltalán nem, vagy csak részben kapnak megfelelő segítséget. Ezt a problémát a Forrásház megoldotta a komplex ellátás biztosításával. Elkerülve az általában rosszul kommunikáló és érdekérvényesítő ügyfeleknek, az ellátó intézmények közötti tortúráját. Ez a koncepció megoldást nyújthat a dolgozatban már előzetesen leírt hajléktalan betegek szakellátáshoz jutásának problémájára is. A program modell értékét az is alátámasztja, hogy az eddigi gyakorlathoz képest, fordított módon valósítja meg a problémák kezelését azzal, hogy a pszichés betegséget a szociális problémák egyik okaként kezeli. A klasszikus pszichiátriai ellátáshoz képes a Forrásház működése azért újszerű, mert ellentétben a hagyományos ellátási formákkal, a bekerülő pszichés beteg egy koordinátor segítségével, azonnal a területileg illetékes szakorvoshoz kerül, aki a diagnózis felállítása után, szükség esetén, a szintén az intézményben található szociális szakemberhez tudja irányítani. Így a betegnél felmerült komplex problémák egyidejűleg kerülnek megoldásra. Az ilyen jellegű, a kispesti Forrásházhoz hasonló intézmények létrehozásával, amelyek nemcsak a menedékhelyekre bejelentkezéssel illetékességet szerzett hajléktalanokkal foglalkoznának. A közösségi ellátást, mint az intézményi fekvőbeteg elhelyezést kiváltó új módszert, a pszichésen sérült hajléktalanok rehabilitációjának szolgálatába lehetne állítani.

A tervezett kutatás bemutatása

A hajléktalanellátásban található kóros elmeállapotú emberek pontos számát nem tudjuk felmérni, ezért egy tervezett kutatásnak nem is ez lenne a feladata. Célszerűbb lenne megvizsgálni, hogy az ellátásba került emberek milyen paraméterekkel rendelkeznek. Erre készült egy kérdőíves kutatási terv, amit az alábbiakban szeretnék bemutatni.

Hipotézis

A hajléktalan szférában dolgozók megfigyelése szerint, az ellátásba számos olyan személy kerül be, akinek kóros elmeállapota akut időszakaiban, inkább az egészségügyi ellátórendszer erre szakosodott intézményeiben lenne indokolt a kezelése, vagy az ellátásáról való gondoskodás. Ezen embereknek a hajléktalanellátásból az egészségügy ellátó rendszerébe történő juttatása esetlegesen csökkenthetné a hajléktalan ellátó rendszer leterheltségét, és növelhetné a társadalmi reintegrációs törekvéseinek hatékonyságát.

A megfigyelni kívánt emberek csoportja (elemzési egység)

A kutatásban azok a hajléktalan személyek lesznek megfigyelésünk alanyai, akik egy adott időpontban valamely hajléktalanellátó intézmény lakói vagy kapcsolatban állnak valamely intézménnyel. A kutatás megpróbálja felvenni a kapcsolatot az utcai szociális szolgálatok munkatársaival is. Feltérképezvén, hogy az adott betegséggel küzdők milyen mértékben és arányban találhatók meg a közterületeken.

A kutatás főbb kérdéscsoportjainak és folyamatának bemutatása

A kérdőívek kitöltésénél a hajléktalan ellátó intézményekben dolgozó orvosok, pszichológusok, mentálhigiénés szakemberek, esetlegesen szociális munkások segítségére számíthatunk. A felmérés során kóros elmeállapot megállapításánál az előzőekben leírt definíciók¹⁰⁹ szolgálnának alapul, kiegészítve az adott terület specifikumaival. Kiszűrve a hajléktalan életmód miatt kialakult kóros elmeállapotra utaló tényezőket.

Szocio-demográfiai változók

- **Életkor:** Időskorban előforduló kóros elmeállapot típusok kiszűrhetősége érdekében.
- **Nem:** Későbbi összehasonlíthatóság a kóros elmeállapot kialakulásának társadalmi arányaival

¹⁰⁹ Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. sz. módszertani levele „az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezésről” alapján

Egészségügyi tényezők: Előzetesen már az egészségügyi ellátásban kóros elmeállapot valamely típusával diagnosztizált és hajléktalan ellátásba került személyek felmérése.

Szocializáció során fellépő hátrányos tényezők:

- bántalmazás,
- csonka család
- állami gondozás
- aluliskolázottság
- hospitalizáció

Szociális munkások esetkezelése során felmerülő tapasztalati változók

Kialakult függőségek:

- alkohol
- kábító hatású szerek használata
- játékszenvedély

Egészségügyi ellátórendszer ellenállása miatt felmerülő tényezők

Az egészségügy alulfinanszírozása miatt

- alacsony ágyszám
- szakemberhiány
- túlterheltség

A hajléktalan életmódból adódó, az egészségügyi dolgozókkal történő konfrontálódások okai

- fizikai megjelenés
- rossz kommunikáció
- sztereotípiák

Az egészségügyi ellátástól való elfordulás vagy esetleges menekülés okai

- ki nem alakult betegség tudat
- félelem
- rossz tapasztalat
- diszkrimináció

Hajléktalansággal összefüggő tényezők

- hajléktalanként eltöltött idő
- hajléktalanellátó intézmény típusa
- hajléktalanellátó intézmény felkészültsége (egészségügyi szakemberek)

A kérdőívek feldolgozása során figyelemmel kísérendő fontosabb szempontok

A hajléktalanok között milyen arányú a kóros elmeállapot előfordulása a magyar népességnél tapasztalható arányokhoz képest?

A koros elmeállapot olyan típusa képvisel-e nagyobb arányt, amely hajléktalan életmódból adódó?

Milyen típusú és nagyságú az egészségügy ellenállása a hajléktalanok ellátásának irányába?

A hajléktalanok milyen okok miatt nem keresik fel az egészségügyi intézményeket, illetve milyen okokból fordulnak el az egészségügyi intézményektől?

Függ-e az egészségügyi ellátásba jutás a hajléktalanellátó intézmény típusától, és az ott dolgozók szakmai felkészültségétől?

Összefoglalás

„Minden egyes statisztikai adat mögött emberek vannak. Egy adat – egy ember. Egy emberi sors.”¹¹⁰

A gyakorló szociális munkások jelzései és a pszichiátriai ellátással foglalkozó publikációk alapján arra a következtetésre juthatnánk, hogy az egészségügyi ellátásból kikerült pszichés betegek nagy része a szociális szférában jut ellátáshoz. A feltételezések alátámasztására számos statisztikai adatot lehet felsorakoztatni. Utalva a 2006-os egészségügyi reform után bekövetkezett drasztikus kórházi ágyszám-csökkenésre, és az ezt szorosan követő, a szakintézmények bezárása miatti pszichiátriai ágyszám csökkenésre, vagy a pszichés betegek járóbeteg ellátásában látható rendelési idő stagnálására. Külön-külön az életminőség szempontjából kedvezőtlen folyamatokat mutatnak be. Az adatok romlása még sem indokolja azt az elkeserítő állapotot, ami a magyar társadalom, és azon belül a családok szét hullása mutat. A hajléktalanellátó rendszerbe érkező pszichés betegek nagy részénél jellemző a kapcsolati tőke teljes mértékű elvesztése. A családi és baráti kötelek totális hiánya okozza az elmagányosodást és a társadalmi marginalizálódást. A perifériára került embereknek már nagyon nehéz a visszajutás a normál társadalmi környezetbe. A hajléktalan életforma velejárója, hogy az utcán töltött évek alatt az otthontalanok társadalmi reintegrációs esélye folyamatosan csökken. Ezért fontos, hogy azok az emberek, akik pszichés állapotuk miatt a normál integrációs célok elérésére alkalmatlanok, inkább az er-

¹¹⁰ Győri Péter: Fedél nélkül élők. In: Győri Péter-Vida Judit (szerk.) Otthontalanul... Tégy az emberért! 6. sz. Az utcák népe, Budapest, Menhely Alapítvány - BMSZKI, 2008, 121. p.

re szakosodott komplex, szociális és egészségügyi intézményeket tudják igénybe venni. Sajnálatos módon az ilyen komplex szolgáltatást nyújtó intézmények száma kevés. Ezért a családból kirekesztődött pszichés betegek nagy része, a „hagyományos” hajléktalan ellátó intézmények egyikében talál menedéket. Komoly problémát okozva ezzel az ott dolgozó szociális szakembereknek, akiknek azon kívül, hogy a pszichés betegek ellátásától teljes mértékben eltérő képzésben vettek részt, az egészségügyi dolgozókkal való konfrontálódások kivédésében is jelentős szerepet kell vállalniuk. Ügyfeleik szakorvosi ellátásához szükséges illetékességének elérésének érdekében, nehéz, szinte megoldhatatlan feladatnak bizonyul áttörni a magyar államigazgatás bürokratikus falait, csupán csak azért, hogy utána egy újabb „ellenséggel”, a frusztrált egészségügyi dolgozók hadával kelljen megvívniuk. Természetesen érthető az egészségügyi dolgozók ellenállása is. A nem egyszer zavart és alkoholos befolyásoltság alatt álló pszichés beteg, akinek ruházata elhanyagolt, nem éppen az ideális alany az egészségügyi ellátás számára. Ő az a persona non grata, akivel sokkal többet kell foglalkozni, mert nem csak betegségének hatására, hanem az életmódjából adódó korai demenciálódása miatt szinte kommunikáció képtelen, vagy a verbalitása túlságosan harsány. Ezekkel a problémákkal az alulfizetett és leterhelt egészségügyi dolgozók nem vagy alig képesek megküzdeni. Természetesen nagy segítség lenne, ezekben az esetekben egy segítő családtag vagy jó barát. Megnövelné a gyógyító szakemberek tolerancia szintjét, és megnyugtatná a helyzete és pszichés betegsége miatt feszült beteget is. A hajléktalanellátásba került kóros elmeállapotú betegeknek a segítője, a sokszor 40-50 ügyféllel is foglalkozó szociális munkás. A szociális szakemberek leterheltsége nem marad el a már említett egészségügyi dolgozókéétól. A helyzet javulását csak a komplex ellátást nyújtó intézmények számának növekedésétől várhatjuk. Az ilyen jellegű intézmények segítségével a szociális és egészségügyi szféra szakemberei közötti konfliktus helyzetek orvosolhatóvá és elkerülhetővé válnának. Megszűnnének a „nemkívánatos ügyfelek” másik ellátó rendszerbe történő transzportálására való törekvések. Sajnos a komplex intézmény létrehozásában illetékes szociálpolitikai döntéshozók meggyőzésére nagyon kevés adat és elemzés áll rendelkezésünkre. Belátva azt a tényt, hogy az egészségügyi ellátórendszer kapacitása már egyre kevésbé képes befogadni és tolerálni a rossz szociális helyzetben lévők, köztük a hajléktalanok csoportjából kikerülő pszichés betegek egyre növekvő számát, érdemes lenne a probléma megoldására egy teljes körű feltáró vizsgálatot indítani. A dolgozatban már részletesen bemutatott kutatás ezt a célt lenne hívatott szolgálni. Feltérképezve a hajléktalanellátásnak azt a szegmensét, amely integrálható lenne a komplex intézmények rendszerébe. Felmérve a szociális ellátás pszichológus és mentálhigiénés

szakember igényét. Rámutatva a már említett feladatmegosztás fontosságára. Vizsgálva annak az esélyét, hogy várható-e a magyar pszichiátria és szenvedélybeteg ellátó rendszerben a hajléktalan ügyfelekkel kapcsolatosan számottevő pozitív változás. Különös tekintettel azokra a jelzésértékű véleményekre, amit a szociális szférában tevékenykedő mentális betegségeket kezelő szakemberek képviselnek. Az ilyen jellegű vélemények szerint az utcán töltött idő erősen rontja a pszichés betegséggel küzdő hajléktalanok túlélési esélyeit. A depresszióval küzdő, közterületen élő beteg hajléktalanoknál növeli a szuicid hajlamot is. A pszichiátriai ellátó rendszernek fel kell készülnie arra, hogy hajléktalan emberek százai fogják felkeresni a szakrendeléseket a hajléktalan életmódból adódó mentális és pszichés állapotuk romlása miatt. A szociálpolitikának fel kellene ismerni a prevenció fontosságát is. A komplex intézmények létrehozásának támogatásával megelőzhető lenne, a munkaképes emberek tömeges mentális leépülése. Az ilyen típusú intézmények programjában található terápiás célú foglalkozások, gyógykezelések, nem csak a pszichés betegek rehabilitációs ellátását szolgálják, hanem elősegítik a munkaerőpiaci integrálását is. Véleményem szerint az ilyen, prevenciós és rehabilitációs tevékenységekre létrehozott intézményrendszer által reintegrált embereket alkalmassá téve az önálló vagy a családhoz alkalmazkodó életvitelre, csökkenthetnék a drága és sokszor nem elég hatékony egészségügyi rendszerre fordított kiadásokat. Mérsékelhetnék a szociális ellátó rendszer leterheltségét. Az így rehabilitált emberek, visszatérve a munkaerőpiacra, a szociális segélyezés rendszerét nem igénybe vevő, adófizetőkkel válhatnának. Fontos feladat lenne, hogy ezekben az intézményekben azoknak a hajlék nélküli embereknek is biztosítsanak esélyt, akik életmódjukból kifolyólag kiesnek az ebből a típusú ellátásból is. Az intézmények létrehozása előtt célszerű lenne egy szociális és egészségügyi szakemberekből álló, az európai és magyar modelleket ismerő csoport létrehozása, amely folyamatosan koordinálná és szakmailag felügyelné az új típusú intézmények létrejöttét. Egyúttal felvállalva a leendő intézményi szakemberek képzését is. Talán a két szféra folyamatos együttműködésének köszönhetően olyan szakember-réteg jöhetne létre, amely egyaránt ismeri és képviseli mindkét ellátó rendszer sajátosságait, és ezeket a specifikumokat, kompetenciákat megfelelő módon alkalmazza munkája során. Sajnos a rossz gazdasági mutatók miatti folyamatos forrás kivonások nem teszik lehetővé a szociális és egészségügyi ellátást egyaránt magába foglaló komplex intézmények nagymértékű térhódítását. Ezért a két szféra közötti teljes körű szakmai együttműködés még várat magára. Megmaradnak a hagyományos intézményekben dolgozó szociális és egészségügyi dolgozók közötti, nem egyszer személyes kapcsolatokon alapuló együttműködések.

Felhasznált irodalom

1. Andorka Rudolf (2006) Bevezetés a szociológiába. Osiris Kiadó, Budapest
2. Bugarszki Zsolt - Gordos Erika - Marketti Judit (2008) Közösségi ellátás pszichiátriai betegek részére. FSZH Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest
3. Böröcz Imre - Federics Adrienn - Zachár Péterné (2012) Jelentés a pszichiátriai betegellátás átalakításának ellenőrzéséről. Állami Számvevőszék, Budapest
4. Győri Péter: Fedél nélkül élők (2008) In: Győri Péter - Vida Judit (szerk.) Otthontalanul... Tégy az emberért! 6. sz. Az utcák népe, Menhely Alapítvány - BMSZKI, Budapest, 5-122.
5. Győri Péter - Gurály Zoltán - Szabó Andrea (2013) Gyorsjelentés a hajléktalan emberek 2013. február 3.-i kérdőíves adatfelvételéről. Menhely Alapítvány - BMSZKI, Budapest
6. Kolosi Tamás (1987) Tagolt társadalom. Gondolat Kiadó, Budapest
7. AVM (2013) Egyenlőre sikerült meg védeni a Gyógyszergyár úti kunyhókat. http://avarosmindenkie.blog.hu/2013/02/09/egyelore_sikerult_megvedeni_gyogyszergyari_uti_erdoben_levo_kunyhokat
8. Dezső András (2013) Pszichiátriai betegek tucatjai váltak hajléktalanná. In: HVG, február 3. http://hvg.hu/itthon/20130201_OPNIhajlektalan_ucta_pszichiatra
9. Február Harmadika Munkacsoport (2002) A Budapesten élő hajléktalan és nem-hajléktalan emberek egészsége. http://www.menhely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=32&Itemid=37
- 10.
11. Fónai Imre (2013) Berendezkedésváltás: az „út szélén” hagyni 3 millió embert? In: Somogyi Hírlap, március 25. <http://www.somogy.hu/somogy/kozelet/berendezkedesvaltas-az-ut-szelen-hagyni-3-millio-embert-489819>
12. Földes András (2013) Depressziós devizahiteles nem költözhet Ócsára. In: Index, január 16. http://index.hu/belfold/2013/01/16/depresszios_devizahiteles_nem_koltozhet_ocsara/
13. Földes András (2011) Kifosztotta, majd az utcán hagyta a hajléktalanokat In: Index, november 16. http://index.hu/belfold/budapest/2011/11/16/kifosztotta_majd_utcan_hagyta_a_hajlektalanokat_zuglo/
14. MHO/MTI (2012) Százazren vannak a hajléktalanellátásban. In: Magyar Hírlap, szeptember 28. <http://www.magyarhirlap.hu/belfold/szazezren-vannak-a-hajlektalanellatasban>
15. Vári Ferenc (2012) Hajléktalanviskókat dózeroltak újra. In: Magyar Narancs, március 21. <http://magyarnarancs.hu/belpol/hajlektalanviskokat-dozeroltak-ujra-79314>

Jogszábeli hivatkozások

16. 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
17. 1/2000. (I. 7.) SzCsM rendelet a személyes gondoskodást nyújtó szociális intézmények szakmai feladatairól és működésük feltételeiről
18. Országos Igazságügyi Orvostani Intézet 14. sz. módszertani levele „az igazságügyi pszichiátriai szakértői vizsgálatokról és véleményezéséről”